

Žygimantui Augustui

Žygimantui Augustui
(1520–1572)

Sudarytojas ŽYGIMANTAS AUGUSTINAS

artseria
VILNIUS, 2020

ŽYGMANTUI AUGUSTUI

PROJEKTO VADOVĖ:

Saulė Mažeikaitė

SUDARYTOJAS:

Žygmantas Augustinas

TEKSTAI:

Giedrė Mickūnaitė

Rasa Leonavičiūtė

Žygmantas Augustinas

Jurij Dobriakov

Jogintė Bučinskaitė

Aistė Kisarauskaitė

DAILININKAS:

Gytis Skudžinskas

REDAKTORĖ:

Rita Markulienė

LEIDĖJA:

Dailininkų sąjungos leidykla artseria

Vokiečių g. 4/2, LT-01130 Vilnius

Leidinys publikuojamas internete

www.augustinas.lt/z_august.pdf

Angliška leidinio versija:

UAB „Petro ofsetas“

Naujoji Riovonių 25C, LT-03153 Vilnius

Tiražas: 500

ISBN 978-609-8154-19-1

© Dailininkų sąjungos leidykla, 2020

© Giedrė Mickūnaitė, 2019

© Rasa Leonavičiūtė, 2019

© Žygmantas Augustinas, 2019

© Jurij Dobriakov, 2017

© Jogintė Bučinskaitė, 2017

© Aistė Kisarauskaitė, 2019

© Augustas Bidlauskas, 2017

© Pijus Burakas, 2017

© Vaidas Grinčelaitis, 2017

© Linas Spurga, 2019

© Gytis Skudžinskas, 2020

© Aukso žuvys, Jolita Bernotienė, Rasa Leonavičiūtė, 2018

ISBN 978-609-8154-20-7

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

KNYGOS LEIDIMĄ PARĖMĖ:



LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA



Vilnius
Academy
of Arts

Turinys

7 Žygmantas Augustinas Žygmantui Augustui

9 I dalis. ISTORIJA

Giedrė Mickūnaitė. Kūniški reikalai ... 13

Rasa Leonavičiūtė. Žygmantas Augustas. Aplinka ir iššūkiai ... 19

25 II dalis. (IN)

Ižanga ... 29

I. Kranimetrija – Žygmanto Augusto genai ... 32

II. Žygmanto August(IN)o šeimos portretų galerija ... 42

III. Tėvo gimimo diena ir Valdovų rūmų rekonstrukcija ... 62

IV. Mama ir jos virtuvė ... 76

V. Iš karaliaus asmeninio gyvenimo ... 86

VI. Palikuonio projektas ... 104

VII. Paminklo Žygmanto August(IN)o antrininkui atidengimas Pasvalyje ... 112

Literatūra ir šaltiniai ... 116

117 III dalis. (OUT)

Jurij Dobriakov. (IN)topija: Valdovų rūmų galimybė ... 121

Jogintė Bučinskaitė. Nauji karaliaus drabužiai. Žygmanto Augustino paroda „in.550“ ... 122

Aistė Kisarauskaitė. Žygmanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės legenda ... 124

Iliustracijų sąrašas ... 130

Žygimantas Augustinas Žygimantui Augustui

DĖKOJAME

Šio leidinio atsiradimas – daugybės žmonių nuopelnas. Pagrindinis rėmėjas yra LDK kunigaikštis, Lenkijos karalius Žygimantas Augustas (1520–1572). Tačiau ne mažiau svarbūs yra ir jo įgyvendintojai bei kiti rėmėjai. Saulė Mažeikaitė leidyklos „Artseria“ vardu inicijavo ir visokeriopai rėmė šį projektą, Lietuvos kultūros taryba pasitikėjo ir skyrė lėšų, Vilniaus dailės akademija suteikė galimybę per doktorantūros studijas suformuoti projektą. Mano doktorantūros vadovai prof. dr. Giedrė Mickūnaitė ir prof. Artūras Raila pastūmėjo asmenybės susidvejinimo link ir suteikė daug patarimų, kaip tai atlikti profesionaliau. Draugai ir bendraautoriai Vaidas Grinčelaitis, Augustas Bidlauskas, Jurijus Dobriakovas, Jogintė Bučinskaitė, Gytis Skudžinskas, Aistė Kisarauskaitė, Pijus Burakas, Ignas Kazakevičius, Tomas Daukša, Darius Žiūra rėmė šį projektą ir pasitikėjimu, ir darbais. Vis dėlto svarbiausi asmenys projekte, be abejo, yra mano tėvai, davę Žygimanto vardą, ir žmona Ieva, ištvėrusi asmenybės susidvejinimo apraiškas. Esu be galo dėkingas visiems ir atsiprašau tų, kurių nepaminėjau.

Knygos iniciatoriaus ir sudarytojo vardo panašumas į Lenkijos karaliaus, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto (1520–1572) vardą yra šio rinkinio atsiradimo pretekstas ir grąžinama skola. Pretekstas, nes skamba gražiai ir linksmai. Skola, nes Žygimantas Augustinas visuomet jautė minimos istorinės asmenybės buvimą šalia ir yra jai dėkingas už suteiktą įkvėpimą. Knygos sudarytojui teko laimė būti siejamam su labai prieštaringa asmenybe: vieni jį vadina tironu, kiti – pavyzdiniu aistringai moterį mylinčio vyro simboliu, jo išsilavinimas ir kultūros vertybių kolekcionavimas dažnai nuvertinami, iškeliant sunkių politinių sprendimų nenaudingumą suinteresuotoms grupuotėms. Turbūt privalėjo atsirasti knyga, sujungianti visus čia išvardintus dalykus ir asmenis. Istorijos veikėjų biografijos retai pasipildo naujais faktais, dažniausiai jos būna pakankamai gerai parašytos istorikų, todėl čia nerasite dar vienos asmenybės gyvenimo studijos. Tai kitoks leidinys, jis sudarytas siekiant skaitytoją įtraukti į nuotyki, į neįpareigojantį iliustracijų žiūrėjimą ir tekstų skaitinėjimą. Čia nėra išsamaus, neginčijamo faktų rinkinio, tačiau yra prieštarų tiesų, kurios svyruoja nuo mokslinio rimtumo iki erzinančio kliedesio. Akivaizdžiai meluojantys ar juokinantys vaizdai naudojami tarsi vaistai, kurių nuodingos medžiagos stiprina organizmo imunitetą. Knygos sudarytojas tiki, kad galimi sunkumai bandant atskirti „pelus nuo grūdų“ lavina žmogų.

Istorijos mokslas dažnai tarnavo politinėms jėgoms, jis padėdavo sutelkti ar įkvėpti žmones, tačiau čia, nors sudarytojas ir pripažįsta politikos svarbą, bus bandoma parodyti tokių tikslų absurdišką pusę ir įvairias jų mutacijas. Sudaryti būtent tokią knygą paskatino nenuoširdaus rimtumo perteklius su istorija susijusiose renginiuose ir kalbose. Rinkinyje bandoma derinti rimtumą, ironiją ir humorą.

Knygą sudaro trys savarankiškos dalys.

Pirmoji dalis, „Istorija“, primena, kas toks buvo ir kaip gyveno Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas. Čia rasite mokslinius tekstus, pagrįstus istoriniais šaltiniais. Dailės istorikė prof. dr. Giedrė Mickūnaitė dalinasi 2013–2018 m. Oksfordo universitete atlikto tyrimo „Jogailaičiai: dinastija, atmintis ir tapatybė Vidurio Europoje“ medžiaga, tekste „Kūniški reikalai“ ji atkreipia dėmesį į karaliaus fizinio ir politinio kūnų netapatumą. Istorikė Rasa Leonavičiūtė tekste „Žygimantas Augustas. Aplinka ir iššūkiai“ primena skaitytojui karaliaus gyvenimo aplinkybes, istorinius faktus ir valstybės valdymo iššūkius.

Antroji dalis aprūpina knygą vaizdais, joje publikuojama knygos sudarytojo Žygimanto August(in)o daugiau nei penketą metų vykdyto projekto (IN) vaizdinė dalis. „IN“ – tai raidės, papildančios ir atskiriančios autoriaus pavardę nuo karaliaus, jos gali būti perskaitomos kaip anglų kalbos prielinksnis, žymintis vietą, laiką, priemonę, būseną, tikslą. Būtent šie keisti sutapimai suformavo tragikomišką projektą apie žmogų, bandantį įsikūnyti į karaliaus kūną. Tai pasakojimas apie tuštybę ir polinkį ją maskuoti istoriniais ar moksliniais faktais. Projektas (IN) ciniškai naudoja istoriją ir siūlo žiūrovui ne vieną gluminantį arba linksminantį vaizdą. Antroje knygos dalyje nereikėtų ieškoti istorinių tiesų, ši dalis skirta atsipalaidavimui arba... susimąstymui apie istorinių faktų naudojimo etiką ir žmogaus siekį būti tuo, kuo nėra, bet kokia kaina. Trumpi tekstiniai intarpai nurodys, į ką atkreipti dėmesį, tačiau jei muziejų gidų pasakojimai Jus erzina, galite tekstų neskaityti.

Trečioji knygos dalis („OUT“) pavadinta anglų kalbosrieveiksmiu dėl jo plataus reikšmių sąrašo ir sąsajų su antrąja dalimi („IN“). Lietuviškai ji galėtų būti verčiama kaip kažkas, kas išeina arba yra už pirmos ir antros dalies ribų. Čia rasite Juriiaus Dobriakovo ir Jogintės Bučinskaitės tekstus, apmašančius projekto (IN) pristatymą parodoje „IN.550“. Jurijus atkreipia dėmesį į ateities įsivaizdavimą per praeitį ir alternatyvią utopinę dabartį. Jogintė rekonstruoja parodos „IN.550“ metu Lietuvoje aktualias politines ir socialines aplinkybes. Aistės Kisarauskaitės tekstas „Žygimanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės legenda“ atskleidžia šios liaudyje sklindančios istorijos sąsajas su pasakų ir mitų konstrukcijomis.

ISTORIJA

Kūniški reikalai

GIEDRĖ MICKŪNAITĖ, dailės istorikė

Dvilypė valdovo kūno – ir valstybę įsmeninančio, ir fizinio žmogaus – samprata ne tik netaikė viešo ir privataus gyvenimo skirties, bet ir fizinį kūną pajungdavo politiniams tikslams. Asmuo, pasak tuolaikės titulatūros, Dievo malone tapęs karaliumi, privalėjo įsmenininti karalystę, užtikrinti savo kūno tęsinį ir taip garantuoti politinio valstybės kūno tęstinumą. Valdovo kūno, kaip žmogaus ir institucijos, tapatumas bene geriausiai žinomas iš Liudviko XIV posakių „Valstybė – tai aš“ (*l'État, c'est moi*) ir „Aš išeinu, bet valstybė niekada nemiršta“ (*Je m'en vais, mais l'État demeurera toujours*). Šioji samprata telkė fizines, teises ir politines prieštaras, nes idealus valstybės politinis kūnas ir sutapo su mariu žmogaus kūnu, ir jį pranoko. Viduramžių ir Naujųjų laikų Europos monarchijos kliovėsi kūniškuoju tęstinumu: sėkmingas valdovas, sutuoktas su politiškai priimtina moterimi, turėjo susilaukti sūnaus, nes anot tuomečio mizoginiškojo mąstymo, vyras yra tinkamas valdyti, o moteris – gimdyti. Tinkamo įpėdinio stoka ženklino Žygimanto I (vėliau praminto Senuoju) valdymo pradžia. Įpėdinystės problemą sprendė Krokuvos astrologai, krašto didikai bei poetai, vieni būsimo sūnaus pažado ieškojo žvaigždynuose, antri – diplomatinėse pasiuntinybėse, treči, kaip antai Jonas Vislicietis, primindami vėlyvą senelio Jogailos santuoką su „rusėnų nimfa“ Sofija, planavo senstančio karaliaus vestuves.

1518 metais Žygimantas vedė Boną ir po metų susilaukė pirmagimės Izabelės. Astrologų išaiškinimas, kad dėl nesantuokinių ryšių jaunystėje karalius sūnų neturės, žlugo 1520-ųjų rugpjūčio 1-ąją gimus Žygimantui Augustui. Žinią apie karališkosios šeimos įpėdinį skelbė ne tik žodžiai ir raštai, bet ir specialiai nukaldintas žetonas, kurio reverse pavaizduotam Apreiškimui antrino legendoje įrašyta sūnaus susilaukusių tėvų padėka Švč. Mergelei Marijai. Nė trijų centimetrų skersmens nesiekiantis kaldinto švino gabalėlis ne tik perteikė naujieną karaliaus Žygimanto valdiniam, bet tapo tiražuojamu medžiaginiu naujagimį atstovaujančiu pranešimu. Ilgainiui vaizdiniai pakaitalai pranešdavo apie augantį karalaitį. Minėtiną portretas, išspausdintas Jodoko Decijaus veikale „Apie Jogailaičių šeimą“ (1521), Giovanni Maria Padovano sukurtas dvylikamečio, bet įrašė trylikamečiu, taigi, anot tuometės teisės, jau pilnamečiu, įvardinto karalaičio medalis, bendrą valdymą su tėvu deklaruojantis aukso taleris, su abiejų Žygimantų portretais. Dvidešimtmetį Žygimantą vaizduojantis medalio projektas jaunuolio brandą, taigi ir tinkamumą užimti sostą bei valdovo pareigas, perteikia vaizduodamas augančią barzdą, kurios vešlumą po kelerių metų, o ir vėliau

pabrėš portretai ant lietuviškų keturgrašių. Medalis, skirtas Žygimanto Augusto vainikavimui, anonsuoja karaliaus vyriškumą ir valią, kartu skelbdamas fizinio ir politinio kūno darną.

Visgi vaizdinė reprezentacija skyrėsi nuo fizinį ir politinį gyvenimą gyvenančio kūno. 1547-ųjų liepą slapta Vilniuje surengtos Žygimanto Augusto ir Barboros Radvilaitės vedybos tapo vaizduotę audrinančiu gandu, o mažiau nei po metų – valstybine problema, politine dilema ir žmogiška drama. Mirus Žygimantui Senajam, Augustas, dar dešimtmetis vainikuotas Lenkijos karaliumi, užėmė mirusio tėvo sostą. Lenkijos senatorių vertinimu, fizinis Žygimanto kūnas netinkamai įsmenino karalystę, nes buvo pažeistas slaptos ir nelygiavertės sąjungos „be Dievo, be garbės ir be proto“¹. Karaliaus vedybų klausimas iškart atsidūrė Seimo darbotvarkėje. Tris 1548-ųjų rudens mėnesius Seimo aistringai aptarinėtą klausimą išsamiai apibendrino Krokuvos vaivadijos atstovas Petras Boratynskis. Nepaisydamas karaliaus nepritarimo ir prašymo liautis, Boratynskis savo įtaigią kalbą užbaigė taip:

Teikitės, Jūsų Karališkoji Didenybe, nenusigręžti nuo Dievo valios, geranoriško Senato patarimo ir Jūsų valdinių prašymų, išsakytų be gudravimo ir vaidų, bet su garbingomis ir nuolankiomis ašaromis, ir nutraukti slaptą santuoką su žemesnės nei Jūsų kilmės žmogumi, vardan Dievo meilės, Jūsų karališko asmens ir Jūsų valdomų kraštų gerovės. Taip pasielgę, Jūs, Jūsų Karališkoji Didenybe, nuraminsit žmonių širdis ir ištaisysit tai, o maloningasis mūsų Valdove, kuo pažeminote savo karališkąjį orumą, įžeidėte ir karčiai nuvylėte savo draugus ir riterius, ir kuo Jūs, Jūsų Karališkoji Didenybe, paskatinote Karūnos priešus – visa tai gali būti ištaisyta panaikinus šias vedybas. Taip, Jūsų Karališkoji Didenybe, Jūs prilygsite kitų garsių pasaulio valdovų atminimui, kai Jūs, Jūsų Karališkoji Didenybe, teiksitės atsiduoti savo valdiniams, o ne trum-palaikiams savųjų vedybų malonumams. Taip, maloningasis Valdove, Jūs pelnysit dar daugiau palankumo ir paramos iš savo valdinių, kurie jau dabar yra tiek Jums atsidavę, kad gali vardan Jūsų savo kraują pralieti.²

Boratynskio kreipimasis laikėsi visų aukštosios retorikos principų, o vedybas aptarinėję paskviliai, kalambūrai, laiškai bei karikatūros varžėsi dėl įtaigesnių nešvankybių. Žygimanto meilė Barborai išviešino žmogiškąjį kūną ir kadangi kalbas apie karalių tebedrausmino jo politinis asmuo, įtarimus ir fantazijas buvo galima išlieti Barborą vaizduojant paleistuve, suvedžiotoja, kerėtoja, menkinant jos šeimą ir kilmę. Ne Barboros vainikavimas Lenkijos karaliene 1550-jų gruodžio 7-ąją, o jos mirtis kitų metų gegužę kiek apmaldė apkalbas, o valdovo kūno reikalus vėl nukreipė įpėdinio paieškoms. Visgi politinis ir fizinis Žygimanto Augusto kūnai jau funkcionavo atskiruose diskursuose, taip pat atribodami raišką ir medijas. Taigi, abiejų valstybių monetų kalyklos, patrankų liejyklos ir kanceliarijos teigė karaliaus politinį kūną, o įvairialypė pilietinė raštija susitelkė į fizinio kūno plotmę. Daugiausiai dėmesio skirta dar 1548-ųjų Seimo dalyvius jaudinusiems klausimams: ar žmogus, negebantis suvaldyti savojo kūno troškimų, pajėgus įkūnyti valstybę? Ar nesuvaldantis savęs asmuo tinkamas valdyti kitus? Abejones dėl nesutampančių karaliaus kūnų dar labiau pagilino nenusisekusi ir bevaikė trečioji Žygimanto santuoka su Kotryna, taip pat oficialiai neįvykusios karališkos poros skyrybos.

Žmogiško valdovo kūno baigtinumas kėlė politinius rūpesčius. Antai 1563-iųjų Varšuvos Seime Mikalojus Radvila Juodasis, apžvelgęs ilgą ir sėkmingą Jogailos ir jo palikuonių valdymą, teigė, kad Augustui neturint vyriškos giminės palikuonio nebėra kam paveldėti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę ir didžiojo kunigaikščio sostą. Vadinasi, Augustui nėra kliūčių atsisakyti tėvoninių teisių ir leisti Vyčio žirgui laisvai ganytis. Radvila patikino, kad atsiradus teisėtam palikuoniui LDK ponai pripažins jo kraujo teisę būti Lietuvos valdovu ir Vyčio raiteliu³. Santuokinių vaikų neturėjimas imtas laikyti esminiu karaliaus trūkumu. Mirus Kotrynai, Seimas ragino Žygimantą vesti ir, pasak Onos Jogailaitės laiško seseriai Sofijai, atvirai juokėsi iš valdovo negebėjimo susilaukti vaikų – teigdami, kad net ir šis daugumai karalių pavykęs žygis Augustui yra per sunkus išbandymas⁴. Bevaikystė reiškė, kad fizinis kūnas neužtikrina politinio kūno tąšos. Panašu, kad tokia dinastijos baigtis slėgė ir senstantį karalių, testamente tarp paveldėtojų įrašiusį neįvardintą palikuonį ar įpėdinį (*potomek / succesor*), užimsiantį jo sostą⁵.

Žygimanto Augusto mirtis 1572-ųjų vasarą Lenkijos ir Lietuvos ponams tapo viltimi rasti tinkamą kūną Abiejų Tautų Respublikai įsmeninti. Svarstymai, koks turėtų būti valdovas, kliovėsi kontrastu ir, neminėdami velionio Žygimanto Augusto, laukiančio savo laidotuvių iki kol bus rastas ir vainikuotas jo politinio kūno perėmėjas, išsakė karaliaus ydas, nuodėmes ir nusižengimus. Bene nuosekliausiai šią temą gvildenęs Andrius Volanas „Kreipimesi į Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės senatą“ (1573) teigė:

Manau, nėra jokio veiksmingesnio vaisto visoms valstybės ligoms gydyti už tą, kad, jums vieningai sutarus, protingai ir kruopščiai nusprendus, į mirusiojo vietą nedelsiant būtų išrinktas naujas valdovas. Sakau valdovas, o ne tironas; tai yra toks, kuris vadovautų tautai remdamasis įstatymais, o ne paklustų vien savo širdies aistrai, rūpintųsi tik savo žmogiškais reikalais ir taip nuvestų ją į pražūtį. ... Todėl, pasimokę iš savo namų nelaimių, labai rūpestingai rinkite valdovą, kad žmonės galėtų į jį žiūrėti kaip į toką, kuris savo nuožiūra tėvynei lėmė ne pražūtį, o gerovę. ... Nekalbėsiu apie visą tą žalą, kurią iki šiol yra patyrusi valstybė dėl to, kad valdovas netinkamai (velionio aš nenoriu įžeisti) ėjo pareigas. ... O pirmiausia, mano nuomone, reikėtų išleisti ypač reikalingą valdovo dorovę liečiantį įstatymą, kad skaiстаus ir teisėto vedybinio guolio nesuterštų didžiai gėdingomis aistromis, neužtrauktų visagalio Dievo pykčio ant savęs ir ant visos valstybės ir savo blogu pavyzdžiu nepakenktų visiems. ... Linkėčiau, kad Viešpats šiai valstybei skirtų valdovą, pasižymintį tokio santūrumo ir skaiстumo šlove, kad tučiuojau išvystume, kaip iš rūmų jis išgena tą pasmirdusią begėdžių paleistuvių bandą, ir kad rūmus galėtume pavadinti visokių dorybių sėjėjais ar skleidėjais, o ne nešvarių ydų duobe. ... Tam asmeniui, kuris turi visus sergėti ir budėti, netinka tarsi kokiam suglebėliui nieko neveikti, nepaisyti jokios viešosios naudos ir manyti, kad jis gimęs tik sau. ... Tačiau valdovas, kuris žmonėms yra nelengvai prieinamas, kurio duris iš lauko nuolat apgulusi minia, pelnytai gali būti vadinamas savo ola besidžiaugiančiu Polifemu arba, teisingiau, žmonių giminės nekenčiančiu žvėrimi. Nėra vilties, kad jis guviai atliktų karines pareigas, nes kai tenka rūpintis pilietiniais reikalais, pasirodo esąs visai be energijos ir neveiklus. Tas, kuris valdo valstybę taip, kad dėl savo nerūpestingumo ir neveiklos nesaugo taikos ir bendros visų laisvės nei namie, remdamasis įstatymais, nei už sienų ginklu neatmuša gresiančių pavojų, atrodo, galvoja tikrai pražudyti ir sugriauti valstybę ir dėl to vertas, kad būtų nublokštas iš valstybinių aukštumų į niekingas ir prastas gyvenimo sąlygas.⁶

Kol senatoriai ieškojo tinkamo karaliaus ir rengė teisines sąlygas (*pacta conventa*) būsimajam politiniam kūnui, buvo raudama dėl Žygimanto Augusto, užbaigusio Jogailaičių giminę, mirties. Miręs žmogaus kūnas suvoktas kaip tęstinio Jogailaičių politinio kūno pabaiga, nors pamokslininkai ir gedulinių minėjimų, rengtų ne tik Krokuvoje, Varšuvoje ir Vilniuje, bet ir Romoje, dalyviai primygtinai kvietė rūpintis velionio seserimis, ypač karalaite Ona – gyva Jogailaičių kraujo liekana. Antai Krokuvos katedros kanauninkas ir cistersų abatas Martynas Bialobžeskis pamoksle, sakytame per karaliaus laidotuves, taip kreipėsi į gedinčiuosius:

Jūsų Karalius, valdovas ir gynėjas, kurio giminė ir protėviai jus valdė 187 metus. Valdę taip ilgai, taip šlovingai, taip dorybingai, kad Lenkijoje nėra kilmingos šeimos, nepatyrusios jų gerumo. Tai paskutinis karalius iš šių geradarių, paskutinis savo giminėje, tad jam mirus mes laidojam ne tik karalių, bet visą didžių valdovų giminę.⁷

Per visą pamokslą Bialobžeschio pasikartojantis kreipimasis „atsiminkite, atsiminkite“ aiškiai nurodo, kad, Žygimantą Augustą palaidojus, kūniška karalių tąsa nutrūksta, o buvęs valdovas tampa atminties pavidalu, užduotimi bei pareiga. Taigi karaliaus laidotuvės politiniam kūnui suteikė žodinę ir vaizdinę reprezentaciją, vėliau pavadintą Jogailaičių dinastija, kurios atminimą uoliai ėmėsi įamžinti Ona. Suformuotas praeities kūnas apsigyveno tekstuose, kurie, kitaip nei vaizdai, tebeprimindavo prieštarinę Augusto reputaciją. Antai Kristupas Varševickis „Paralelinuose Cezarių, karalių ir valdovų gyvenimuose“ (1603) priešpriešina Jogailą – didį valdovą, pradėjusį giminę, kuri ilgą laiką valstybei užtikrino ramybę ir gerovę, ir Žygimantą Augustą – Dievo malonės stokojusį, ydingai gyvenusį, Vilniuje net įkūrusį pramogų ir geidulių lizdą⁸, karalių. Visgi

^[1] Urszula Borkowska, Dynastia Jagiellonów w Polsce, Warszawa, 2012, p. 544.

^[2] Scriptores rerum polonicarum, t. 1, sud. Józef Szujski, Kraków, 1872, p. 207–208.

^[3] Źródłopisma do dziejów unii Korony Polskiej i W. X. Litewskiego, sud. Tytus Działyński, d. 2.1, Poznań, 1861, p. 241–242.

^[4] Aleksander Przeździecki, Jagiellonki Polskie w XVI wieku, t. 3, Kraków, 1868, p. 223–224.

^[5] Antoni Franaszek, Olga Łaszczyńska, Stanisław Edward Nahlik, Testament Zygmunta Augusta, Kraków, 1975, p. 1–45.

^[6] Andrius Volanas, Rinkiniai raštai, Vilnius, 1996, p. 189–197, iš lotynų kalbos vertė Marcelinas Ročka.

^[7] Kxiędza Marcina Bialobrzezskiego ... Kazanie na pogrzebie świętej pamięci zacnego Sigmunta Augusta z domu Jagiełłow ostatniego krolia polskiego y wielkiego książęcia lytwewskiego etc., Kraków, 1574, p. H2v.

^[8] Christophorus Varsevicius, Caesarum regum et principum, unius et eiusdem, partim generis at nominis, partim etiam imperii ac dominationis, vitarum parallellum libri duo, Kraków, 1603, p. 130.

toks Varševickio vertinimas tarsi užbaigia Žygimanto Augusto – ydingo žmogaus, įkaitu laikiusio politinį valstybės kūną, – paveikslą, nes vėlesnė tradicija, kurios skrupulinga architektė laikytina Ona Jogailaitė, ne tik reabilitavo Žygimantą Augustą ir jo protėvius Lenkijos ir Lietuvos sostuose, bet ir karaliaus vaizdinį konstravo pagal humanistų puoselėtą Renesanso valdovo schemą.

Atmintis ne tik, kaip įprasta, gerino praeitį, bet ir nešė Žygimanto kūną it talpą įsmeigintam laikui, kintantiems lūkesčiams ir geidžiamai tikrovei. Visų svarbiausia, kad istorinė tradicija ilgai sutaikė abu Žygimanto kūnus, sutapatinusi juos su permaininga ir prieštarų draskoma Abiejų Tautų Respublika. Negana to, XVI a. koneveikta Žygimanto ir Barbaros santuoka tapo paguodos erdve dėl prarastos valstybės besielojantiems patriotams ir XIX ir XX amžiuje. Svarbiausia, kad perdirbti į lūkesčių talpas valdovų kūnai neatsisakė savo pareigų valstybei ir piliečiams. Suteikdami pavidalą tradicijai, turėdami aiškias koordinatas praeities tikrovėje, šie kūnai tebeapima neišsenkantių vaidmenų aruodą, tereikia dabarties visuomenei ar jai įtaką darantiems „žinomiems žmonėms“ kreiptis į buvusius valdovus ir juos užpildyti šiandieniais rūpesčiais, ir valdovo kūnas netruks tapti politine valiuta, mecenatystės ikona, europietiško ženklu ar tolerancijos personifikacija. Tad tradicijos suvienyti Žygimanto Augusto kūnai – tai nepripildoma, vadinas, ir neišikvojama vaizdinių talpa.

BIBLIOGRAFIJA

- Borkowska Urszula, *Dynastia Jagiellonow w Polsce*, Warszawa, 2012.
Čiurinskas Mintautas, XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biografistika, Vilnius, 2006.
Franaszek Antoni, Olga Łaszczyńska, Stanisław Edward Nahlik, *Testament Zygmunta Augusta*, Kraków, 1975.
Kantorowicz Ernst, *The Kings Two Bodies, A Study on Medieval Political Theology*, Princeton, 1957.
Kiaupienė Jūratė, „Mes – Lietuva“. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas), Vilnius, 2003.
Książdza Marcina Białobrzzeskiego ... *Kazanie na pogrzebie świętej pamięci zacnego Sigmunta Augusta z domu Jagielow ostatniego krolia polskiego y wielkiego kksiążęcia lytewskiego etc.*, Kraków, 1574.
Morka Mieczysław, “The Beginnings of Medallion Art in Poland during the Times of Zygmunt I and Bona Sforza”, *Artibus et Historiae*, 29/58 (2008), p. 65–87.

- Przeździecki Aleksander, *Jagiellonki Polskie w XVI wieku*, t. 3, Kraków, 1868.
Remembering the Jagiellonians, sud. Natalia Nowakowska, London, 2018.
Scriptores rerum polonicarum, t. 1, sud. Józef Szujski, Kraków, 1872.
Varsevicius Christophorus, *Caesarum regum et principum, unius et eiusdem, partim generis at nominis, partim etiam imperii ac dominationis, vitarum parallelum libri duo*, Kraków, 1603.
Vislicietis Jonas, *Prūsų karas*, Vilnius, 1997.
Volanas Andrius, *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1996.
Źródłopisma do dziejów unii Korony Polskiej i W. X. Litewskiego, sud. Tytus Działyński, d. 2.1, Poznań, 1861.

Žygimantas Augustas. Aplinka ir iššūkiai

RASA LEONAVIČIŪTĖ, istorikė, Lietuvos istorijos instituto doktorantė

Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas buvo paskutinis Jogailaitis Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) soste. Žygimanto Augusto gyvenimas ir valdymas lengvai galėtų tapti dramos, romantinio filmo ar net politinio trilerio siužetu. Meilė, karas, asmeninių santykių dramos... Kino žiūrovas, žinoma, tikėtusi laimingos pabaigos. Kiek realu laimingos pabaigos sulaukti tikrame gyvenime?

1520 m. rugpjūčio 1 d. Krokuvoje, karališkosios Vavelio pilies vadinamojo Vištos Kojos bokšto lange suplazdėjo raudona skraistė – gimė Jogailaitis. Šis įvykis buvo didelė Lenkijos Karalystę ir LDK valdžiusios Jogailaičių dinastijos laimė. Karalius Žygimantas I ėjo 54-uosius, ir nors dar buvo aktyvus ir fiziškai tvirtas, vyriškos lyties sosto įpėdinis greičiausiai nuritino jam nuo širdies nemažą nerimo akmenį. Gimęs berniukas buvo pakrikštytas Žygimantu Augustu. Žygimantu – pagal tėvą, o Augusto vardas buvo nuoroda ir į didįjį Romos imperatorių Oktavianą Augustą, ir priminimas, kad jaunasis Jogailaitis yra kilęs iš Lenkijos ir Lietuvos bei Italijos sąjungos. Berniukui pranašauta didi ateitis.

Žygimanto Augusto tėvas Žygimantas, vėliau imtas vadinti Senuoju, karaliavo Lenkijoje jau 14 metų, tačiau įpėdinio dar neturėjo. Karaliumi ir didžiuoju kunigaikščiu jis tapo palyginti vėlai, sulaukęs beveik 40-ies. Dar gyvendamas ne valdoviška, tad ir kiek labiau nerūpestingą gyvenimą, Žygimantas su savo mylimąja, greičiausiai miestietiškos kilmės Kotryna, susilaukė trijų vaikų: Jono, Reginos ir Kotrynos. Žygimantui tapus valdovu nė vienas šių vaikų negalėjo pretenduoti į teisėtus paveldėtojus. Joną tėvas aprūpino sėkminga bažnytine karjera – 1519 m. jis tapo Vilniaus vyskupu, pasirūpinta buvo ir dukterų ateitimi. Iš pirmosios santuokos su vengrų didiko dukra Barbora Zápolya, švelniąja ir gražiąja Barbora, kurią lenkai taip mylėjo, jis turėjo dvi dukteris – Jadvygą ir Oną. Santuoka su jaunate Barbora buvo laiminga, deja, trumpa, truko kiek mažiau nei ketverius metus. Barbora nusilpo gimdydama antrąją dukterį ir netrukus mirė.

Našlaujantis 51-erių Žygimantas 1518 m. balandį vedė 24-erių italę, Bario ir Rosano kunigaikštytę Boną Sforzą, kilusią iš įtakingos Milano Sforzų giminės, turėjusią ir karališkosios Aragonų dinastijos kraujo. Krokuvos prieigose nulipusi nuo žirgo ir prieš karalių stojusi jauna italė buvo guvaus proto, išpūdingo grožio ir, kaip vėliau paaiškėjo, dar išpūdingesnių ambicijų dama. Šiandien princai gali sau leisti rinktis

į žmonas net amerikietes, o kunigaikštystė iš Italijos nebuvo įprastas valdoviškas pasirinkimas, paprastai žmonių buvo dairomasi artimesniuose kraštuose. Iš šios sąjungos tikėtasi daug, o bene didžiausias lūkestis ir buvo išpildytas gimus Žygimantui Augustui. Rūmuose tuo metu jau augo pirmagimė, pusantrų metų sulaukusi Izabelė, o vėliau Bona pagimdė dar tris dukteris, Sofiją, Oną ir Kotryną. 1526 m. anksčiau laiko gimė dar vienas karališkosios poros sūnus Albrechtas, tačiau jis neišgyveno, o Bona nebegalėjo daugiau susilaukti vaikų. Žygimantas Augustas liko vieninteliu vyriškos lyties Jogailaičių dinastijos įpėdiniu.

Pirmaisiais pavyzdžiais Žygimantui Augustui buvo jo tėvai, be galo skirtingos asmenybės. Atkakliai ir ryžtingai, kiek choleriško charakterio motinai netrūko ambicijų ir įgimto noro dominuoti. Ji aktyviai įsitraukė į valstybės reikalus, dėl ko per keturis LDK ir Lenkijoje nugyventus dešimtmečius įsigijo galybę priešų ir sukauptą stebėtinus turtus. Amžininkų nemėgta ir istorikų ilgą laiką kaltinta dėl gobšumo, savanaudiškumo, nemeilės lenkams, degradavusių itališkų papročių skleidimo, intrigų ir bajorijos kiršinimo tarpusavyje Bona ilgam įsivėrė istorinėje atmintyje ir kaip „anyma velnio pramanyta“. Demonstruodama atvirą priešišumą savo marčioms ji galiausiai užsitraukė ir sūnaus neapykantą. Iš tiesų „itališku“, karštu būdu pasižymėjusi Bona greičiausiai savo amžininkus pykdė ne tiek charakterio savybėmis, kiek aktyviu dalyvavimu politiniame ir visuomeniniame gyvenime. Argi ne keliais šimtais metų ankstyvesnė garsiosios geležinės ledi Margaret Thatcher versija?

Žygimanto Augusto tėvas, atvirščiai, buvo gana romus ir dievobaimingas, tvirtomis moralinėmis vertybėmis pasižymėjęs žmogus. Visiems malonus ir geraširdis, jis, sakoma, atitiko Erasmo Roterdamičio suformuotą idealaus valdovo paveikslą. Jo taikingumas ir nuolaidumas, lėtumas, polinkis dvejoti ir netgi naivumas buvo absoliučiai priešingi karštam Bonos būdai. Amžininkai liudijo: „Kai tik Bona pravirksta prie Jūsų Karališkosios Malonybės ir pradeda draskytis veidą bei akis, rautis plaukus, tuojau pat karalius sako: daryk, kaip nori, eik ir įsakinėk, kaip išmanai.“¹ Vis dėlto sutariama, kad Žygimantas ir Bona, nors akivaizdžiai skirtingų charakterių žmonės, tapo sąjungininkais ir politiniame, ir asmeniniame gyvenime. Vyras suteikė apsuksiai žmonai gana plačią veikimo laisvę, tačiau neatidavė visų vadžių į rankas. Bona spaudė Žygimantą būti ryžtingesniai tiek vidaus, tiek užsienio politikoje, tačiau ne visų jos patarimų vyras klausydavo.

Abu Žygimanto Augusto tėvai buvo išsilavinę žmonės. Bonos Sforzos auklėjimu rūpinosi jos motina Izabelė. Gyvendama Baryje Bona gavo itin aukšto lygio išsilavinimą. Ji puikiai išmanė senąją antikinę bei savo gyvenamojo meto literatūrą, istoriją, geografiją, įgijo tokių praktinių žinių kaip teisė, administravimo ir ekonomikos, politikos pagrindai, kas buvo ne mažiau svarbu jos statuso merginai. Žygimantas Senasis taip pat buvo išsilavinęs, mokėjo užsienio kalbų, buvo gavęs ir labai stiprius religinio ir moralinio ugdymo pagrindus. Karališkoji pora anksti ėmė rūpintis sūnaus ateitimi.

LDK ir Lenkijos santykių tradicija lėmė, kad valdovas buvo renkamas abiejų šalių sutarimu. Ilgą laiką abiejuose sostuose sėdėjo Jogailaičiai, tačiau kas galėjo garantuoti, kad taip ir liks? Vaikystėje Bona matė, kaip jos šeimai iš po kojų buvo išmuštas tvirtas pagrindas, prarastas Milanai. Dar jauna patyrusi, kad niekuo gyvenime negalima pasitikėti, ji anksti ėmė rūpintis sūnaus ateitimi. Supratusi, kad tiesiausias kelias į Lenkijos sostą eina per LDK, karališkoji pora, pasitelkusi savo agentus, įtikino LDK ponus paskelbti Žygimantą Augustą po tėvo mirties tapsiant Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Separatistinių nuotaukų veikiama LDK ponija labai tam nesipriešino. 1529 m. Vilniuje Žygimantas Augustas buvo pakeltas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Galima tik įsivaizduoti, kaip siuto lenkai. Lenkų ponai buvo įsprausti į kampą ir, nenorėdami nutraukti ryšių su LDK, privalėjo pripažinti Žygimantą Augustą tapsiant ir Lenkijos karaliumi. 1530 m. Krokovoje dešimtmetis buvo karūnuotas. Nors Žygimantas Senasis savo pareigas sėkmingai ėjo dar 18 metų, net paauglystės nesulaukusiam jo sūnui sostas jau buvo garantuotas. Beprecedentis triukas sukėlė lenkų pasipiktinimą, o Žygimantas Augustas nuo mažens imtas rengti valdovo sostui.

Motina tapo pirmąja Žygimanto Augusto mokytoja. Neretai amžininkai ir vėliau rašę istorikai motinos įtaką sūnui vertino neigiamai. Esą ji diegė jam neprideramus itališkus papročius, lepino ir jam nuolaidžiavo, kas lėmė, kad sūnus užaugo minkšto charakterio. Kita vertus, tokio išsilavinusio valdovo Lenkija ir LDK dar nebuvo turėję, tad motinos teigiamo indėlio į sūnaus išsilavinimą taip pat negalima nuneigti. Berniukui paaugus imti kviesti ir kiti mokytojai, kuriuos parinkdavo tėvai. Karalaičio ugdymu užsiėmė Bonos gydytojas, italas Giovanni de Valentino. Jis buvo baigęs Feraros universitetą. Žygimanto mokytoju buvo ir italas Silvio de Mathio (Silvijus de Matias), žinotas Amatus slapyvardžiu. Tai buvo gana ekscentriška asmenybė, garsėjusi ir savo meilės nuotykiams, kas visai nežavėjo santūrių lenkų. Nepaisant savo paklydimų, Amatus buvo baigęs Paduvos universitetą, įgijęs teisininko išsilavinimą, dėstė Krokuvos, Vienos universitetuose. Geras išsilavinimas, asmeninės savybės Žygimanto Senojo ir Bonos akyse turėjo atsverti abejotinus polinkius. Prie Žygimanto Augusto išsilavinimo prisidėjo ir karališkoje kanceliarijoje dirbęs Scipijus Scholaris, taip pat gubernieris Piotras Opalinskis, Bolonijos universitetą baigęs diplomatas. Taigi Žygimanto Augusto mokytojais tapo nepriekaištingą išsilavinimą turintys žmonės, kompetentingi ugdyti būsimą valdovą.

Žygimantas Augustas mokėjo italų, lotynų, vokiečių, lenkų kalbas. Puikiai rašė, buvo gerai įvaldęs retorikos ir laišku rašymo meną. Išmanė geografiją, gamtos mokslus, istoriją, domėjosi geometrija, netgi astrologija ir alchemija. Išmanė ir mėgo muziką, turėjo subtilų meninį skonį, buvo aistringas kolekcininkas, estetas. Jogailaitis per savo gyvenimą Vilniuje buvo sukauptęs milžinišką, apie 4000 tomų biblioteką, kurioje buvo knygų teisės, istorijos, medicinos, astronomijos, teologijos temomis. Žygimanto Augusto biblioteka davė pamatą Vilniaus universiteto bibliotekai. Nemažai išdo lėšų investavo į kolekcionavimą, menus. Žygimanto Augusto bibliotekos vertė buvo apie 10 000 aukso dukatų. Turėjo ir didelę gobelenų kolekciją.

Be Žygimanto, rūmuose dar augo keturios jo seserys – Izabelė, Sofija, Ona ir Kotryna. Sakoma, kad daugiausiai dėmesio motina skyrė Izabelei ir Žygimantui Augustui, tris jaunėles palikdama nuošalyje. Šiandien sunku įvertinti, kaip gerai Bona iš tiesų atliko motinos pareigas. Sūnui motinos dėmesio tikrai netrūko, greičiau jis buvo nuo jo pavargęs. Manoma, kad motinos despotiškumas ir tvirta ranka visada kėlė sūnui baimę. Vėliau Bonos veiksmai ir pasisakymai paskatino ir jo neapykantą. Brolio ir seserų santykiams stigo šilumos, galbūt tik su vyresne Izabele siejo artimesni ryšiai. Kitų seserų likimui, panašu, Žygimantas Augustas per daug dėmesio neskyrė, stengėsi rūpintis jomis tiek, kiek priderėjo valdovui ir broliui. Buvo sakoma, kad netgi meilužėmis jis rūpinosi geriau negu paskutine netekėjusia seserimi Ona. Galbūt motinos pavyzdys paskatino ir jį taip žiūrėti į savo jaunėles seseris? O galbūt motinos bijojęs vaikas tapo emociškai šaltas ir kiek uždaras? Tokius klausimus kėlė paskutinio Jogailaičio biografai, tačiau vargu ar galime į juos vienareikšmiškai atsakyti.

Nuo mažens Žygimantas Augustas dalyvavo įvairiuose priėmimuose, kiek reikalavo ceremonialas, atlikdavo savo pareigas. Tačiau tėvai neskubino jo įsilieti į rimtus valstybės, karinius reikalus, o gal ir pats berniukas nerodė didelio noro į juos įsitraukti. Nepasižymėjo karingumu, nors neblogai buvo įvaldęs riterystės meną. Jaunuolis itin mėgo medžioklę, jai skirdavo nemažai savo laiko. Motina neužgynė sūnui ir kūniškų malonumų atradimo. Kai septyniolikmetis jaunuolis įsiziūrėjo bene dviem dešimtmečiais vyresnę motinos dvaro freiliną Dianą, Bona pati parūpino vietą jų susitikimams. Žygimantas Augustas nuo jaunystės priprato mėgautis išskirtinių moterų, nevengiančių koketuoti, draugija, galbūt dėl to jam buvo taip sunku priimti savo pirmąją žmoną, neišskirtinės išvaizdos ir charakterio Elžbietą.

Santuoka Žygimantui Augustui buvo bene pirmas rimtas savo realių pareigų ir statuso pajautimas. Motina piestu stoji prieš Elžbietos, kilusios iš nekenčiamos Habsburgų dinastijos, kandidatūrą, tačiau čia patyrė skaudų pralaimėjimą ir 1543 m. įvyko vestuvės. Kelias savaites trukusi vestuvių puota toli gražu neišėmė ilgos ir džiaugsmingos santuokos. Iš pradžių bandyti kurti darnūs sutuoktinių santykiai. Tačiau prie

¹ Małgorzata Duczmal, *Jogailaičiai: biografijų žinyras*, Vilnius, 2012, p. 123.

kitokių moterų pratusio Žygimanto Augusto nesužavėjo gana ramaus būdo, silpnos sveikatos mergina, dargi serganti ir epilepsija. Kirbėjo ir noras sprukti nuo tėvų kontrolės. Vos po kelių mėnesių jaunavedys, palikęs santuokinį guolį, iškeliavo į LDK, o žmona liko nesvetingame Vavelyje.

1544 m. senstantis tėvas oficialiai perdavė dalį savo pareigų Žygimantui Augustui – šis ėmė vykdyti Lietuvos didžiojo kunigaikščio funkcijas. Žygimantas Augustas nemažai laiko praleisdavo LDK – sostinėje ar kuriame nors iš savo medžioklės dvarų. 1546 m., kaip skaičiuojama, medžioklėje praleido net 223 dienas! Taip pat LDK jis valdė savo žemes, užsiėmė pareigybių skirstymu. Puikiai sutarė su galingiausios LDK giminės – Radvilų – jaunosios kartos atstovais Mikalojumi Radvila Juodoju ir Mikalojumi Radvila Ruduoju, taip pat jaunojo valdovo aplinkoje iškilo ir karjerą padarė jaunieji Chodkevičiai – Jeronimas ir Grigalius. Netrukus Žygimantas Augustas ėmėsi vykdyti ir plačią Valakų reformą, trukusią ne vienus metus. Pagal motinos dvarų pavyzdį jis ilgainiui pertvarkė visas LDK valstybines ir karališkas žemes, kaimus ir miestelius. Buvo pradėta taikyti moderni žemėvaldos ir žemėnaudos sistema, mokesčiai ir prievolės susieti su turėtos žemės kiekiu ir kokybe, o gyvenvietės visiškai pakeitė savo vaizdą. Ši reforma reikšmingai papildė valstybės iždą, tačiau miestiečius ir valstiečius prislėgė didesni mokesčiai. Reforma laikoma ir paskutiniu valstietijos įbaudžiavinimo etapu.

Pirmas didelis iššūkis valstybės viduje, pareikalavęs Žygimanto Augusto ryžto ir diplomatiškos sugebėjimų, buvo Barbaros Radvilaitės pripažinimo ir karūnavimo klausimas. 1545 m. Žygimantas Augustas Vilniuje palaidojo savo pirmąją žmoną Elžbietą, nualintą epilepsijos priepuolių. Neilgai trukus jis atkreipė dėmesį į Stanislovo Goštauto našlę Barbarą. Kaip galima buvo jos nepastebėti? Barbora buvo gana ryški to meto dama, dailios išvaizdos, madingai rengėsi, dalyvavo puotose, kaip ir Žygimantas mėgo medžioti. Ji tapo lemtinga didžiojo kunigaikščio meile. Slaptos poros vedybos įvyko 1547 m. greičiausiai Valavičių giminės kopylčioje Vilniaus katedroje arba Radvilų funduotoje Šv. Jurgio bažnyčioje. Nekarališkos kilmės moteris nebuvo tinkama kandidatūra į karalienes, santuoka neatnešė jokios politinės, strateginės naudos. Meilė? Valdovas į pirmą vietą privalėjo statyti valstybės interesus, o ne asmeninius troškimus. Iš pykčio garuojanti motina, aiškų nepritarmą reiškiantis šiaip jau gana santūrus tėvas, apokaliptines prognozes skelbianti politinė tauta – prieš visa tai Žygimantas Augustas atstovėjo tvirtai. „Paskutinius marškinius ir kūną atiduosiu, bet jos atsisakyti negaliu“², – teigė Žygimantas. Ir kas galėtų pasakyti, kad jaunasis Jogailaitis buvo minkšto charakterio bestuburis? Žygimanto vedybos su Barbora tapo rimtu smūgiu jo prestižui Lenkijos bajorų ir senatorių akyse. Švelniai tariant, nekokia valdymo pradžia. Galiausiai valdovas išsikovojo savo, ir Barbora, nors ir labai trumpam, tapo karaliene.

Su tokiu sūnaus gyvenimo scenarijumi sunkiausiai sekėsi taikstyti Bonai. Ji ieškojo įvairių būdų užkirsti kelią šiems santykiams, apeliavo ir į LDK diduomenę. Grigalių Chodkevičių, dažnai besilankantį Radvilų namuose, Barbora net įtarė šnipinėjimu Bonos naudai. Dar 1551 m. Bona siūlė sūnui 100 tūkst. auksinų ir visas savo valdas LDK, kad tik jis atsisakytų Barbaros. Tačiau Žygimanto Augusto akyse tai motiną tik dar labiau pažemino ir pablogino jų santykius. Tiesa, Bonai neteko ilgai kankintis, mat 1551 m. po sunkios ligos Barbora mirė. Po nelaimės alchemija bei magija besižavėjusio Žygimanto Augusto laiškuose skaitome apie jam kilusius įtarimus, jog motina galėjo nuuodyti abi jo žmonas. Esą Bona ant Žygimanto ir Barbaros buvo „užsiundžiusi“ kerėtoją. Panašu, kad po Barbaros mirties Žygimantą ėmė kamuoti paniška motinos baimė: išlydėdamas Boną jis laikydavo rankose nosinę, bijodamas, kad ji atsisveikindama jam įduos kokį nors užnuodytą daiktą (pavyzdžiui, pirštinę), tad nenorėjo jo liesti plikomis rankomis.

Gedintis valdovas nebuvo sužavėtas mintimi apie trečias vedybas, tačiau teisėto palikuonio ir sosto įpėdinio dar nebuvo, o tas vertė sunerimti. Trečiaja žmona tapo pirmosios žmonos Elžbietos jaunesnioji sesuo Kotryna. Sakoma, ji, kitaip nei sesuo, pasižymėjo ambicingumu ir nenorėjo likti nuošalyje. Žygimanto Augusto tokia moteris nesužavėjo. Per daug panaši į motiną? Santuoka nebuvo nei laiminga,

nei vaisinga. Vienu metu buvo kilusi euforija dėl tariamo Kotrynos neštumo, tačiau kūdikis pasaulio taip ir neišvydo. Nuo 1562 m. sutuoktiniai gyveno atskirai. Po kelerių metų Kotryna paliko Lenkiją ir persikėlė į Austriją. Trys santuokos neatnešė Žygimantui Augustui nė vieno teisėto palikuonio. Kotrynai išvykus į Austriją, žmonos vietą šalia Žygimanto užpildė meilužės. Teigiama, kad Barbora Gizanka 1571 m. pagimdė karaliui dukrą Barbarą. Bajorija valdovo tėvyste netikėjo. Knišine šalia gėstančio valdovo buvusiai Gizankai nebuvo lemta tapti karaliene, o jos dukteriai – teisėta paskutinio Jogailaičio palikuone.

Žygimanto Augusto valdymas buvo pažymėtas ne tik asmeninio gyvenimo uraganų. Drąsiai galima sakyti, kad jo valdytos valstybės – Lenkijos Karalystė ir LDK – jam mirus buvo visiškai kitokios nei tada, kai perėmė jas iš tėvo. Įvykę lemtingi pokyčiai visam laikui pakeitė ne tik dviejų tautų santykius, bet ir politinį Europos žemėlapi. Paradoksalu, kad valdovo, nepasižymėjusio karingumu, valdymo laikotarpis buvo paženklintas karų su Maskva. Paliaubas keitė aktyvaus karo epizodai, šiuos – vėl paliaubos. Bendravimas su nesuinteresuotais taikiomis derybomis Maskvos didžiuoju kunigaikščiu Ivanu reikalavo iš Žygimanto Augusto olimpinės kantrybės. Livonijoje plintant protestantizmo idėjoms, silpstant ordinui, į teritoriją nu-sitaikė tiek Lenkijos karalius, tiek Maskvos didysis kunigaikštis. Kilus kariniam konfliktui ir maskvėnams veržiantis į Livoniją, 1561 m. buvo pasirašyta sutartis, pagal kurią Livonija tapo LDK ir Lenkijos protektoratu, o Livonijos ordino magistras Gothardas Kettleris – Žygimanto Augusto vasalu. Livonijos pajungimas prie Lenkijos ir LDK buvo svarbus Žygimanto Augusto laimėjimas. 1563–1570 m. tęsėsi Septynerių metų Šiaurės karas, kuriame vėl kovota su Maskva, o pagrindiniu grobiu buvo Livonija. Maskvėnai veržėsi į LDK ir užiminėjo pasienio žemes. Karų fone valdovui nuolat trūko pinigų, o karines pajėgas sudariusi bajorija atsisakė veltis į karą ir jį finansuoti. Dėl to LDK nepavyko atgauti kai kurių užimtų žemių. Silpstant Žygimanto Augusto sveikatai, Maskvos didysis kunigaikštis toliau į LDK nebesiveržė, matydamas galimybę po valdovo mirties ir taip gauti LDK sostą. Tad karas baigėsi 1571 m. paliaubomis.

Diplomatiškos sugebėjimų pareikalavo ir tarptautiniu mastu spręstas ginčas dėl Jogailaičių paveldėjimo Italijoje, taip pat dėl Ispanijos karaliaus Pilypo II skolos. 1557 m. Baryje mirė Bona. Jos testamentas buvo paskelbtas suklastotu ir Jogailaičiai nepaveldėjo Bario ir Rosano kunigaikštysčių. Ispanijos, Neapolio ir Sicilijos karalius Pilypas II liko velionei skolingas 430 000 aukso dukatų (vadinamieji „Neapolio pinigai“), kurių neskubėjo atiduoti jos įpėdiniais. Daugiau nei dešimtmetį Žygimantas Augustas ir jo seserys kovojo dėl motinos palikimo ir skolos. Deja, lenkų teisininkams sunkiai sekėsi perprasti italų ir ispanų teisinės sistemas, o teisininkų užsienyje Jogailaičiai neieškojo. Tokiomis aplinkybėmis atgauti palikimą buvo praktiškai neįmanoma. Ilgai dar lenkai jautė nuoskaudą dėl milžiniškų Bonos į Italiją išsigabentų ir prarastų tur-tų, o „Neapolio pinigai“ į buitinę vartoseną įėjo kaip vengiamos sumokėti ir, panašu, niekada neatgausimos skolos sinonimas.

Europoje plintantis Reformacijos judėjimas taip pat paliko žymę Žygimanto Augusto valdyme. Reformacijos idėjos tuo metu LDK ir Lenkijoje plito masiškai, ne vienas stambus didikas perėjo į protestantizmą. Žygimantas Augustas pats domėjosi Reformacija, skaitė reformatų Europoje leistą literatūrą. Jo valdymo laiku šiame krašte prieglobstį rado ne vienas garsus protestantas iš Vakarų Europos, kur vyko kruvini šių Katalikų bažnyčios skaldytojų persekiojimai. Nors pats karalius tikėjimo nepakeitė, ir šian-dien yra prisimenamas kaip liberalių pažiūrų žmogus, o to meto Lenkija ir LDK – kaip religinės tolerancijos lopšys.

Vidaus politikoje Žygimantas Augustas turėjo susitvarkyti su lenkų keliamomis pretenzijomis. Nuo pat XVI a. pradžios Lenkijoje buvo gyvas egzekucinis judėjimas. Lenkijos bajorai puoselėjo centralizuotos monarchijos idėją, prie kurios tuometinis LDK statusas niekaip netiko. Žygimantas Senasis nesistengė per daug glaudinti abiejų šalių ryšių. Žygimantas Augustas buvo kritikuojamas Lenkijos egzekucinio judėjimo lyderių kaip mažai besirūpinęs lenkais, juk jis Lenkijoje nėra prigimtinis valdovas, o lenkų išrinktas karalius. Kritikuojamas buvo ir dėl to, kad nuolat negyvena Krokuvoje, o mėgsta reziduoti LDK. Ankstesni

² Małgorzata Duczmal, *Jogailaičiai: biografijų žinyras*, Vilnius, 2012, p. 528.

valdovai tokiam ilgam laikui Lenkijos nepalikdavo. Taip pat buvo sakoma, kad Žygimantas Augustas per visą savo karaliavimą nieko gero Lenkijai nepadarė.

Lenkijos egzekucinio judėjimo atmosferoje Žygimantui Augustui teko prašyti Lenkijos seimo finansinės paramos Livonijai išlaikyti. Čia lenkai pamatė galimybę daryti įtaką valdovui, reikalavo įvykdyti ir politines egzekucinio judėjimo idėjas sukuriant unitarinę valstybę. Žygimantas Augustas šiuo atveju solidarizavosi su Lenkija ir prasidėjo Liublino unijos procesas. 1569 m. pasirašyta Liublino unija – bene prieštaringsiausiai vertinamas Lietuvos ir Lenkijos istorijos įvykis. Žygimanto Augusto gyvenimui ir valdymui einant į pabaigą, Europos žemėlapyje atsirado naujai suformuota Lietuvos ir Lenkijos valstybė, gyvavusi iki 1795 metų. 1869 m. lenkų menininkas Janas Matejka šį įvykį pavaizdavo savo drobėje, o scenoje netrūko dramatiškumo. Žygimantas Augustas stovi tvirtas ir pasitempęs, su kalaviju prie šono, iškeltoje rankose laikantis kryžių. Aplinkui jį sustoję, sutūpę bei suklaupę įtakingiausi Lenkijos ir LDK ponai, įvykio svarbą išduoda jų veidai. Su kalaviju rankoje klūpi Mikalojus Radvila Rudasis, vienintelis LDK atstovas, nepadėjęs savo parašo ir antspaudo unijos dokumente. Žinoma, tai tik menininko interpretacija praėjus 300 metų po įvykio, nėra ji ir visiškai istoriškai tiksli. Tačiau nepaneigiamai, kad lietuviai į šią sąjungą ėjo su visiškai kitomis nuotaikomis nei lenkai, jiems tai buvo ilgai trukšiančios politinės kovos dėl savo principų pradžia. Ilgus amžius buvo ginčijamasi dėl Lietuvos savarankiškumo unijoje, o lietuviai jautė didelę nuoskaudą dėl Žygimanto Augusto lengva ranka Lenkijai atiduotų LDK vaivadijų. Dėl sudarytos unijos sąlygų tiek paskutinio Jogailaičio asmenybė, tiek įvaizdis, ypač Lietuvoje, susilaukė nemažai kritikos istorinėje literatūroje. Dar ir šandien nesutariama, ar paskutinio Jogailaičio valdymas buvo ta laiminga pabaiga Lenkijai ir LDK, kurios galima buvo trokšti.

Finalinėje kino filmo scenoje niūrų vasarį Vavelyje jau pusantrų metų miręs Žygimantas Augustas guli juodu aksomu išmuštame karste. Išpuoštas prabangiais drabužiais, ant galvos – karūna, ant liemens kabo kalavijas sidabrinėse makštyse, o šalia – valdoviškas skeptras ir karališką galią simbolizavęs valdžios obuolys. Mušant Vavelio katedros varpui amžino poilsio jis atgula požemiuose. Baigęs savo fizinį gyvenimą Žygimantas Augustas, kaip ir dera iškiliai istorinei asmenybei, ima gyventi kitą gyvenimą istorinėje atmintyje.

LITERATŪRA

- Bogucka Maria, *Bona Sforza*, Wrocław, 2004.
- Cynarski Stanisław, *Zygmunt August*, Wrocław, 1988; vertimas į lietuvių kalbą: Cynarski Stanisław, *Žygimantas Augustas*, vert. Viktorija Skliutaitė, Vilnius, 2007.
- Duczmal Małgorzata, *Jogailaičiai: biografijų žinynas*, Vilnius, 2012.
- Ferenc Marek, „Kobiety w życiu króla Zygmunta Augusta“, iš: *Kobiety i władza w czasach dawnych*, Pod redakcją Bożeny Czwojdrak i Agaty A. Kluczek, Katowice, 2015, s. 301–323.
- Grzymalska Kamila, *Dzieci i dzieciństwo królów polskich epoki nowożytnej*, Krakow, 2015.
- Gudavičius Edvardas, *Lietuvos istorija. T. 1: nuo seniausių laikų iki 1569 metų*, Vilnius, 1999.
- Kiaupienė Jūratė, Petrauskas Rimvydas, *Lietuvos istorija. T. IV: Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.*, Vilnius, 2005.
- Kiaupienė Jūratė, Lukšaitė Ingė, *Lietuvos istorija. T. V: Veržli Naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*, Vilnius, 2013.
- Kolankowski Ludwik, *Zygmunt August wielki książę Litwy do roku 1548*, Lwow, 1913.
- Łowmiański Henryk, *Polityka Jagiellonów*, Poznań, 2006.
- Pociecha Władysław, *Królowa Bona, czasy i ludzie odrodzenia*, T. 3, Poznań, 1958.
- Ragauskienė Raimonda, *Barbora Radvilaitė*, Vilnius, 1999.
- Ragauskienė Raimonda, Ragauskas Aivas, *Barboros Radvilaitės laišakai Žygimantui Augustui ir kitiems: studija apie XVI a. Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės moterų korespondenciją*, Vilnius 2001.
- Sucheni-Grabowska Anna, *Zygmunt August. Król polski i wielki książę litewski 1520–1562*, Kraków, 2010.

(IN)

„Žygimantų laikai yra ir liks mūsų praeities aukso amžiumi.“

*Istorikai Maria ir Žygimantas Wojciechowskiai, 1946*¹

(IN) – meninis projektas, atskleidžiantis metodišką knygos sudarytojo Žygimanto August(in)o tapsmą „istorine“ asmenybe, pasinėrimą į absurdišką, aplinkybių implikuotos tapatybės kūrimą. Projektas su-skirstytas į septynis skyrius. Pirmame skyriuje susipažinsite su metodu, naudojamu tapsmo „tikrumui“ pagrįsti. Paskesniuose skyriuose rasite žmogaus, įkliuvusio į susigalvotos realybės pinkles, save pagrindžiantį asmeninės istorijos konstravimą, o septintajame skyriuje matysite paminklo Žygimanto August(in)o antrininkui atidengimą. Skyriuose pateikti tekstai tarsi muziejaus gidai duos užuominas, į ką derėtų atkreipti dėmesį, o istorikų citatos kontrastuos arba papildys paveikslus „neabejotiniais“ teiginiais. Šalia esančios dokumentinės nuotraukos tapytą paveikslų realybę susies su labiau įprasta šių dienų vizualine aplinka ir aktualijomis.

Nuo ankstyvos vaikystės projekto (IN) autorius Žygimantas August(in)as buvo gretinamas su bendravardžiu Lenkijos karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, paskutiniu vyriškos giminės Jogailaičiu Žygimantu Augustu (1520–1572). Ne-didelis dviejų raidžių „IN“ skirtumas tarp pavardžių suteikė begalę galimybių juokingoms situacijoms gimti. Pradedant netyčia praleistomis „in“ raidėmis dokumentuose ar per oficialius pristatymus, baigiant draugų ir kolegų pašaipomis. Šie nutikimai, be

abejonės, turėjo palikti pėdsaką autoriaus psichikoje. 2013-ųjų rudenį vegetarų kavinėje, gerdamas arbatą su žymiu menininku, Žygimantas Augustinas pradėjo suprasti, kad nuo Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio persekiojimo jis nepasislėps. Iš pradžių neskubėdamas, vėliau vis daugiau jis pradėjo domėtis istorija, kaupti paveikslus, jį vaizduojančius kaip karalių, kurti ir užsakinėti savo karališkos šeimos portretus, švęsti tariamo tėvo Žygimanto Senojo gimimo metines. Maža to, jis užsakė perprojektuoti Lietuvos valdovų rūmus, pradėjo ieškoti sąsajų su šių dienų valdovais, bandė sukurti neegzistuojantį savo palikuonį Jogailaitį, dalyvavo paminklo karaliui Žygimantui Augustui atidengimo iškilmėse Pasvalyje ir, žinoma, stebino aplinkinius arogancija. Koks šių veiksmų tikslas, nebuvo ir nėra aišku. Psichoanalitikai sakytų, jog tai vaikystės traumų padarinys, bet mes jais nebetikime. Cinikai pasijuoktų iš autoriaus kvailumo, bet jais sekti neverta. O rimti žmonės kraipytų arba linguotų galvas tylėdami.

Absurdiškas prisipažinimas, kad žmogaus vardas lemia jo veiksmus, suteikė pretekstą kurti seriją kūrinių ir perskaityti įdomių knygų. Norėję čia paminėti istorikės Natalios Nowakowskos sudarytą leidinį „Prisimenant Jogailaičius“². Minėta autorė

¹ M. Wojciechowska, Z. Wojciechowski, *Polska Piastów, Polska Jagiellonów*, Poznań, 1946, p. 467. „Czasy zyguntowskie są i pozostaną złotym okresem naszej przeszłości.“

² Natalia Nowakowska, *Remembering the Jagiellonians*, London/New York: Routledge, 2019

PAŽYMA Nr. 825

Hansa
TELERADIIO
KOMPANIJA

P. L. Jurgita
adresas _____

Jūsų prašymas dėl įrengimo , prijungimo , atjungimo - priimtas
2011 m. 05 mėn. 30 d. ir užregistruotas

Abonentinis mokestis skaičiuojamas/neskaičiuojamas nuo š.m. 04 mėn. 01 d.
Tel. 2122202 Vadybininko parašas _____

Pažyma, išduota „Hansa“ teleradijo kompanijos „IN“ projekto autoriui, 2011 m.

tyrinėja, kaip kinta prisiminimai apie tuos pačius istorinius asmenis priklausomai nuo vietos ir laiko. Dar visai neseniai buvo teigiama, kad istorikai rašo istoriją savo epochos akimis, tačiau šioje knygoje ši teorija papildoma, atkreipiamas dėmesys, jog egzistuoja visuomenės įprotis vienus ar kitus valdovus atsiminti kaip teigiamus arba neigiamus. Ir tai tęsiasi šimtmečiais. Pavyzdžiui, Jogailaičiai Suomijoje ir Bavarijoje yra teigiami istorijos herojai, o Lietuvoje, Lenkijoje ir Vengrijoje nacionalistiškai nusiteikusių žmonių vertinami neigiamai. Nepaisant to, kad keičiasi požiūris į nacionalizmą ir romantizmo epochoje rašytą istoriją, o apie istorinių faktų daugia-prasmiskumą pradėta šnekėti net itin populiariose televizijos laidose³, tai beveik nekeičia visuomenės požiūrio. Lietuvoje vis tiek įprasta manyti, jog Vladislovas II Jogaila išdavė Lietuvą tapdamas Lenkijos karaliumi, o Žygimantas Augustas atidavė Lietuvą lenkams. Sąmonės kismo poreikis nustatė projekto (IN) orientyrus, jame stengiamasi išvengti dichotominės gero ir blogo priešpriešos, o Lenkijos ir Lietuvos valdovo Žygimanto Augusto vardas padeda kalbėti apie savotišką meilę istorijos didybei,

tikrumo supratimą, tapybos žanro istorinį potencialą. Bandoma atskleisti ne pačią Lietuvos ar Lenkijos istoriją

³ Turiu mintyse nepaprasto populiarumo sulaukusią Lietuvos (LRT) televizijos laidą „Būtovės slėpiniai“, transliuotą 1993–2004 m.

(tuo užsiima istorikai), o parodyti žmogų, siekiantį pritaikyti istoriją sau, savo trivialiems egoistiniams tikslams, tuštybei. Ieškoma naudingų ir įdomių istorinių „tiesų“, kurios jau anksčiau tokių pat žmonių galėjo būti suklastotos. Mokslas čia tarnauja ne „neginčijamai tiesai“ kurti, o žiūrovo ir skaitytojo susimąstymui sukelti, todėl pseudomoksliniai metodai atsiduria šalia rimtų mokslininkų darbų. Tapyba tampa ne estetinių problemų sprendiniu, o alternatyvios tikrovės kūrimo įrankiu.

Mylimas karalius, 2018 m. >



I.

Kraniometrija – Žygimanto Augusto genai

Kraniometrija (gr. *kranion* – kaukolė, *metreo* – matuoti) yra tyrimo metodas, analizuojantis žmogaus kaukolės išmatavimus ir proporcijas, siekiant suprasti žmonių fizinę įvairovę. Jau senovės Graikijoje filosofas Aristotelis savo veikale „Atskleidžiant gamtos paslaptis, susijusias su fizionomija“ skyrė daug dėmesio veido formos ir proporcijų ryšiui su žmogaus charakteriu atskleisti. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje kraniometrija dažnai naudota frenologų, tikinčių, jog kaukolės forma turi ryšį su žmogaus psichinėmis savybėmis. Jie taip pat siekė parodyti skirtumus tarp rasių ir individų, vienus iškeliant virš kitų. Buvo mėginama atpažinti nusikaltėlius vien iš jų veido struktūros. Gerai žinomas kriminalistas antropologas Cesare Lombroso 1895 m. teigė, kad žudikai turi atsikišusius smakrus, o kišenvagiai – mažus. 1940 m. psichologas Williamas Sheldonas, įkvėptas minėtų idėjų, taip pat mėgino surasti paraleles tarp fizinių ir psichologinių charakteristikų. Nacistai naudojo kraniometriją vykdydami holokaustą, remdamiesi kūno išmatavimais jie pabrėždavo arijų pranašumą, nustatydamo rasę ir dažnai nulemdavo žmonių likimus. Tuomet tai buvo laikoma pažangiu mokslu, suteikiančiu daugybę žmonių rasės bei visuomenės tobulinimo perspektyvų. Šiandienos mokslo duomenimis, žmogaus gabumai ir jo savybės neturi nieko bendra

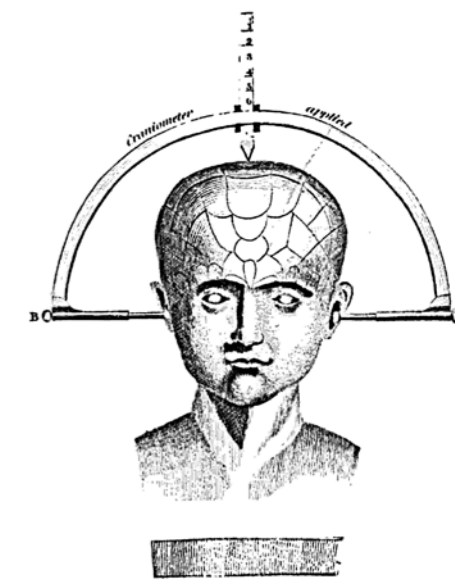
su kaukolių matmenimis, tad frenologija paskelbta pseudomokslu, o kraniometrijos metodai tebenaudojami, bet kitiems tikslams.

Veido rekonstravimo pagal kaukolę specialistė Caroline Wilkinson teigia, kad kaukolės tokios pat skirtingos, kaip ir veidai, tik mes nesame pratę tuos skirtumus išvelgti. Antropologinių matmenų svarbą identifikuojant asmenį liudija ir kriminalistikos istorija. Alphonse'as Bertillonas (1853–1914) antropometrinius išmatavimus buvo pritaikęs nusikaltėliams identifikuoti; jis siūlė šalia nusikaltėlio *en face* ir profilio nuotraukų pridėti 11-os žmogaus kūno išmatavimų lentelę su galvos, pėdos, plaštakos ir pan. matmenimis. Šis metodas buvo naudojamas iki pirštų atspaudų įvedimo į identifikavimo sistemą.

Mokslas ir tikslūs išmatavimai kažkodėl imponuoja. Atsisakę žmogaus rankų ir juslių įtakos kuriant portretą, leisdami pačiam moksliniam metodui suformuoti vaizdą, mes atsikratytume žmogaus jauslės būdingo subjektyvumo ir smarkiai pasislinktume labai geidžiamo objektyvumo link. Karaliaus Žygimanto Augusto šeimos portretai vargu ar buvo tapomi iš natūros. XVI amžiaus dailininkai dažniausiai naudodavosi savo ar kitų kolegų padarytais piešiniais, portretai buvo perpiešiami kopijuojant ankstesnius portretus, o asmens panašumas išlaikomas itin dėmesingai perkeltant tik

pagrindines veido ir kūno proporcijas bei detales: nosies, akių, burnos vietą ir pobūdį. Galvos proporcijas ir veido detalių vietą lemia specifiniai kaukolės taškai, dažnai sutampantys su kraniometrijoje naudojamais. Piešdami ir tapydami žmogaus galvą dailininkai labai stengiasi po oda išvelgti kaukolę. Kaukolės kaulai žmogaus veide aiškiausiai matomi viršutinėje veido dalyje, t. y. kaktos, nosies šaknies, skruostikaulių srityse. Kitos veido sritys, nors kaukolės forma joms ir daro įtaką, yra gana giliai po minkštaisiais audiniais. Siekdamas parodyti „tikrąjį“ portretuojamojo veidą be pagražinimų, Žygimantas August(in)as, studijuodamas meno doktorantūroje, sukūrė kraniometrinių portretavimo metodą. Jo esmę sudaro kraniometrinių taškų „ištraukimas“ iš portretuojamojo veido ir pateikimas žiūrovo dėmesiui.

Šį skyrių iliustruoja Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto artimiausių šeimos narių kraniometriniai portretai. Jie sukurti naudojantis Luco Cranacho jaunesniojo dirbtuvėje kurtais karališkosios šeimos – Žygimanto Senojo (1467–1548), Bonos Sforzos (1494–1557), Elžbietos Habsburgaitės (1526–1545), Barbaros Radvilaitės (1520–1551), Kotrynos Habsburgaitės (1533–1572) ir Žygimanto Augusto (1520–1572) – portretais, dabar priklausančiais Čartoriskų mu-

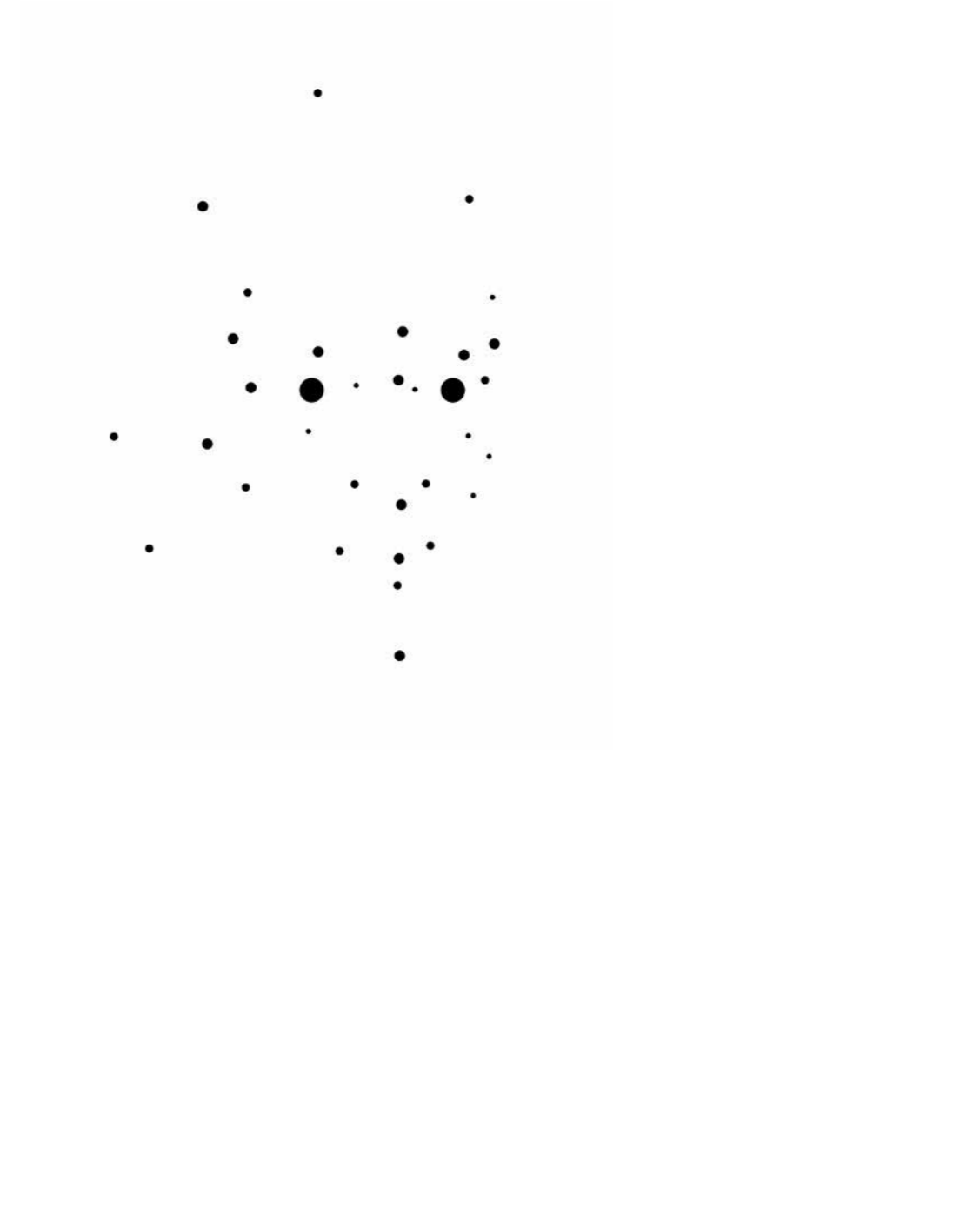


Kraniometras ir jo naudojimo principas, 1835 m.

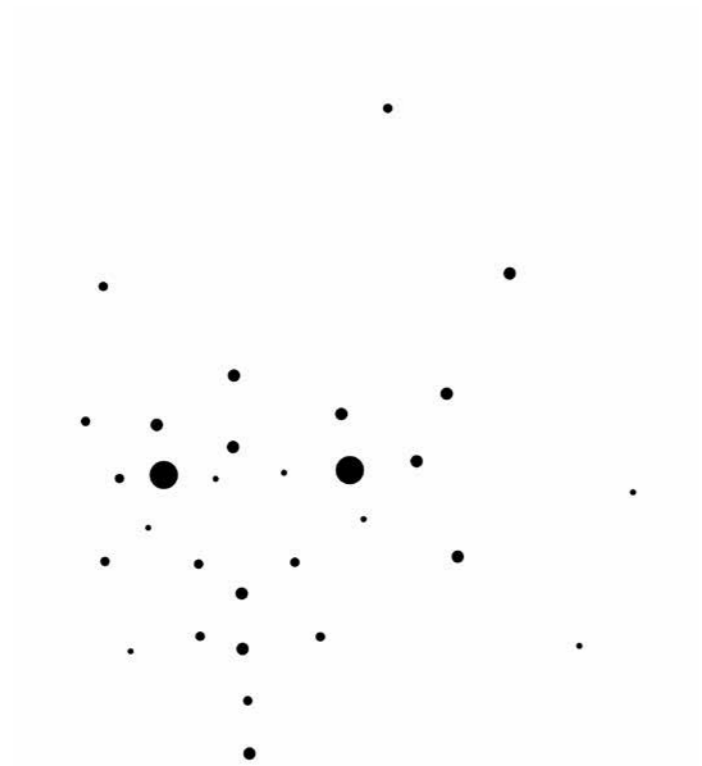
ziejaus Krokuvoje kolekcijai. Žygimantas Augustas, anot istorikų, buvo egoistiška asmenybė, todėl čia nerasite jo seserų: Onos, Izabelės, Zofijos, Kotrynos ir kitų giminaičių portretų.

„Tas, kurio kakta yra labai žema
ir maža, yra supratingas,
kilniaširdiškas, bet išskirtinai
begėdiškas ir pasitikintis savimi,
ir didžiai reikalaujantis
meilės ir pagarbumo.“

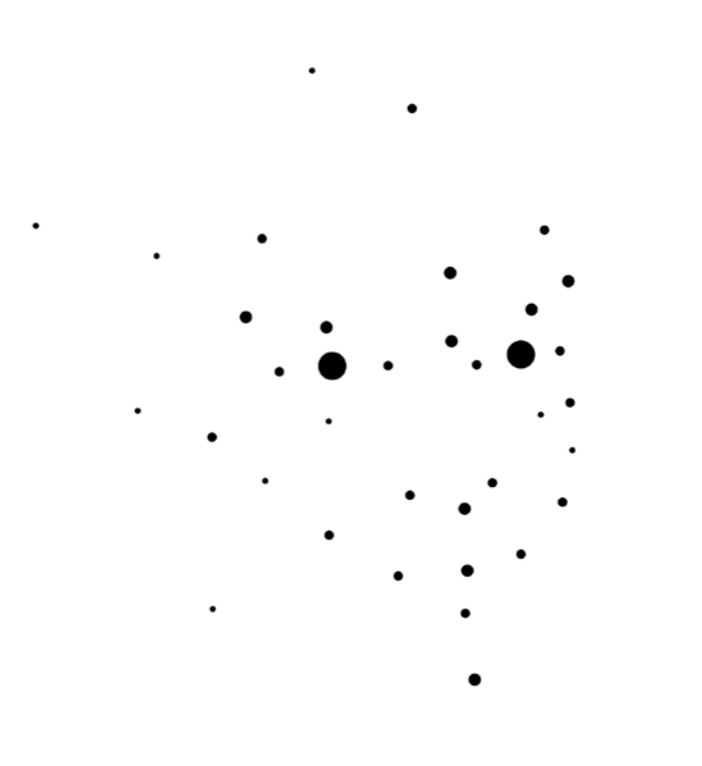
Aristotelis [1]



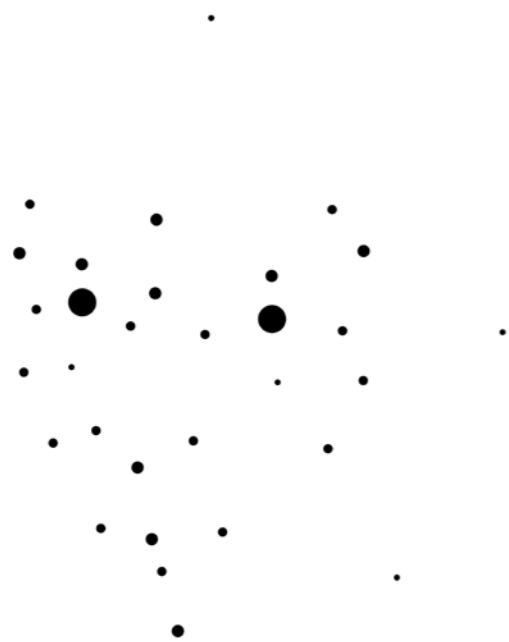
Žygimanto Senojo kraniometrinis portretas, 2016 m.



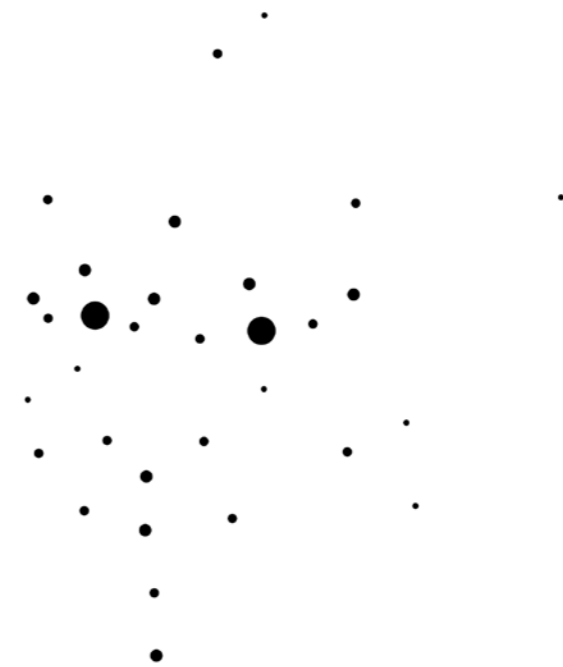
Bonos Sforcos kraniometrinis portretas, 2016 m.



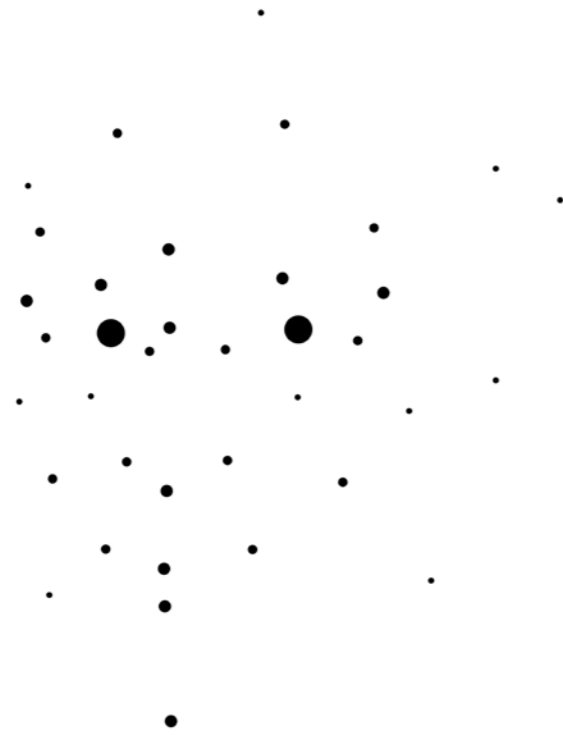
Elžbietos Habsburgaitės kraniometrinis portretas, 2014 m.



Barboros Radvilaitis kranimetrinis portretas, 2014 m.



Kotrynos Habsburgaitis kranimetrinis portretas, 2014 m.



Žygimanto Augusto kraniometrinis portretas, 2014 m.

„Didelė galva ir platus veidas rodo,
kad žmogus yra labai drąsus,
didelis moterų medžiotojas,
labai įtarus, išūlus ir begėdis.“

Aristotelis [11]

II.

Žygimanto August(in)o šeimos portretų galerija

Viduramžių Lietuvoje statusas ir žmogaus vertė dažniausiai priklausė nuo oficialiai patvirtintų kraujo ryšių su kilmingais asmenimis. Protėviai ir artimi giminaičiai buvo socialinės sėkmės garantas. Todėl neatsitiktinai šis skyrius pradedamas Žygimanto August(in)o bandymu susikurti savęs vertus tėvus. Kilmingų protėvių portretų galerija yra būtinas kiekvieno save gerbiančio ir kraujo ryšius vertinančio asmens atributas. Jei dėl nutikusių istorinių kataklizmų sunku įrodyti kraujo ryšį su reikiama asmenimis, visuomet pasitelkiamas kokios nors rūšies mokslas. Kraujyje esančios DNR molekulės, be abejo, daro įtaką kaukolės formai ir veido bruožams, nesunkiai tai galime įrodyti remdamiesi visiems žinomais Habsburgų dinastijos portretais. Tad pirmajame skyriuje aprašyta kranioometrija gali pasitarnauti kaip neginčijamų įrodymų garantas. Jei sukursime portretų galeriją, kurioje matysime akivaizdžias asmens panašumo sąsajas su kilmingais istorijos veikėjais, galėsime ją drąsiai rodyti svečiams ir didžiuotis savo kilme. Mūsų tikslas – sukurti kažką panašaus į Vladislavo IV Vazos užsakytą Jogailaičių portretų galeriją „Varšuvos marmuro kambaryje“, Varšuvos karališkojoje pilyje.

Žygimanto August(in)o šeimos portretų galerija kol kas nėra labai turtinga, ji prasideda tėvo ir motinos atvaizdais, sukurtais pagal Luco Cranacho

jaun. dirbtuvėje tapytus Žygimanto Senojo ir Bonos Sforzos Aragonietės portretus. Būtent iš jų paimti antropometriniai ir kranioimetriniai taškai sukuria reikiamą ryšį ir formuoja sunkiai paneigiamus kilmės įrodymus (tai juodi taškai, kuriuos galime išvelgti portretuose). Šių portretų ryšį su Žygimantu August(in)u taip pat užtikrina jų panašumas į šio asmens fotografinius atvaizdus.

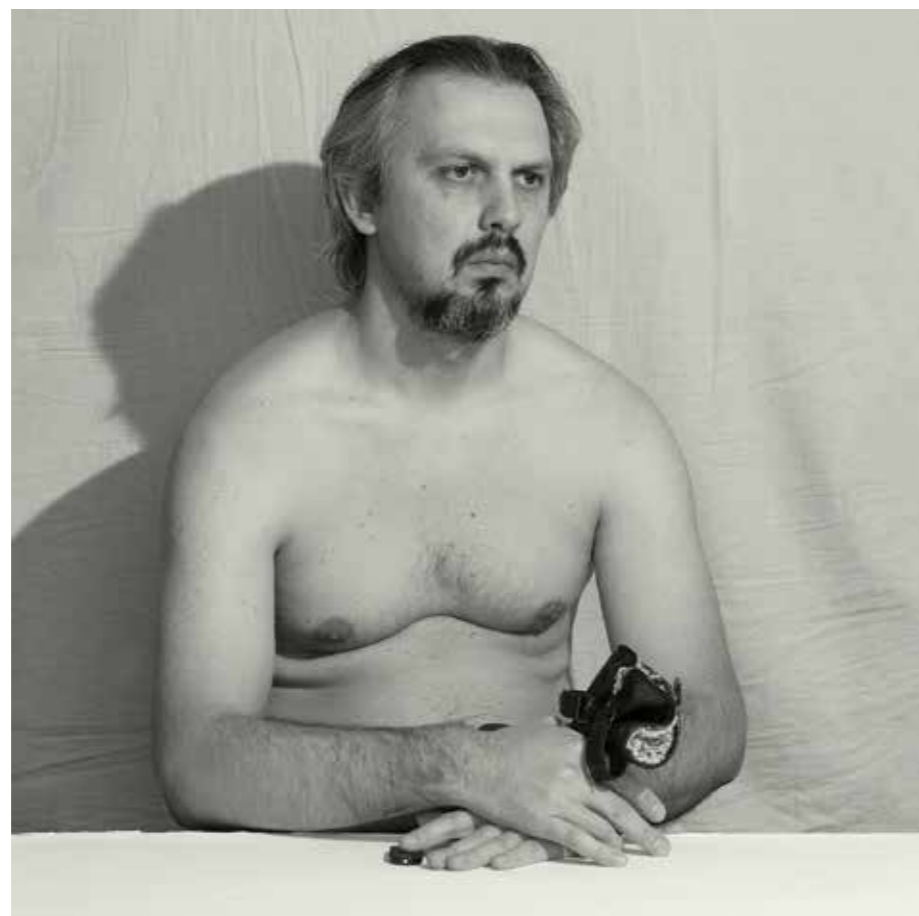
Ant Žygimanto August(in)o tėvų kūnų galime aptikti tatuiruotes, vaizduojančias šeimos herbus. Motina išsitatuiravusi gyvatę, ryjančią žmogų, – Sforzų herbą. Tėvas išsitatuiravęs erelį išskleistais sparnais – Jogailaičių herbą, taip pat Gediminaičių stulpus ir netgi gana modernų Vyčio ženklą. Pastarieji simboliai, be abejo, demonstruoja lojalumą Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei. Jų portretų atributai akivaizdžiai liudija kilmę ir turtus: motina ant kaklo pasikabinusi kamėją, sukurtą žymaus italų dailininko Giovanni Jacopo Caraglio (1500/1505–1565 m.), dirbusio Jogailaičiams. Dabar ši kamėja priklauso Niujorko Metropoliten muziejaus kolekcijai; nesunku nuspėti, jog ji ten pateko be savininkų žinios. Karalienė šalia pasidėjusi ekstravagantišką oranžinį rankinuką, rankose, kurias puošia auksinis žiedas ir laikrodis, laiko pirštines – atributą, būdingą turtingų žmonių portretams. Tėvas pasipuošęs masyvia aukso grandine, ant dešinės plaštakos didžiojo

piršto mūvi signatūrinį žiedą su „S“ raide ir karūna, pagal lotynišką vardo variantą „Sigismund“ (tokį pat ženklą matome ir ant jo dešinio žasto). Rankos, prispaudusios Žemutinės pilies Vilniuje projektą, taip pat laiko pirštines. Matomas ženklus sutuoktinių amžiaus skirtumas, būdingas turtingoms poroms.

Kiekvienas tikras vyras didžiuojasi savimi ir savo žmonomis, todėl šeimos portretų galerija negali apsieiti be paties Žygimanto August(in)o ir trijų jo žmonių portretų. Jie taip pat sukurti remiantis jau aprašytu kranioimetriniu portretavimo metodu, paimant genetinius duomenis nuo Elžbietos ir Kotrynos Habsburgaičių bei Barbaros Radvilaitės atvaizdų, tapytų to paties Luco Cranacho jaun. dirbtuvėje. Portretuose matome jaunas moteris, kukliai, tačiau skoningai pasipuošusias, nestokojančias garsių giminių bruožų ir išdidumo. Portretai kiek mažesni nei tėvų, tačiau kolekcijai priklauso ir papildomas didžiulis skulptūrinis mylimiausios antrosios žmonos portretas, puošiantis Vokiečių gatvę Vilniuje. Jo autorius – žinomas Lietuvos skulptorius Vladas Vildžiūnas (1932–2013).



Karališkosios šeimos portretai (iš kairės į dešinę, iš viršaus į apačią): Žygimantas Senasis, Elžbieta Habsburgaitė, Barбора Radvilaitė, Kotryna Habsburgaitė, Bona Sforza, Žygimantas Augustas, apie, 1565 m.



Žygimantas August(IN)as, 2016 m.



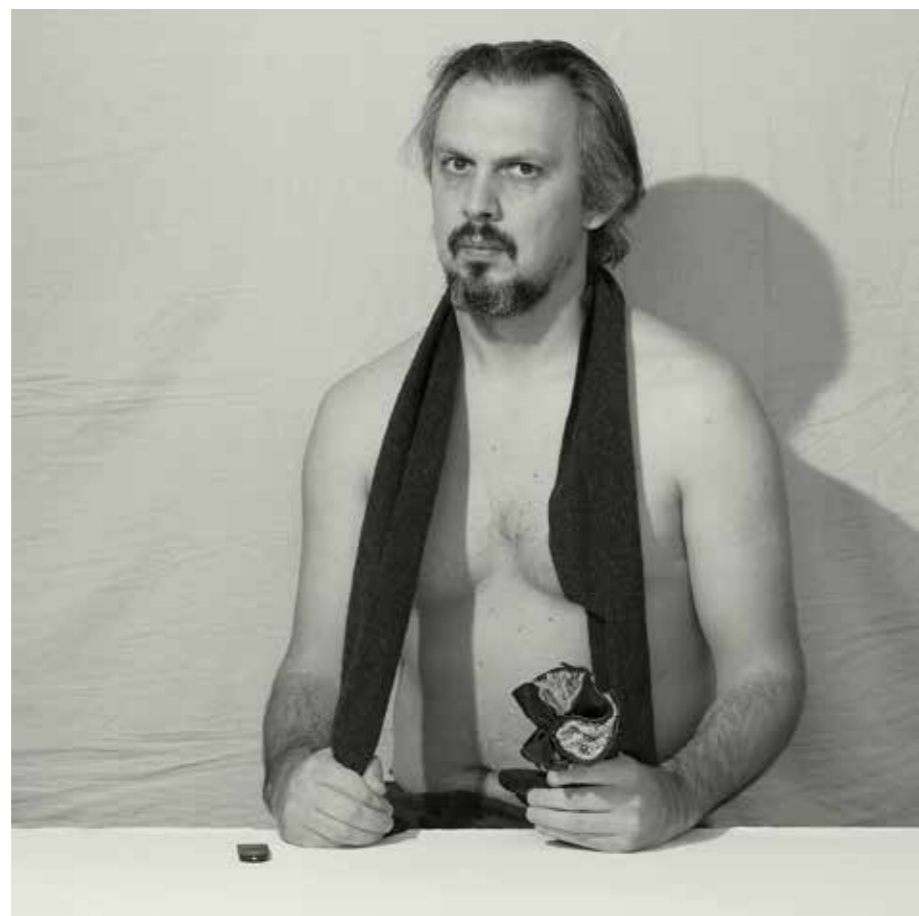
Žygimanto August(IN)o tėvo portretas, 2017 m.

„Žygimantas Senasis tada [kai vedė kunigaikštę Boną Sforzą] turėjo 50 metų, buvo augus ir stiprus vyras, gebantis perlaužti pasagą ir pirštais perplėšti kortų mallką. Jo išvaizda ir laikysena kėlė pagarbą, nes veide atsispindėjo didybė ir rimtis, o akys rūščiai žvelgė iš po vešlių antakių. Iš Kazimiero Jogailaičio sūnų jis buvo stipriausias ir sveikiausias. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo provaikaitis paveldėjo fizinę jėgą ir ištvermę kare.“

Stanislaw Cynarsky [111]



Žygimanto Senojo antropometrinis portretas, 2016 m.



Žygimantas August(IN)as, 2016 m.



Žygimanto August(IN)o motinos portretas, 2017 m.

„Jauna Bona be jokios abejonės
buvo labai graži moteris...
Karalienės sveikata buvo puiki –
jauna moteris žydėte žydėjo.“

Malgorzata Duczmal [IV]



Bonos Sforcos antropometrinis portretas, 2016 m.

„...Elžbieta įkūnijo to meto moters
idealą: buvo tyli, nuolanki ir švelni.“

Malgorzata Duczmal [v]

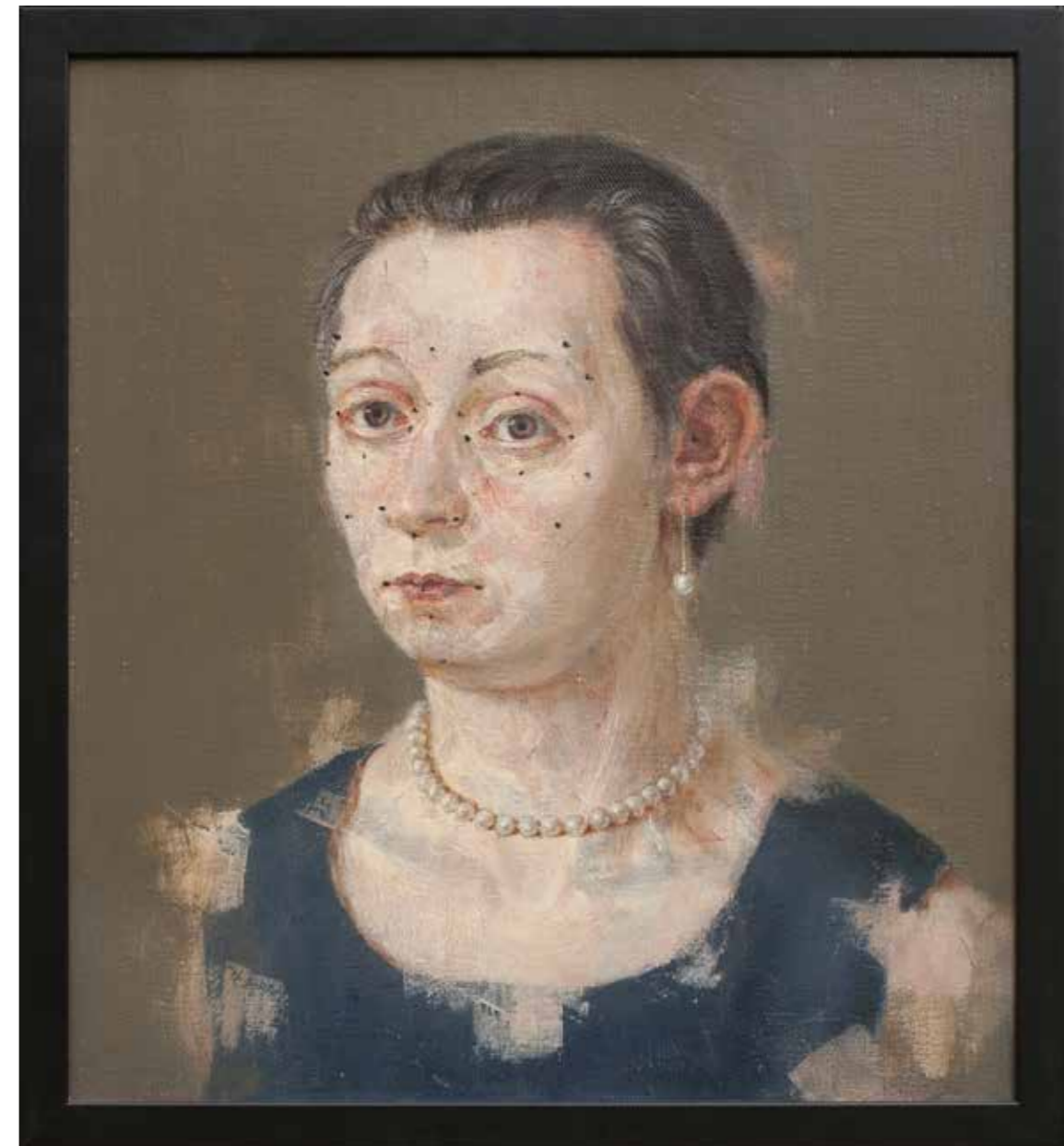


Žygimanto August(1N)o 1-oji situoktinė, 2014 m.

„Vyraujantis Barboros bruožas, be jokios abejonės, buvo egocentrizmas.

Jis diktavo hedonistinį požiūrį į gyvenimą, kuri atskleidė drabužių ir brangenybių pomėgis, pramogų ir erotinio gyvenimo geidulys.“

Malgorzata Duczmal [vi]



Žygimanto August(1N)o 2-oji sutuoktinė, 2014 m.

„...kai jau buvo tikras
[Žygimantas Augustas], kad niekas
niekada neišlaisvins jo nuo Kotrynos,
ne tik nenorėjo su ja gyventi, bet ir
jos matyti. 1564 metų sausio 24 dieną
Comendone rašė iš Varšuvos,
jog karalius buvusiam Seime pasakė,
kad mielai taptų vienuoliu, kad tik
atsikratytų žmonos.“

Malgorzata Duczmal [vii]



Žygimanto August(1N)o 3-oji sutuoktinė, 2015 m.

„Žygimantas Augustas buvo laikomas gražiu vyru. Juodbruvas, tamsių plaukų ir akių brunetas, pailgo veido, taisyklinga tiesia nosimi, dailia lūpų linija, didelėmis išraiškingomis akimis.“

Malgorzata Duczmal [VIII]



Žygimanto August(1N)o portretas, 2014 m.



„Be jokios abejonės, Barbora
buvo jausminga moteris,
karšto temperamento, erotiška,
trykštanti gyvenimo džiaugsmu,
nekomplikuotu mąstymu.“

Malgorzata Duczmal [IX]

< Vlado Vildžiūno skulptūra „Barbora“, 1982 m.

III.

Tėvo gimimo diena ir valdovų rūmų rekonstrukcija

Kai kurie žmonės mėgsta itin viešai demonstruoti meilę savo tėvui. Žinoma, tai būtina, ypač jei jo dėka tapai dinastijos dalimi. Tėvo atminimo saugojimas ir jo gimimo metinių šventimas yra neginčijama sūnaus pareiga. Todėl 2017 m. iškilmingai paminėtos 550-osios Žygimanto Senojo gimimo metinės. Turbūt nėra geresnės dovanos Tėvui, kaip jo rezidencijai skirtų rūmų atnaujinimas¹. Kiekviena dovana yra naudinga ir pačiam dovanotojui, todėl LDK valdovų rūmų rekonstrukcijos tikslas – padaryti juos vertus pasididžiavimo, taip pat ir tinkamus sūnaus pomėgiams – linksmam gyvenimui.

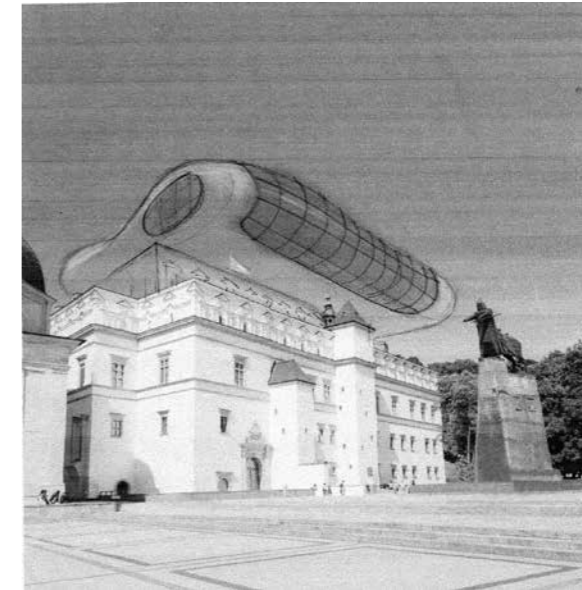
Rūmų rekonstrukcijos projektą patikėta prižiūrėti autoritetingai komisijai, sudarytai iš įvairių sričių visuomenėje gerbiamų specialistų: prof. dr. Giedrė Mickūnaitė – menotyrininkė, prof. Artūras Raitis – šiuolaikinis menininkas, Linas Žičkis – architektas, Jurij Dobriakov – šiuolaikinio meno kritikas.

Paskelbtas architektūrinės idėjos konkursas, reikalavimai architektams suformuluoti atsižvelgiant į malonumus vertinančią karališką Žygimanto Augusto asmenybę (rūmai turi būti imponantiški, keliantys susižavėjimą ir pavydą svečiams, taip pat gerai pritaikyti puotoms ir linksmybėms). Konkursas atitiko visus formalius reikalavimus, jame dalyvavo du menininkai, jie pateikė

aštuonias architektūrinės rekonstrukcijos idėjas. Buvo kalbama, kad vienas iš kandidatų yra konkurso organizatoriaus klasės draugas, tačiau komisija dirbo sąžiningai, pasiūlymų idėjos užkoduotos numeriais. Iš aštuonių architektūrinės rekonstrukcijos pasiūlymų atrinktas geriausiai reikalavimus atitinkantis variantas „nr. 6“. Šiame pasiūlyme matome pastatą, savo didybe užgožiantį Gediminaičių dinastijos simbolį – Gedimino pilį, jo funkcinės savybės irgi be priekaištų: jis itin gerai pritaikytas puotoms ir vakarėliams – šventės ir orgijos būtų matomos visam miestui, keltų pavydą ir susižavėjimą, miestiečiai norėtų kilti socialiniais laiptais (matoma prabanga generuotų jų svajones). Konkurso nugalėtoju tapo architektas Vaidas Grinčelaitis², jam patikėta užduotis parengti išsamų rekonstrukcijos projektą. Pagal šį projektą tapytojui Žygimantui Augustinui užsakyta rekonstruoti rūmų vizualizacija.

2017 m. kovo 20 d. per Žygimanto vardadienį atidaryta 550-ajam Žygimanto Senojo jubiliejui paminėti skirta paroda-vakarėlis. Tokiu būdu Lietuvos žmonėms pristatytas LDK valdovų rūmų rekonstrukcijos projektas ir jo vizualizacija paveikslo pavidalu. Parodoje taip pat eksponuoti šeimos portretai, naujas grafiko Augusto Bidlauskos sukurtas Žygimanto Augusto portretas. Ekspozicijoje ir Žygimantui Senajam dedikuoti firmos „Red

is Bad“ marškinėliai su Jogailaičių herbu. Renginyje didžėjavo Jurij Dobriakov, parodą lydėjo Giedrė Mickūnaitė paskaita apie išpūdingą karaliaus Žygimanto Augusto asmenybę. Vėliau, siekiant parodyti karališką meilę Lietuvos gyventojams, paroda keliavo į Klaipėdos parodų rūmus, kur sėkmingai ir toliau žavėjo miestiečius. O lapkričio mėnesį projektas pristatytas Italijoje, Milano miestiečiams, galerijoje „Theca“.



LDK valdovų rūmų rekonstrukcijos idėjų eskizai, 2016 m.

¹ 1513 metų gaisras sunaikino Vilniaus Žemutinę pilį ir joje buvusią valdovo rezidenciją. 1520–1530 m. Žygimantas Senasis atstatė ir išplėtė Žemutinės pilies rezidenciją, pradėdamas kurti modernius renesansinius rūmus. Praėjus daugeliui metų, jo tariamas sūnus nusprendžia tęsti tariamo tėvo pradėtus darbus.

² Vaidas Grinčelaitis (g. 1973), architektas (Atestato Nr. A 1458), 1983–1989 m. mokėsi Vilniaus 31-ojoje vid. mokykloje (dabar Tuskulėnų gimnazija), vienoje klasėje kartu su Žygimantu August(in)u.

Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų rekonstrukcijos komitetas:
 Prof. dr. Giedrė Mickūnaitė - menotyrininkė, viduramžių specialistė, VDA dėstytoja
 Prof. Artūras Raila – šiuolaikinis menininkas, VDA dėstytojas
 Linas Žičkis – architektas, UAB „FlexiForma“
 Jurijus Dobriakovas – šiuolaikinio meno kritikas, kuratorius

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS VALDOVŲ RŪMŲ
 REKONSTRUKCIJOS IDĖJŲ KONKURSO
PROTOKOLAS
 2016 m. lapkritis

Konkurse dalyvavo 2 architektai, pateikę po keturis idėjų pasiūlymus, viso aštuoni variantai sunumeruoti nuo # 1 iki #8.

Žiuri nariai: Prof. dr. Giedrė Mickūnaitė, Prof. Artūras Raila, Linas Žičkis, Jurijus Dobriakovas.

Svarstyta: Valdovų rūmų rekonstrukcijos idėjų perspektyvos, kiekvienas žiuri narys išrinko jo nuomone geriausiai atitinkančias konkurso kriterijus idėjas ir įvertino jas skirdamas nuo 1 iki 3 balų (didesnis balas žymi aukštesnę kokybę).

Įvertinimo rezultatai

Rekonstrukcijos idėjos nr.	#1	#2	#3	#4	#5	#6	#7	#8
Prof. dr. Giedrė Mickūnaitė - menotyrininkė	1	-	-	-	2	2	1	1
Prof. Artūras Raila – šiuolaikinis menininkas	1	2	-	-	-	3	-	-
Linas Žičkis – architektas	1	-	2	-	-	1	-	3
Jurijus Dobriakovas – šiuolaikinio meno kritikas	-	-	-	-	1	2	-	3

Priedai: Valdovų rūmų rekonstrukcijos idėjų eskizų nuotraukos

Posėdžio pirmininkas: Žygimantas Augustinas

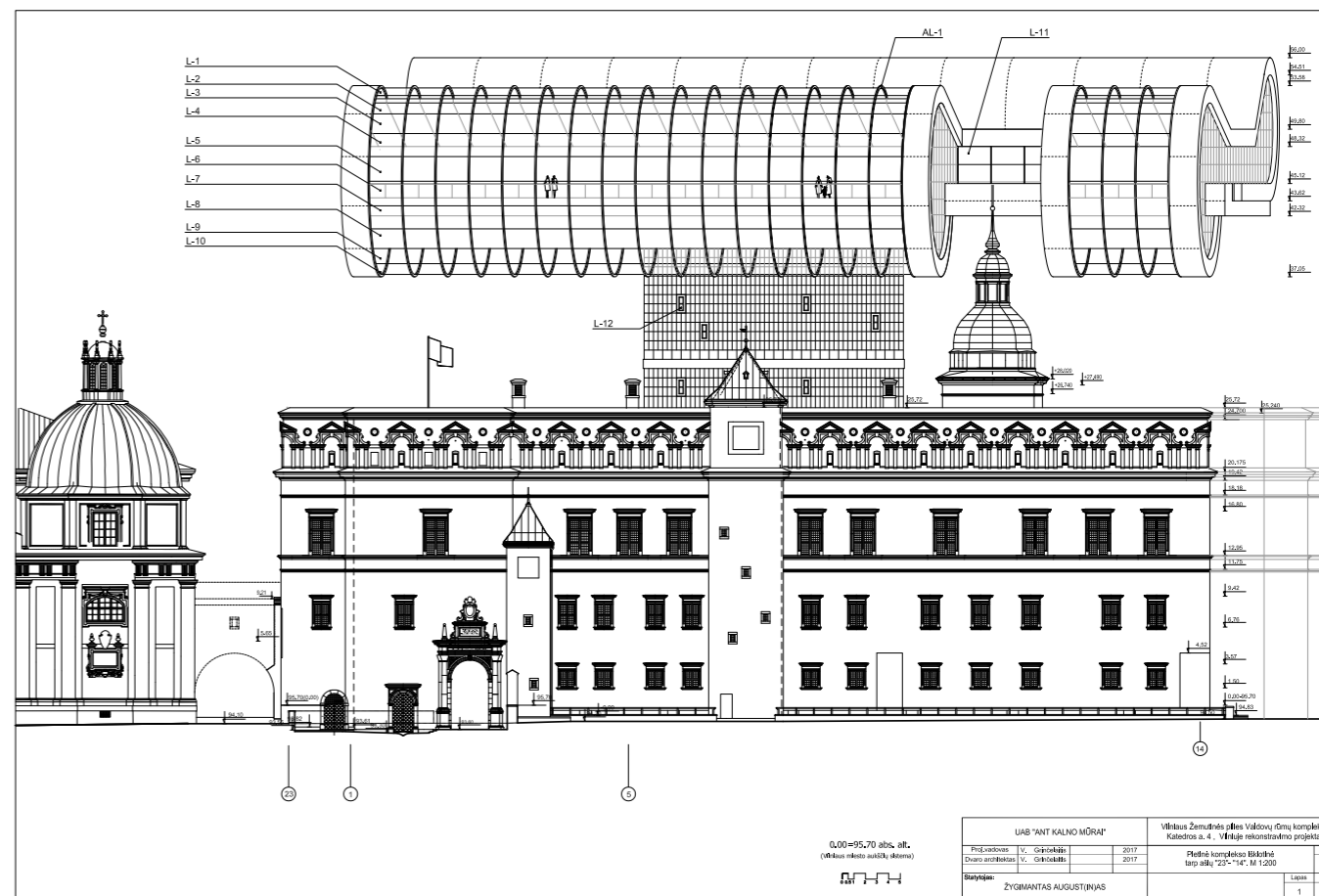
Žiuri nariai:

Prof. dr. Giedrė Mickūnaitė

Prof. Artūras Raila

Linas Žičkis

Jurijus Dobriakovas



LDK valdovų rūmų rekonstrukcijos idėjų vertinimo protokolas, 2016 m.

LDK valdovų rūmų rekonstrukcijos brėžiniai, 2016 m.

43.62
42.32

AL-2

IK-1
IK-2
IK-3

37.05

Ob-1

L-14 L-14 L-14

R-4

KK-4a;KK-4b;KK-4c

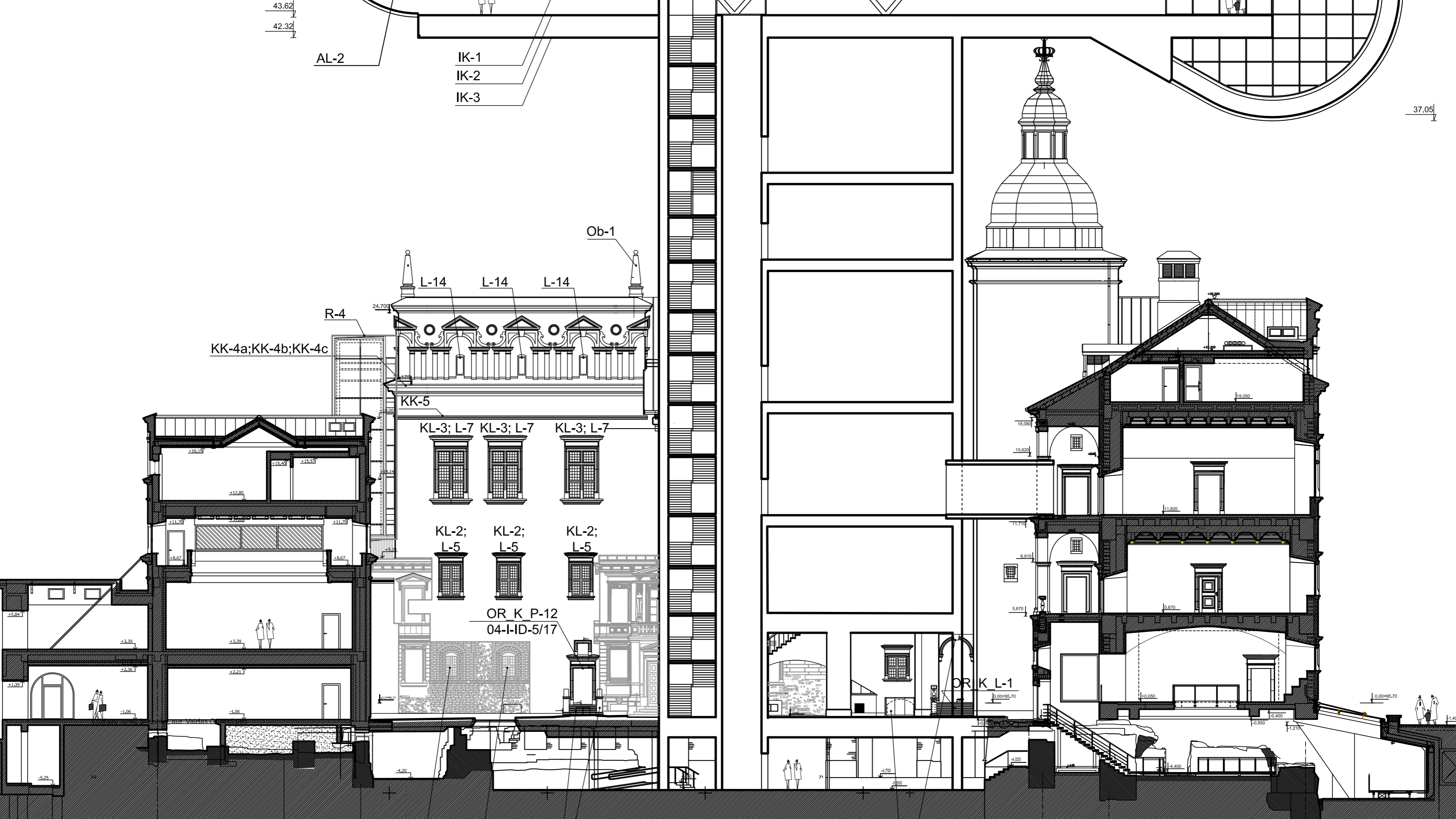
KK-5

KL-3; L-7 KL-3; L-7 KL-3; L-7

KL-2; L-5 KL-2; L-5 KL-2; L-5

OR K P-12
04-I-ID-5/17

OR K L-1



“Vilnam ceu voluptatum quandam
suam iuisset officinam.”

Kristupas Varševickis [x]



LDK valdovų rūmų rekonstrukcijos vizualizacija, 2017 m.

„Žygimanto I figūra spindi
skaisčia krikščioniškos etikos
ir tvirto tikėjimo dvasia“

Anna Dembinska [XI]

2017 M.
KOVO 20 D. –
BALANDŽIO 1 D.

Parodos autorius ir iniciatorius – Žygimantas Augustas

Parodos atidarymas:
2017 m. kovo 20 d. 18 val.
(Žygimanto Senojo
vardadienio ir 550-jubilijeaus
proga didžįjį
Jurijus Dobriakovas).

Kovo 28 d. 17 val.
prof. dr. Giedrės Mickūnaitės
paskaita „Ankšti rūmai
Jogailaičiams“.

Bendraautorai:
Jurijus Dobriakovas,
Vaidas Grinčelaitis,
Augustas Bidlauskas.

Vilniaus dailės akademija

Galerija „Akademija“, Pilies g. 44, Vilnius. Darbo laikas: I-VI nuo 12 iki 18 val.

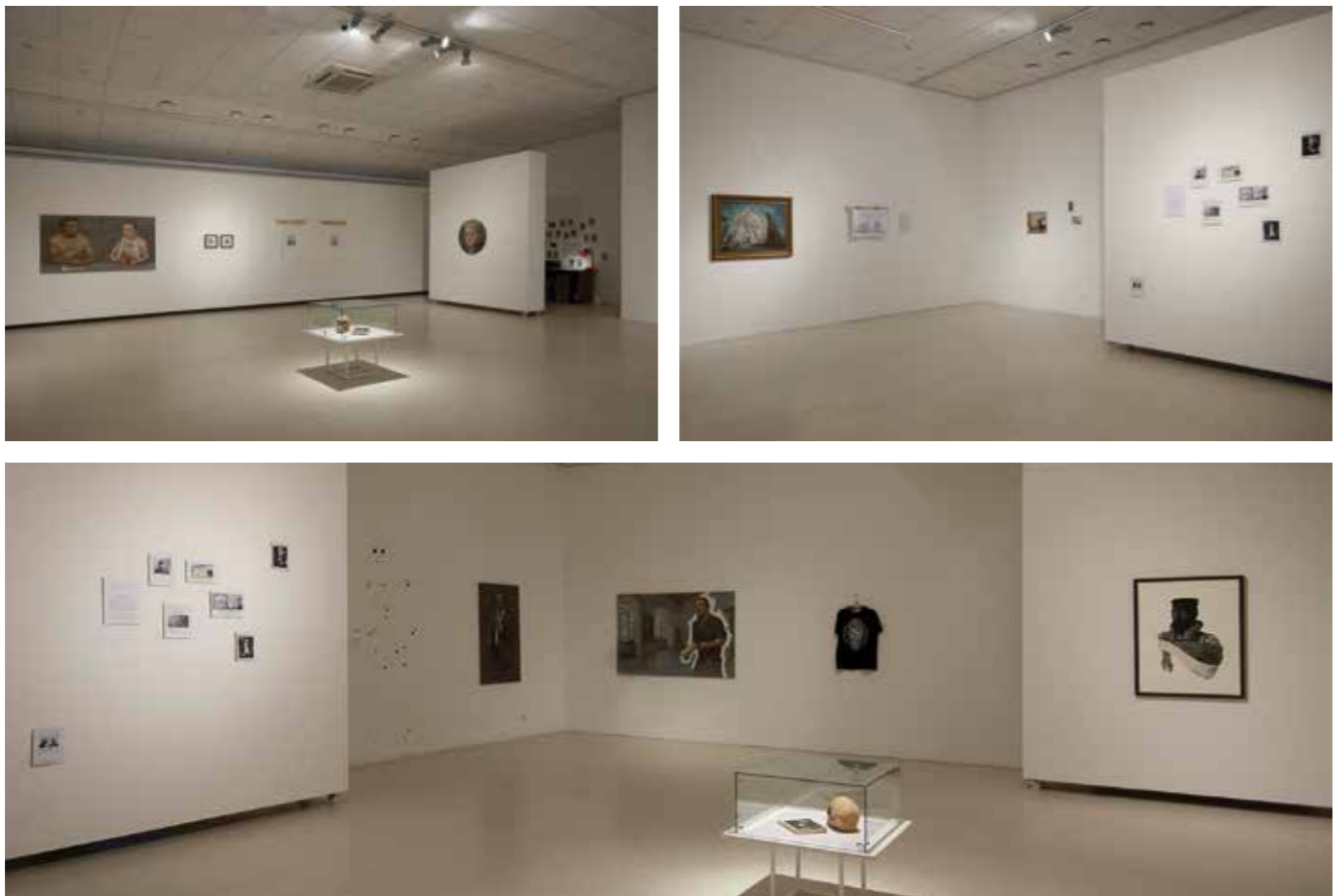
Žygimanto Senojo 550-ųjų gimimo metinių šventės plakatas, 2017 m.

„Neprošal prisiminti, kad Žygimanto amžininkas buvo Aleksandras VI (Rodrigo de Borgia), ne tik ištvirkęs, bet ir klastingas popiežius; Anglijos karalius Henrikas VIII, liūdnai pagarsėjęs savo žmonių ir iškiliausių Anglijos aristokratų žudikas; Pranciškus I, kurio meiluzės tuštino valstybės iždą, nors šalis tuo metu grūmėsi su finansinėmis problemomis...“

Malgorzata Duczmal [XII]



Žygimantui Senajam dedikuoti firmos „Red is Bad“ marškinėliai, apie 2016–2017 m.



Žygimanto Senojo 550-ųjų gimimo metinių šventės paroda KKKC parodų rūmuose, 2017 m.



Žygimanto Senojo 550-ųjų gimimo metinių šventės paroda Milane, „Theca“ galerijoje, 2017 m.

IV. Mama ir jos virtuvė

Karaliaus Žygimanto Augusto mama Bona Sforza Aragonietė (1494–1557 m.) garsėjo kaip valdinga, protinga ir daug naudingų politinių reformų padariusi moteris. Bandant įsivaizduoti tokią asmenybę šių dienų Lietuvoje, prieš akis iškyla 2009–2019 m. Lietuvos prezidentė Dalia Grybauskaitė (g. 1956 m.). Abi moterys ryžtingai laikėsi savo principų, gynė Lietuvą nuo grėsmės, ateinančios iš Rytų šalių, neuolaidžiavo Seimui, buvo gerbiamos, jų prisibijoma. Šios priežastys paskatino atlikti kraniometrinių šių asmenybių kaukolių analizę. Iš brėžinio matome, kad daugiau nei pusė kraniometrinių taškų sutampa. Keistu sutapimu to nepavadinsi, nes ir charakterio bruožai gana panašūs.

Jei mes sujungtume šias moteris ir paimtume iš jų geriausių genus, jų sūnumi, be abejo, galėtų tapti Žygimantas August(in)as. Todėl portretų galeriją būtina papildyti stiprios motinos-politikės atvaizdu. Bonos Sforzos ir Dalios Grybauskaitės hibrido portretas buvo tapomas remiantis abiejų moterų kraniometrinių duomenų vidurkiu, abiejų asmenybių portretinėmis nuotraukomis, o portretui pozavo Žygimanto August(in)o motina Vida Valeckaitė (g. 1947 m.).

Rūstus motinos politikės įvaizdis neturėtų užgožti mylinčios motinos įvaizdžio, kuris yra būtinas „teisingam“ istorijos

pasakojimui. Mielą šeimyninę atmosferą dažniausiai sukuria mamos gaminami, šeimos narių mėgstami patiekalai. Apie Dalios Grybauskaitės kulinarinius pomėgius žinome tik iš jos interviu: „Turiu keletą tradicinių patiekalų, kuriais stebinu savo draugus, pažįstamus. Tai pirmiausia, aišku, mano marinuoti baravykai, čia jau priklauso – ir pavardė panaši, tai iš šeimos atėjo firminis patiekalas. Taip pat ruošiu silkę „pataluose“, keliskart gaminau ėriuko koją pagal Oliverį, ir visai sėkmingai gavosi. Bet kadangi koja didelė, teko valgyti tris dienas, tai sakiau, daugiau nebegaminsiu, bet esu pamėginusi.“¹ Tačiau Bona Sforza šioje srityje gerokai garsesnė – 2018 m. leidykla „Aukso žuvys“ išleido knygą „Karalienės Bonos virtuvė“. Galime spėti, kad karalaitis Žygimantas Augustas buvo lepinamas – minėtoje knygoje rasime ne vieną saldumynų receptą. Jolita Bernotienė ir Egidijus Simutis mums praskleidžia karaliaus Žygimanto Augusto mamos virtuvės paslaptį šydą. Bonos sūnaus mėgstamiausia, be abejo, turėjo būti „Tarta su vyšniomis“. Mūsų pagal šį receptą paruošta tarta buvo stebėtinai panaši į tartą tapytame natuirmorte, kuriame matome peilį ir lėkštę su Žygimantų signatūra („S“ raidė su karūna viršuje). Tartos papuošimai naudoti turtingesni, nei aprašyti receptų knygoje – keturios poros geltonų vyšnių su koteliais, išdėstytos aplink viduryje įkomponuotą

rožę, suformuoja tarsi karūną. Ant tartos besileidžiantis drugelis, vadinamas monarchu (lot. *Danaus plexippus*), yra neabejotina aliuzija į Lietuvos ir Lenkijos valdovą. Drugeliai Renesanso ir baroko epochos natuirmortuose taip pat dažnai simbolizavo dangiškąjį gėrį, šventą gerovę.

Su virtuve turbūt yra susijęs ir karalienės Bonos Sforzos pasirodymas naujai atstatytuose Valdovų rūmuose, įvykęs 2017 m. ir užfiksuotas paveiksle. Jame matome karalienę, apsirengusią savo mėgstamu renesansiniu rūbu. Veidas kažkodėl atrodo iki galo nesusiformavęs, matyti kraniometriniai taškai, nežinia, ar tai tapytojo savivalė, ar tikslus fantomo pasirodymo dokumentavimas. Bona Sforza stovi prie durų, kurios papuoštos apie gaisro pavojų perspėjančiais lipdukais (virtuvėse dažnai kildavo gaisrai).

Karalienės Bonos nuopelnus daržininkystėje (atvežė ir augino ne vieną daržovę, iki tol nematytą Lietuvoje) ir žemės ūkyje (valakų reforma) neabejotinai simbolizuoja keistas žemdirbystės įrankis, kurio nuotrauką galime rasti šiame skyriuje. Įrankio rankena šiek tiek primena karingų senovės lietuvių pamėgtą kuoką (vėliau beisbolo lazda). Šis objektas yra menininkės Aistės Kisarauskaitės Bonos Sforzos sodininkystės ir sovietmečio daržininkystės tyrinėjimo išdava.



Vida Valeckaitė, tikra Žygimanto August(in)o motina, 2017 m.

¹ „Lietuvos ryto televizijos“ laida, in: https://zmones.lrytas.lt/tv-antena/2017/12/28/news/prezidente-dalia-grybauskaitė-papasakojo-apie-savo-kulinarinius-eksperimentus-4025244/?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy



Kraniometrinių taškų sugretinimas pagal R. Martin, K. Saller standartinę metodologiją (juodi kraniometriniai taškai – Karalienės Bonos Sforcos (1494-1557), žali – Lietuvos prezidentės Dalios Grybauskaitės (g. 1956), raudoni – sutampantys taškai).



Karalienės Bonos Sforcos ir Lietuvos prezidentės Dalios Grybauskaitės hibrido portretas, 2017 m.



Džiovinų pomidorų pastos indelis, 2016 m.



Karalienės Bonos Sforcos teleportacija, LDK valdovų rūmai, Vilnius, 2017 m.

TARTA SU VYŠNIOMIS

Pagrindui reikės:

200 g miltų
100 g sviesto
50 ml šalto vandens
Žiupsnelio druskos

Įdarui reikės:

500 g prinokusių vyšnių
200 g švelnios varškės arba rikotos sūrio
10 g tarkuoto kietojo sūrio
Saujos raudonų ką tik nuskintos rožės žiedlapių
Nerafinuoto rudojo cukraus
Po 1 šaukštelį cinamono, malto imbiero,
šviežiai maltų juodųjų pipirų
2–3 kiaušinių
1 šaukštelio rožių vandens

Paruoškite tartos pagrindą: sutarkuokite sviestą, berkite miltus, druską, vandenį. Suformuokite tešlos rutulį ir palikite atšalti šaldytuve apie 1 valandą. Per tą laiką paruoškite įdarą: išėmę kauliukus, ant vyšnių suberkite du trečdalius cukraus, prieskonius ir palikite kelioms akimirkoms skoniams susimaišyti, tada viską sumalkite trintuvu. Rožių žiedlapius sukupokite peiliu, sumaišykite su trintomis vyšniomis. Švelniai įmaišykite varškę ar rikotą, tarkuotą sūrį ir išplaktus kiaušinius. Tešlą iškočiokite ir išklokite ja žemą kepimo formą raiitytais krašteliais (tešlos krašteliai turi būti šiek tiek nukarę). Dėkite tešlos pagrindą į iki 190° C įkaitintą orkaitę ir kepkite 10 minučių. Pakilusį dugną lengvai paspauskite šakute. Supilkite ant tešlos paruoštą įdarą ir kepkite orkaitėje dar 50 minučių. Iškepusį pyragą apibarstykite likusiu cukrumi ir apšlakstykite rožių vandeniu.

- Receptas paimtas iš knygos: Jolita Bernotienė, Rasa Leonavičiūtė, *Karalienės Bonos virtuvė*, Vilnius: Aukso žuvis, 2018, 97 p.



Natiurmortas su karališkąja vyšnių tarta, 2019 m.



„Karalienės italės nuovoka erzino –
ji nebuvo patikli, sunku buvo
ją suklaidinti, ja manipuliuoti.“

Malgorzata Duczmal [xiii]

< Aistės Kisaruskaitės atkurtas Bonos „Frankis“, 2019 m.

V.

Iš karaliaus asmeninio gyvenimo

Žygimanto August(in)o asmeninė kolekcija daugiausia sudaryta iš tapybos darbų, kuriuose jis vaizduojamas savo valdose. Čia rasime portretą, kuriame grįžęs po audringo vakarėlio žavisi savimi, taip pat paveikslus, kuriuose šmėkščioja LDK valdovų rūmų interjero detalės (pvz., grindys). Vienose jų herojus išdidžiai pozuoja, kituose atrodo tarsi nelauktai užkluptas paparacių. Kolekcijoje rasime ir laikrodį keistu ciferblatu, papuoštą karaliaus figūra, kuri išduoda polinkį viską valdyti. Įtartinas pomėgis sureikšminti vardus pastebimas ir kolekciją puošiančiame graverio Augusto Bidlausko pagal užsakymą sukurtame grafikos darbe, kuriame vaizduojamas karalius Žygimantas Augustas su tatuiruote, įamžinančia jo meilę Barborai Radvilaitei. Rasime ir maždaug 1547 m. lapkričio pabaigoje šios moters karaliui Žygimantui Augustui rašyto laiško kopiją. Joje esanti gausybė malonybinių epitetų karaliaus adresu turbūt be galo jaudina. Laiške minimo „žiedelio“ analogas taip pat yra vertinga kolekcijos dalis. Dėmesio nusipelno ir keistas pavargusio, tačiau pasaulio sutvėrėjo gestu įtvirtinančio Liublino unijos viziją valdovo portretas. Jo fone matyti jau sunkiai perskaitomos „LDK“ raidės. Bene visi kolekcijos paveiksłai sukurti humanistinei epochai būdingu stiliumi, žmogus juose yra pagrindinis veikėjas, spalvos prigesintos, akcentuojamas žmogaus kūno grožis, tačiau toleruojamos ir jo netobulumo apraiškos. Kolekcija dvelkia meile XVI–XVII a. Vakarų Europos tapybai.



Antropometrinis karalius Žygimantas Augustas, 2015 m.



Gitanas Nausėda, tuo metu dar būsimas Lietuvos Respublikos prezidentas, 2010 m. (ELTA)



Karalius Žygimantas Augustas, 2015 m.

„... 1546 metais medžioklėse jis praleido 223 dienas. Galima vis dėlto suprasti, jog karaliui reikėjo atgauti pusiausvyrą išsivadavus iš tėvų kontrolės Vavelyje ir nesėkmingos santuokos.“

Malgorzata Duczmal [xiv]



Iš asmeninio archyvo # 1, 2015 m.

„Taip pat jautė silpnybę moterims,
o tai, ypač jo valdymo pabaigoje,
smukdė karaliaus autoritetą.
Vis dėlto nepanašu, kad šie gausūs
meilės nuotyčiai reikštų erotomaniją
ar ypatingą ištvirkimą.“

Malgorzata Duczmal [xv]



Iš asmeninio archyvo # 2, 2019 m.

„Jis visuomet išlikdavo didingas,
nesvarbu kur eitų –
į sostą ar į miegamąjį“

Eugeniusz Gołębowski [xvi]



Iš asmeninio archyvo # 3, 2019 m.



Graviūros, publikuotos M. Bielski kronikoje 1551 m. ir 1564 m. (iš kairės į dešinę viršuje): Monogramistas „I B“, *Karalius Žygimantas Augustas*; Nežinomas graveris, *Karalius Žygimantas Augustas*. Graviūros, publikuotos Seimo statute 1524 m. (iš kairės į dešinę apačioje): Nežinomas graveris, *Karalius Žygimantas Senasis*; Monogramistas „C S“, *Karalius Žygimantas Senasis*.



Graverio Augusto Bidlausko Žygimantas Augustas, 2017 m.

Sviesiausiasis Maloningasis Karaliau, pone, pone, man malon-
ingai palankus! Iš Jūsų Karaliskosios Malonybės
laiško sužinojau apie Jūsų Karaliskosios Malonybės
mano maloningojo pono gerą sveikatą ir laimingą kelio-
nę. Aš, girdėdama tai, Viešpačiui Dievui už tai de-
koju ir tuomet Ją Sventosios Malonybės prašau, kad Ją
Sventoji Malonybė teiktųsi Jūsų Karaliskajai Malonybe
mano maloningąjį poną ilgai ir laimingai sveika laikyti
ir kitų žmonių, Jūsų Karaliskosios Malonybės valdinių,
pasitenkinimui, taip pat ne mažiau ir mano, amžinos
Jūsų Karaliskosios Malonybės belaisvės ir mažiausios tar-
naitės, dideliu džiaugsmu. Nes aš Dievu prisiekiu, kad
Jūsų Karaliskosios Malonybės savo maloningojo pono ir
geradarių sveikatą vertinu taip kaip ir savo sielos išganymą.
Nuolankiai prašau, kad apie ją dažnai Jūsų Karalis-
kosios Malonybės galečiau žinoti, nes Jūsų siuo metu
matyti negaliu. Priešis, Jūsų Karaliskoji Malonybe
mano maloningasis pone, savo laišku pasiteirauti apie
mano, savo tarnaitės, sveikatą ir man savo maloningo
palankumo ženklą – žiedelį pasiūsti. Už ką aš Jūsų
Karaliskajai Malonybei ir nuolankiai dekoju ir
amžinai Jūsų Karaliskajai Malonybei už tai
Parnausiu...

Jūsų Karaliskosios Malonybės
mažiausioji tarnaitė
Barbora Radvilaite





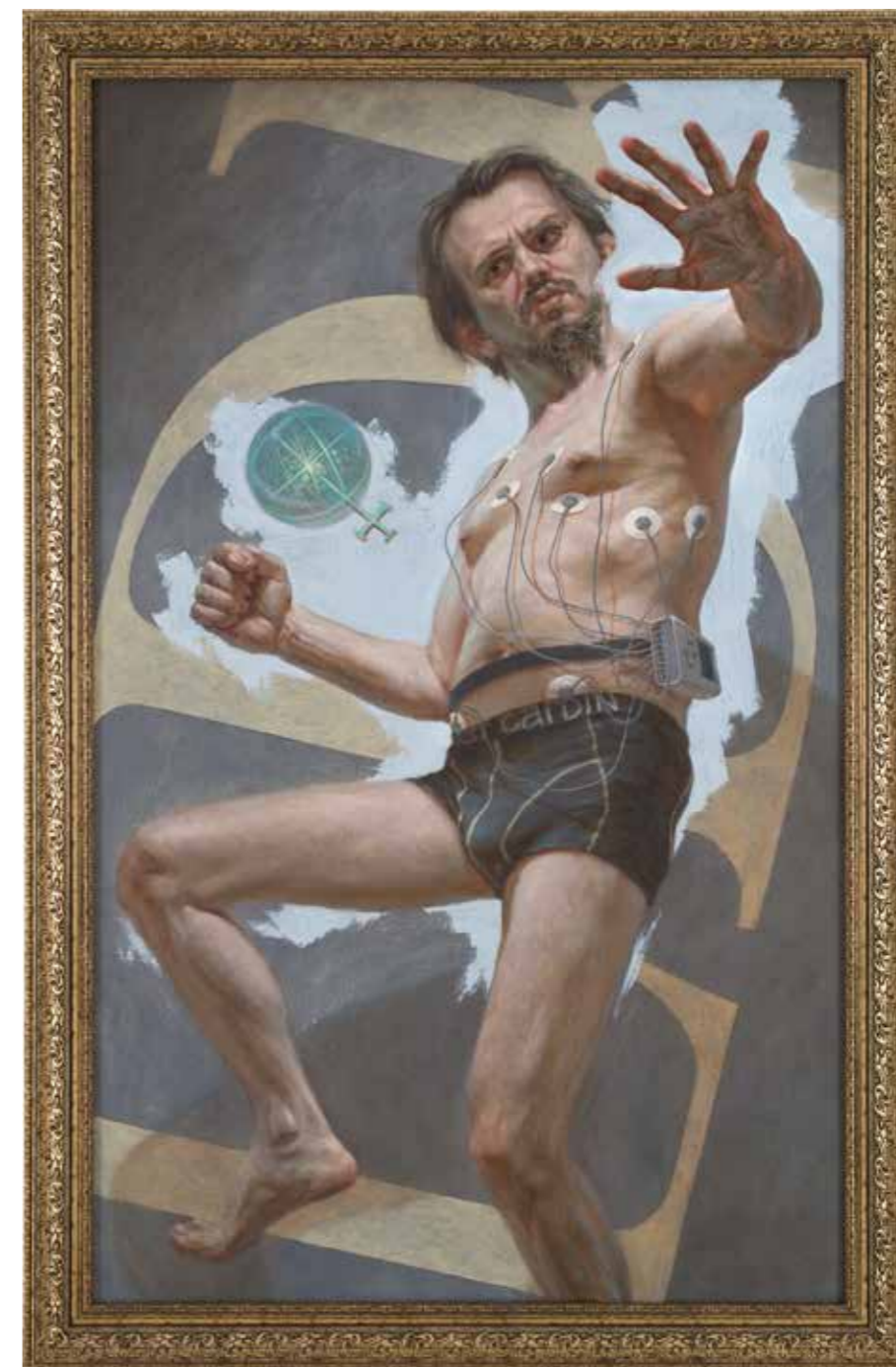
Jis #5, 2019 m.



Karalius – laiko valdovas, 2017 m.

„Nepaisydamas blogos savijautos,
karalius labai energingai ėmėsi
rengti unijos Seimą. Jis vyko Liubline
pirmąjį 1569 metų pusmetį.“

Malgorzata Duczmal [xvii]



Karalius Žygimantas Augustas regi Liublino unijos viziją, 2019 m.

VI.

Palikuonio projektas

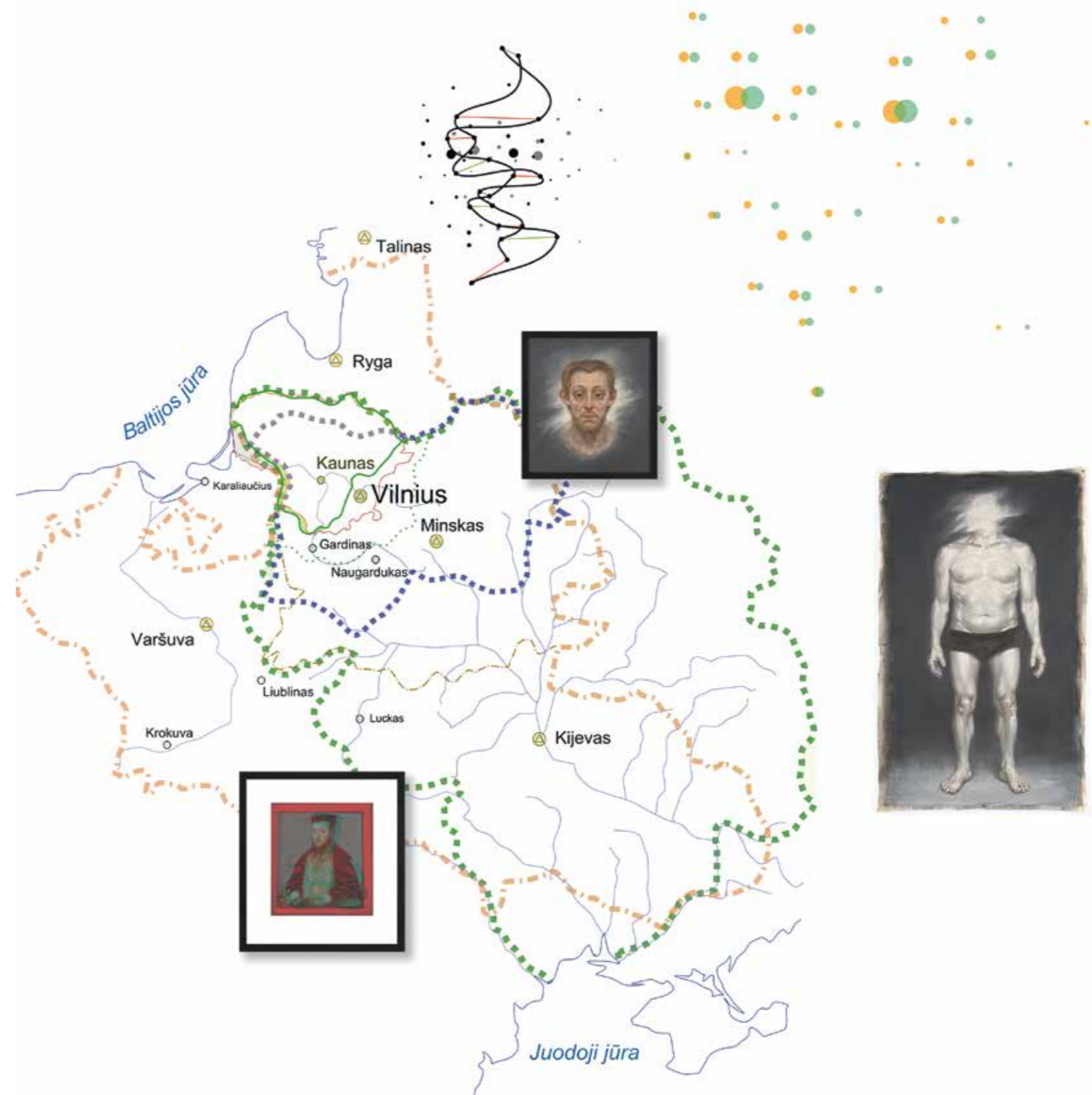
„Paskutinius Žygimanto Augusto gyvenimo metus, be staiga pablogėjusios sveikatos, apkartino įpėdinio ir savo darbų tęsėjo neturinio valdovo drama.“¹

xvi a. Europą nustebinusi Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės meilės istorija neturėjo pasibaigti taip, kaip pasibaigė: karalienė Barbora mirė anksti, o Žygimantas Augustas – paskutinis vyriškos giminės Jogailaičių dinastijos palikuonis – taip ir nesulaukė įpėdinio. Kurdami tobulą, mūsų poreikius atitinkantį pasaulį, turime ištaisyti ir klaidas, kurios, mūsų manymu, atsirado neteisingai pakrypus istorijos tėkmei. Dažniausiai šioje veikloje padeda mokslas ir technika, būtent jie aprūpina mus metodais ir įrankiais. Žygimantas August(in)as, į pagalbą pasitelkęs kraniometrijos mokslą (su kuriuo galite susipažinti pirmajame projekto skyriuje) ir žmogaus regos ypatybes, sukuria Žygimanto Augusto palikuonio portretus.

Portretų atspirties taškas yra Žygimanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės veidų sugretinimas ir jų kaukolių proporcijų kraniometrinė analizė. xvi a. Luco Cranacho jaunesniojo tapyti karaliaus ir karalienės

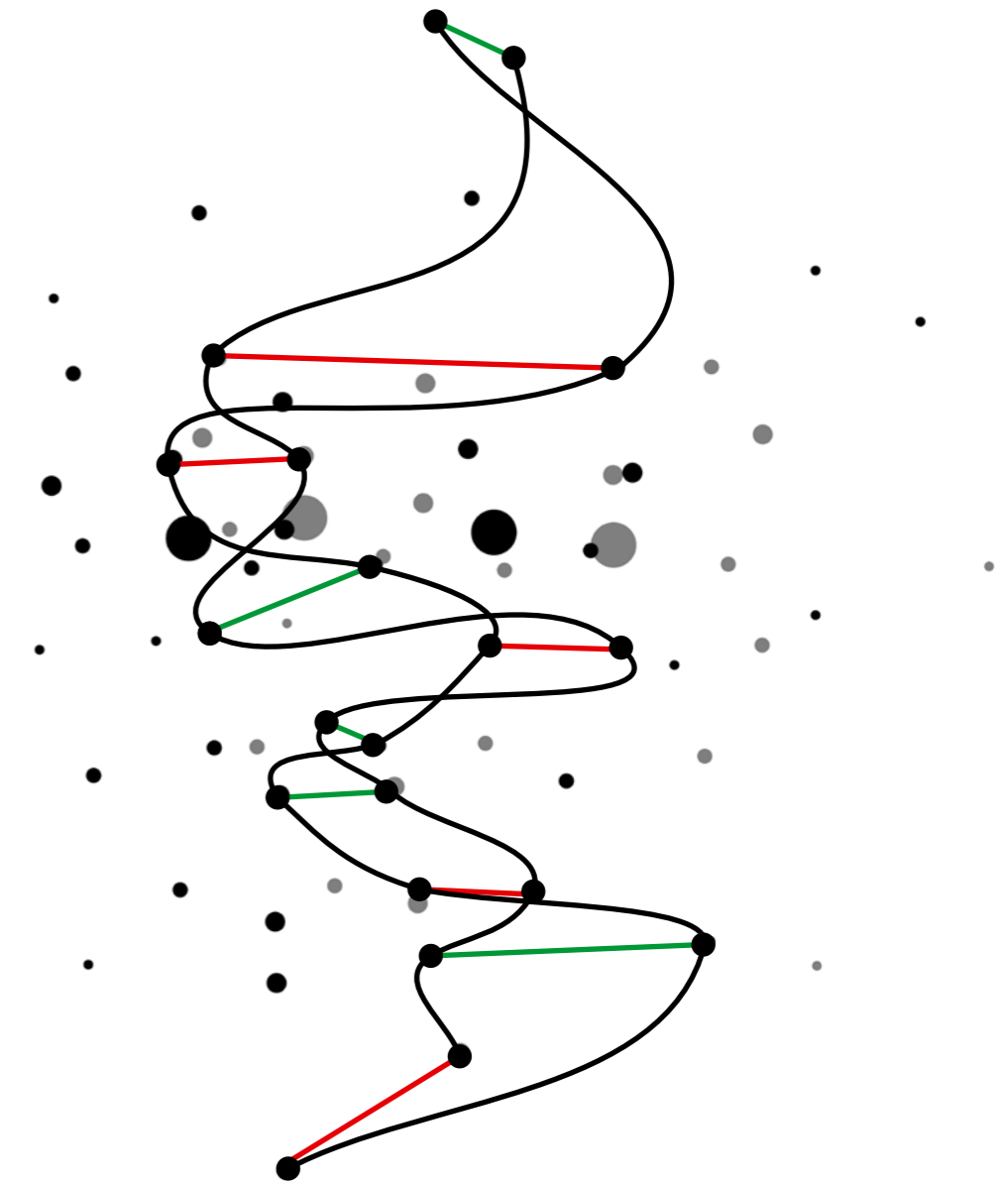
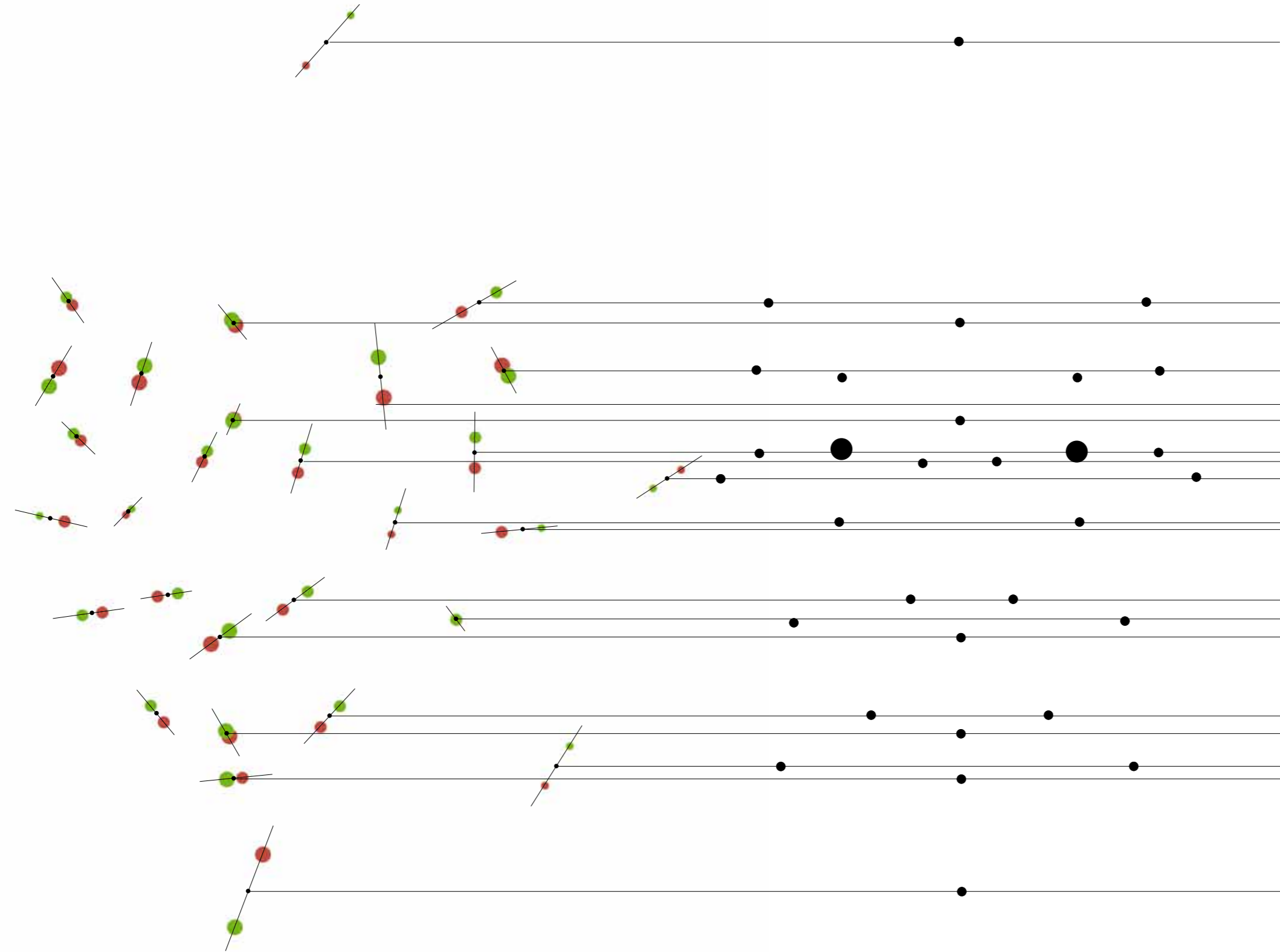
portretai vėl pasitarnavo kraniometrinių duomenų donorais, o šių duomenų sugre-

tinimas leido išvesti vidurkį tarp kraniometrinių taškų ir gauti menamo palikuonio kraniometrinius duomenis. Taip pat naudotas ir alternatyvus veidų ir kraniometrinių taškų gretinimas naudojant stereoskopinius akinius. Šis metodas paremtas žmogaus regos ypatybe dviem akimis matomą vaizdą sujungti į vieną. Naudojant stereoskopinius akinius, kairė akis mato Barbarą Radvilaitę, dešinė – Žygimantą Augustą, jų sūnaus portretas gimsta žiūrovo sąmonei sujungus šiuos du portretus į vieną vaizdą. Remiantis šiais metodais, tiksliai perkėlus kraniometrinius taškus, žiūrint pro stereoskopinius akinius į Žygimanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės portretus, nutapomas tradicinis Lietuvai labai reikalingo Jogailaičių dinastijos tęsėjo portretas. Palikuonio kūnas pateikiamas atskirai dėl skirtingo vaizdų objektyvumo lygio (nepakako duomenų objektyvizavimui).



Palikuonio projekto instaliacijos schema, 2018 m.

¹ Malgorzata, Duczmal, *Jogailaičiai*, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012, 538 p.



Kraniogenetinis karaliaus Žygimanto Augusto ir karalienės Barbaros Radvilaitės tyrimas, 2018 m.



Stereoskopinis palikuonio portretas (žalia – kraniometrinis Žygimantas Augustas, raudona – kraniometrinė Barbora Radvilaitė), 2018 m.



Palikuonio tėvai (žalia – Žygimantas Augustas, raudona – Barbora Radvilaitė), 2018 m.



Tradicinis palikuonio portretas, 2018 m.



Palikuonio kūnas, 2017–2018 m.

VII.

Paminklo Žygimanto August(IN) o antrininkui atidengimas Pasvalyje

1557 m. karalius Žygimantas Augustas pasirašė tris istorines sutartis su Livonijos ordinu, taip nukreipdamas kylančią grėsmę iš Rytų ir išgarsindamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakraščio miestelį Pasvalį. Kad ir kaip būtų keista, iš šio miestelio yra kilusi ir projekto „IN“ autoriaus motina Vida Valeckaitė. Žygimantas August(in)as, būdamas vaikas, vasaras leido būtent šiame mieste – savo motinos tėvų namuose Palėvenės gatvėje arba pas jos seserį Onutę Mikniuvienę Joniškėlio gatvėje. Todėl Pasvalio centre 2018 m. gruodžio 7 d. atidengtas daugiau kaip penkių metrų aukščio paminklas Žygimantui Augustui negali būti atsitiktinis sutapimas.

Paminklas Žygimantui Augustui yra ukrainiečių skulptorių Boriso Krylovo ir Olesiaus Sydoruko, kūrusių ir Kauno „Laisvės karį“, kūriny. Anot informacinių žinučių, jiems padėjo lietuvių dailininkas Rimantas Dichavičius, garsus lietuviškos erotinės fotografijos pradininkas. Paminklo pristatymuose pabrėžiama, kad jis kainavo beveik 40 tūkst. eurų, o daugiausia lėšų skyrė Pasvalio krašto garbės pilietis, verslininkas Pranas Kiznis¹. Idėjos iniciatorius buvo Vyčio paramos fondas, o bronzos liejimui talkino fondas „Kunigaikščių Ostrogiškių karūna“.

„Pasvalio rajono savivaldybės meras Gintautas Gegužinskas pasveikino visus susirin-

kusius, pasidžiaugė, kad tiek daug žmonių neišsigando nelabai palankaus oro ir susirinko šia iškilia proga pasidžiaugti paminklu. Svečiai vienas po kito sveikino Pasvalio miestą ir susirinkusius, dalijosi mintimis apie Lietuvą, jos istoriją, šimtmetį ir linkėjo visiems gražių bei laimingų artėjančių švenčių.“²

Nuotraukose nesunku pastebėti Žygimantą August(in)ą, pasipuošusį karūna ir šermuonėlių kailiu. Šalia matome kitus garbius svečius: Seimo narius Antaną Matulą ir Ritą Tamašuniene (nuo 2019 m. – Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministrė); Lenkijos ambasadoriaus Lietuvoje pavaduotoją Grzegorzą Mareką Poznańskį; paminklo mecenatą dr. Praną Kiznį; Konstantino Ostrogiškio paramos fondo vadovą Robertą Gabulą; Vyčio paramos fondo vadovą Česlovą Jezeršką ir narį Vilių Kavaliauską; tuo metu dar kandidatą, o nuo 2019 m. Lietuvos prezidentą Gitaną Nausėdą ir, žinoma, Pasvalio rajono savivaldybės merą Gintautą Gegužinską. Buvo juntama pakili miestiečių nuotaika, žmonės darėsi asmenukes su Žygimantu August(in)u ir kitais garbiais ceremonijos dalyviais. Įvykis gražiai nušviestas Lietuvos žiniasklaidoje, pavyzdžiui, Lietuvos televizijoje (žr. nuotrauką), tačiau internetinėje erdvėje pasirodė ir skeptiškų nuomonių. Vieną jų galime

rasti Vlado Palubinsko, plataus profilio inžinieriaus, išradėjo, aukštojo pilotažo lakūno, „Lietuvos internete“ steigėjo, lietuviškų interneto paslaugų žinyno, www buveinių registro ir WML kartotekos redaktoriaus, Mokslinės www leidyklos savišvietos talkai „Sava Lietuva“ įkūrėjo, „Mokslinės tikybos elementoriaus“ autoriaus, pirminių interneto naujienų leidėjo ir lietuviško interneto raidos metraštininko internetiniame puslapyje.

„Iškilmėse greta Lenkijos tragiškai atrodė Ukrainos vėliava (skulptoriai ukrainiečiai): juk Žygimantas pietinių Lietuvos pasieniečių kaziokų Galyčius (Halič, Galiciją, Galaicius – Ukrainą) 1569 m. Liublino sutartimi perdavė Lenkijai! Po ko galyčiai sukilo, išvijo lenkus, teko lietuviams stoti į gėdingą ir nuožmų brolių žudišką vidaus karą, išsižadant pusės savo tėvynės, kurią tėvai buvo atkovoje, vadovaujami Gedimino ir galutinai Algirdo.

Kokia politika, tokie ir autoritetai. Iškilmių į Pasvalį atvyko Lenkijos ambasadorius, Seimo narys Matulas, geidžiamasis prezidentas Nausėda, bet nei Latvijos, nei Estijos atstovų pagerbti paminklo neatvyko, nesusirinko nė vietinių pasvaliečių.

Tuo tarpu galyčiai ir gudai stato paminklus tikrai garbingiems lietuviams: Gediminui Gardine, Algirdui Vytbiškiuose, Konstantinui Ostrogiškiui Kaujevos Pečiuolių Lauroje, Tadu Kęstaučiui Mieriaičiuose, Leonui Sapiegai Slaunymuose. Estai savo sostinėje Taline taip pat pasistatė puikų ažuolinį paminklą Gediminui.

1557 m. Pasvalio sutartimis lenkų kurstomas ir Krokuvos dvare nuo vaikystės lenkiškai išugdytas karalius Žygimantas II Augustas išsižadėjo ir Lyvonijos (dab. „Baltijos sesių“ Latvijos su Estija), ir Prūsijos, siekusių grąžinti tautos vienybę, prisijungti prie Lietuvos (juk jau seniai apsikrikštiję, baigėsi fanatiški teroristiniai Kryžiaus karai — nebeliko priežasties skaidytis). Į Lietuvos imperiją tada gal būtų sugrįžę ir Pamarėnai (Brandenburgas), ir Plieskava, gal ir Naugardas, Kaireliai, ir Rusijos priešiškumas tada gal būtų atvėsęs (kurį nuolat kėlė Lenkija).“³

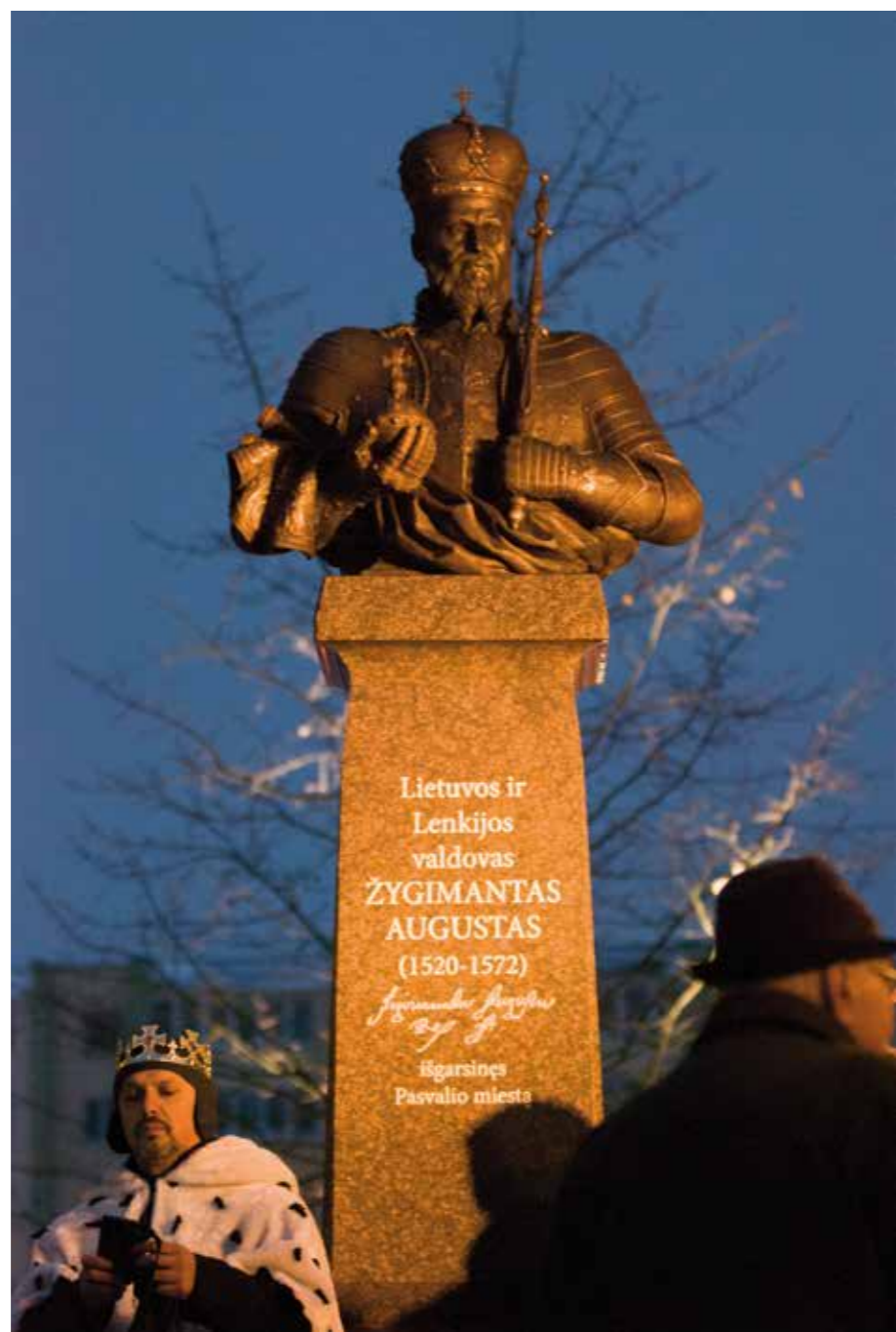


Lietuvos radijo ir televizijos naujienų tarnyba, LRT.lt, 2018 m. gruodžio 7 d. 22.02 val.

¹ <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/vizualieji-menai/pasvalyje-atidengtas-paminklas-zygimantui-augustui-929-1071578?copied> (žr. 2019 08 27)

² <http://www.pasvalys.lt/lt/naujienos/1/atidengtas-paminklas-zygimantui-augustui:6455> (žr. 2019 08 27)

³ <https://dienynas.palubinskas.lt/post/180925917507/zygimantaszaugustas-pasvalyje> (žr. 2019 08 27)



Žygimantas August(1N)as prie ką tik atidengto paminklo Žygimantui Augustui, 2018 m. gruodžio 7 d.



Nuotraukos iš įvykio vietos. Pažymėti garbūs svečiai: Seimo narys Antanas Matulas (1); tuometinė Seimo narė, nuo 2019 m. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministrė Rita Tamašunienė (2); Lenkijos ambasadoriaus Lietuvoje pavaduotojas Grzegorz Marek Poznański (3); paminklo mecenatas dr. Pranas Kiznis (4); Konstantino Ostrogiškio paramos fondo vadovas Robertas Gabulas (5); Vyčio paramos fondo narys Vilius Kavaliauskas (6); tuo metu kandidatas, o nuo 2019 m. Lietuvos prezidentas Gitanas Nausėda (7); Pasvalio rajono savivaldybės meras Gintautas Gegužinskas (8); projekto „IN“ autorius Žygimantas August(IN)as (9) 2018 m. gruodžio 7 d.

Citatos:

- [i] Aristotel, „Of the Judgment of Physiognomy“, *Displaying the secrets of nature relating to physiognomy*, Part IV, Chapter 2, <http://www.gutenberg.org/files/12699/12699-h/12699-h.htm#PHYSIOGNOMY> (žr. 2019 12 22).
- [ii] Ten pat.
- [iii] Stanislaw Cynarsky, *Žygimantas Augustas*, Vilnius: Versus aureus, 2007, 17 p.
- [iv] Malgorzata Duczmal, *Jogailaičiai*, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012, 121 p.
- [v] Ten pat, 170 p.
- [vi] Ten pat, 77 p.
- [vii] Ten pat, 322 p.
- [viii] Ten pat, 539 p.
- [ix] Ten pat, 78 p.
- [x] Citata iš Christophorus Varsevicius veikalo „Caesarum regum et principum, unius et eiusdem, partim generis at nominis, partim etiam imperii ac dominationis, vitarum paralellum libri duo“ (1603): „[Žygimantas Augustas] Vilnių savo geidulių lizdu pavertė“ (iš lotynų kalbos vertė dr. Giedrė Mickūnaitė, paskaita „Atsitiktinumas ar komentaras? Žygimanto Augusto medalis Oksfordo universiteto Ashmolean muziejuje“, Vilniaus dailės akademija, 2016)
- [xi] Malgorzata Duczmal, *Jogailaičiai*, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012, 561 p.
- [xii] Ten pat, 564 p.
- [xiii] Ten pat, 122 p.
- [xiv] Ten pat, 527 p.
- [xv] Ten pat, 541 p.
- [xvi] Ten pat, 540 p.
- [xvii] Ten pat, 537 p.

Literatūra ir šaltiniai:

- Aristotel, „Of the Judgment of Physiognomy“, *Displaying the secrets of nature relating to physiognomy*, Part IV, Chapter 2, <http://www.gutenberg.org/files/12699/12699-h/12699-h.htm#PHYSIOGNOMY> (žr. 2019 12 22)
- Hans Belting, „Image, Medium, Body: A New Approach to Iconology“, *Critical Inquiry* 31 (Winter 2005), The University of Chicago, 2005.
- Jolita Bernotienė, Rasa Leonavičiūtė, *Karalienės Bonos virtuvė*, Vilnius: Aukso žuvys, 2018.
- Stanislaw Cynarsky, *Žygimantas Augustas*, Vilnius: Versus aureus, 2007.
- Michail M. Gerasimov, *The Face Finder*, Philadelphia and New York, Lippincot, 1971.
- Герасимов М. М., *Восстановление лица по черепу (Современный и ископаемый человек)*, Москва: Издательство Академии наук СССР, 1955.
- Lietuvos (LRT) televizijos laida „Būtovės slėpiniai“, transliuota 1993–2004 m.
- „Lietuvos ryto televizijos“ laida, https://zmones.lytas.lt/tv-antena/2017/12/28/news/prezidente-dalia-grybauskaitė-papasakojo-apie-savo-kulinarinius-eksperimentus-4025244/?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=-Copy&utm_medium=Copy (žr. 2019 12 22).
- Malgorzata Duczmal, *Jogailaičiai*, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012
- Giedrė Mickūnaitė, Atsitiktinumas ar komentaras? Žygimanto Augusto medalis Oksfordo universiteto Ashmolean muziejuje [paskaita], Vilniaus dailės akademija, 2016.
- Natalia Nowakowska, *Remembering the Jagiellonians*, London/ New York: Routledge, 2019.
- Portlas *Pasvalys.lt*, <http://www.pasvalys.lt/lt/naujienos/1/atidengtas-paminklas-zygimantui-augustui:6455> (žr. 2019 12 22).
- <https://dienynas.palubinskas.lt/post/180925917507/zygimantasztaugustas-pasvalyje> (žr. 2019 12 22)
- Aivas ir Raimonda Ragauskai, *Barboros Radvilaitės laiškas Žygimantui Augustui ir kitiems*, Vilnius: Vaga, 2001.
- Janina Ruszczycowna, „Nieznane portrety ostatnich Jagiellonów“, *Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie – 20.1976*, Warszawa, 1976.
- Caroline Wilkinson, *Forensic Facial Reconstruction*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- M. Wojciechowska, Z. Wojciechowski, *Polska Piastów, Polska Jagiellonów*, Poznań, 1946.

(OUT)

(in)topija: Valdovų rūmų galimybė

JURIJ DOBRIAKOV,
šiuolaikinės kultūros tyrinėtojas

Vienas dalykas, kurio beveik nebemokame daryti, yra ateities (iši)vaizdavimas. Ateities, kuri atrodo tikėtina arba neįtikėtina dabarties žvilgsniu. Persontintoje dabartyje futurizmas tampa nepamaštomas.

Užtat iš daugybės neišsipildžiusių praeityje gyvusių arba galėjusių gyvuoti ateities vizijų smelkiasi retrofuturizmo užkratas. Jis iškreipia mūsų žvilgsnį ir pakeičia dabarties faktūrą, nes tampame vis labiau neužtikrinti tuo, kad ši dabartis yra ta dabartis, kuri iš tiesų turėjo ar norėjo įvykti.

Ar tai ne *déjà vu*? Ar jau nematėme šiandien svajotinių alternatyvių – utopinių – dabarties vizijų mus pasiekusiuose keistuose ir periferiniuose praeities vizionieriškuose artefaktuose? Tiesą sakant, alternatyvi utopinė dabartis ir yra vienintelė ateitis, kurią turime, nes už (bet kokios) dabarties horizonto paprasčiausiai nieko nebematyti.

Esame girdėję ne vieną tokių neišsipildžiusių, bet iki galo nemirusių utopijų vardą arba pravardę. Retrofuturizmas, remodernizmas, transmodernizmas, postšiuolaikybė – *you name it*. Beveik visi jie tartum stengiasi sutuokti nesutampančius poliūs ir laikus – lyg Žygimantą ir Barborą.

Atstatyti Lietuvos valdovų rūmai yra lygiai toks pat chimeriškas, bet dar toliau žengiantis darinys. Kadaise perstatyti iš gotikinių į renesansinius kaip atėjusios ateities ir humanistinės utopijos ženklas

(peršokę į kitą laiką), XXI a. pradžioje perstatyti vėl – kaip kas ši kartą? Galbūt kaip paskutinis, suvestinis bandymas įkūnyti prieš tai gyvavusias valstybingumo bei didingumo utopijas ir prišaukti jų pranašautą ateitį iš praeities į mūsų dabartį.

Utopiniai Valdovų rūmai, hipotetinė Žygimanto August(in)o dovana Žygimantui Senajam 550-ojo gimtadienio proga, eina kiek kitu keliu. Čia rūmų nerealumas dar labiau sutirštinamas parodant jų galimą ateitį praeityje, kuri dabartinėje, fiziškai apčiuopiamoje nostalgikoje rekonstrukcijoje nebuvo įkūnyta. Tai Valdovų rūmai kaip gryna galimybė – tokie, kokie jie veikiausiai ir turėjo likti.

Žinoma, iškart prisimename Navako „Vilniaus sąsiuvinius“. Tačiau juose fantasmagoriški skulptūriniai objektai kaip antstatas „apsėda“ kitokią bazę. Jie rimtu veidu šaiposi iš daugiausia pabrėžtinai funkcionalistinių modernių struktūrų, tarsi imituodami jų stotą ir kartu sugriaudami jų hermetinį uždaramą.

Žygimanto August(in)o regimas antstatas yra hipermodernus ta prasme, kad iš praeities jis ištraukia tik tai, kas gali tik sustiprinti dabarties fizinį ir emocinį komfortą, bet nevelka paskui save nebeveiksnių kitos epochos svajų. Čia viskas atvira: jei projektuojame į architektūrinį fantomą dabarties vizijas ir ideologinius poreikius, darykime tai iki galo. Galbūt utopinių Valdovų rūmų architektūrinį stilių galėtume pavadinti futurenesansu (*futurenaissance*).

Atkurtas sugriuvusių rūmų kūnas išties yra neblogas postamentas šiuolaikiškai stiklo ir plieno apžvalgos aikštelei. Ant griūvančio Aukštutinės pilies kalno nebesaugu, tad kas nors kita turi atliepti mūsų poreikį matyti visą mus supančią panoramą. Nors net ir iš čia nematome ateities kontūrų, o praeitis, kaip jau įprasta manyti, yra neprognozuojama, galime bent jau pasigrozėti prožektorių šviesos užlieta neapbrėpiama dabartimi.

Pirmoji šio teksto versija buvo publikuota šiuolaikinio meno dienraštyje Artnews.lt 2017 m. kovo 20 d.

Nauji karaliaus drabužiai. Žygimanto Augustino paroda „in.550“

JOGINTĖ BUČINSKAITĖ, kultūros žurnalistė, meno kritikė



Šis tekstas yra bandymas rekonstruoti 2017-aisiais surengtos Žygimanto Augustino parodos¹ „in.550“ aplinkybes, to meto politinius ir kultūrinius kontekstus. Visai taip, kaip tam tikrus rekonstruotus objektus menininkas pasitelkia lyg medžiagą naujiems istorijos drabužiams, t. y. naujam spekuliatyviam pasakojimui, kuriuo pats menininkas mėgaujasi, o aplinkiniai pasirenka tikėti. Kalbant Hanso Christiano Anderseno pasakos alegorijomis, Ž. Augustinas nesušunka, kad „karalius nuogas!“, priešingai – į ši puošnų istorinių fantazijų apsiaustą menininkas įsiuva dar prabangiau atrodantį sintetinį pamušalą ir net su užtrauktuku!

Tuo metu, kai Ž. Augustinas ruošėsi parodai, naujienų portalas, kuriame pasirodė pirmasis šio teksto variantas², pranešė, kad Rusijos ir Baltarusijos karinės pratybos „Zapad 2017“ vyks rugsėjo viduryje; Londonas aktyvuos „Brexit“ kovo 29 dieną; „valstiečių“ ir socialdemokratų koalicija lieka dirbti, o švenčiant Šv. Patriko dieną Vilnelė nusidažė žaliai. Be viso to, kasdien pasirodančios naujienos apie kurį laiką tuo metu slenkančią Gedimino kalną taikliai iliustravo dvi išgyvenamas būkles. Pirma, keistą tarpinę tautinio tapatumo, radikalaus patriotizmo ir liberalaus kosmopolitizmo būseną. Antra,

dar keistesnį istorinės nuovokos pasislinkimą, kai vieni istoriniai sluoksniai ekstensyviai trinami, o jų sąskaita pilami nauji piliakalniai, (at)statomi didikų rūmai ir įamžinami laikai, kuriems, žvelgiant iš šių dienų perspektyvos, nebuvo skiriamas deramas dėmesys. Atrodo, kad visos šios būklės rado vietą Ž. Augustino parodoje, taikliai diagnozuojančioje, koks paslankus spekuliacijoms yra istorinis ir kasdienybės laikas, kokio nedidelio minties judesio tereikia, kad Abiejų Tautų Respublikos padalijimai virstu „Brexit“, o žalias upės vanduo – archetipiniu žaliu vynu iš lietuvių folkloro.

Nors tokie spekuliatyvūs istorinių datų, įamžinimo ar miestų pagyvinimo projektai Lietuvos meno istorijoje nėra naujiena (Kęstučio Šapokos ir Sauliaus Grigoravičiaus kuruotas ir menininko Dano Aleksos įgyvendintas „Šimtmečio projektas“ (2016), Juozo Laivio dipolio „Galerija greitkelyje Vilnius–Kaunas“ (2006) ar Mindaugo Navako „Vilniaus sąsiuvinių“ (1981–1985; 1988–1994) projektai ir daugelis kitų), šis Žygimanto Augustino siūlymas 2002–2009 m. atstatytą Valdovų rūmų pastatą pritaikyti šiuolaikinėms reikmėms pasirodė ypač laiku ir turi nepaprastai kruopščiai pagrįstą turinį bei mimetiškai atkartotą realybėje vykstančių projektų formą.

Darosi sunku patikėti, kad visa tai – nerimta: paskelbtas rekonstrukcijos idėjų konkursas; jį laimi architektas Vaidas Grinčelaitis, pasiūlęs rūmus paaukštinti keliais papildomais tarsi riesto liežuvio formos stikliniais aukštais; pateikti architektūriniai antstato planai ir komiteto tvirtinamasis raštas. Viskas galėtų priminti vadinamojo „Stiklainio“ Kaune³ pranašystę, jei tik ši nebūtų išsipildžiusi dar prieš ją paskelbiant. Valdovų rūmų pastato vizija tarsi neginčijamai konstatuoja, kad naujus karaliaus drabužius tikrai mato visi, ypač tada, kai juos pasiuva kompetentingi meistrai.

Lyg dar kartą patvirtindamas neretai absurdišką ir komišką paveldosaugos ir paveldokūros situaciją, Ž. Augustino projektas užduoda klausimą – ar atstatymo faktas pastatą paverčia ypatingiau saugomu ir dar labiau neliečiamu? Ar XXI amžiaus plytomis galima imituoti XVI amžių, bet neatstovauti šiuolaikiniams interesams? Kodėl palimpsestiškame, ne kartą perrašytame istoriniame šio statinio pasakojime negalėtų atsirasti šios kartos ženklų? Galų gale, ką bendro turime su valdovais ir jų kultūra šiandien?

Tuo metu, kai buvo surengta Ž. Augustino paroda ir rašomas pirminis šio teksto variantas, nebuvo praėjęs nė pusmetis nuo politinės partijos, deklaravusios valstietiškas vertybes, pergalės Lietuvos Respublikos Seimo rinkimuose. Tarsi netyčia pasinaudodamas šiuo įdomiu politiniu klimatu, menininkas taikliai užčiuopė, kokie svetimkūniški ir nepatogūs šiame naujame politiniame naratyve tampa atstatyti LDK valdovų rūmai. Kaip nepavyko ir vis dar nepavyksta su jais susikurti stipraus emocinio patriotinio ryšio, kuris dažnai tampa būtinu nacionalinės architektūros sėkmės atributu. Rūmus sunku įveiksminti mūsų pačių sąmonėje ir ritualuose. Pagrindinė priežastis, kodėl jie taip sunkiai paklūsta tautiniam susitapatinimui, ko gero, ir yra ta, kad pramaišiu su kitomis tautomis turėjome dalytis valdovais, bajorai greitai sulenkėjo, o vienintelė vieta, kur galėjo būti saugomas tautiškumas ir lietuvybė, ir buvo kaimas, tad rūmai tampa nepalankūs etnocentristiniam mąstymui.

Galvodamas apie šią absurdišką puristinę laikyseną, (istorinės) tiesos reliatyvumą, istorinių asmenybių ir simbolių savinimasi, Ž. Augustinas parodoje pakabina lenkiškoje internetinėje parduotuvėje rastus marškinėlius su Žygimanto Senojo herbu. Matant ant kitos sienos priešais kabantį paties Žygimanto Senojo portretą su Žygimanto Augustino veidu, tikrai norisi sušukti „karalius nuogas!“ Kartu su karaliene Bona Sforza jie iš tiesų nutapyti pusnuogiai. Tuoj pat supranti, kad naujų drabužių reikia ne tik statiniui, bet ir nuasmenintai, nuolatos privatizuojamai istorinei asmenybei, jei jau imamės šiuolaikinti visus fasadus. Atrodo, kad tautinės simbolikos (ir ne tik) tatuiruotėmis paveiksle išdekoruotas karaliaus kūnas tuoj tuoj iš jo išlips, apsirengs lenkiškus marškinėlius ir žengs į naujus, akropolį ant kalvos primenančius savo rūmus. Pavertęs juos politinio klimato termometru, menininkas sėkmingai matuoja kintančias politines žinutes – tai pateisinančias, tai pasmerkiančias statinį, šiuolaikinę jo funkciją ir pastatymo aplinkybes. Simboliška, kad naujasis Ž. Augustino siūlomas statinys turėtų užstoti Gedimino kalną ir pilį, o toks planas būtų buvęs patogus būdas užmaskuoti tuo metu nereprezentatyvius nubrodzinto kalno šlaitus.

Svarbu pasakyti, kad Žygimanto Augustino parodoje nėra nė vienos nereikalingos detalės. Visi eksponuojami darbai ir objektai sudaro vientisą

pasakojimą, persikeliantį ir už parodos ribų, neleidžiantį pamiršti kūrybinio menininko braižo ir strategijų. Todėl parodą „in.550“ reikėtų vertinti ir kaip pavykusią alternatyvą aktualizuoti istorines datas, ir kaip rimtą komentarą minėtai tarpinei (tauti)patriotiškumo būsenai identifikuoti. Menininkas siūlo ne konkretų rūmų rekonstrukcijos variantą, bet paties istorinio vertinimo rekonstrukciją. Juk minėtas radikalus patriotizmas pasireiškia arba tik palankiu ir paslankiu, arba tik negatyviu vienos šalies politinio klimato vertinimu.

Būtent apie tokią darnią istorinę nedarną savo parodoje menininkas ir kalba. Atidžiai atsižvelgdamas į šiuolaikines architektūrinės ir gyvenimo būdo tendencijas, menininkas sutirština spalvas ir perkelia netikėtus derinius į jiems nebūdingas vietas. Kičas rimtu veidu pagrindžiamas tiksliais matavimais ir tampa visai stilingu sprendimu. Siūlomas architektūrinis stiklo ir plieno antstatas išvalytas nuo bet kokių etnocentristinių konotacijų, tad atstovauja kosmopolitiškoms vertybėms ir nesunkiai galėtų įsipaišyti bet kuriame urbanistiniame kraštovaizdyje.

Šis istorinis ir architektūrinis hibridas tarsi patvirtina savo galimą būti, leisdamas į jį žiūrėti kaip į jau įvykusį *lapsus historique*, tačiau palikdamas atvirą klausimą, kuris iš veikslių – atstatymas ar rekonstrukcija – yra labiau *lapsus*? Žygimantas Augustinas istoriją apnuogina tiesiogine to žodžio prasme, drąsiai teigdamas, kad amžiną paklaidą turinčiam istoriniam vaizdavimui darosi vis labiau nebesvarbu, kaip faktai bus iliustruoti. Kai istoriniuose šaltiniuose atsiranda tiek daug skirtingų tų pačių istorinių asmenybių atvaizdų, tuomet nieko šventvagiško valdovus vaizduoti ir su apatiniais, ir ištatuiruotais kūnais. Menininkas taikliai parodo, kaip į vieną istoriją gali sutilpti ir joje sugyventi kelios jos versijos, keli scenarijai, kelios tautos, dveji rūmai, galų gale, net keli Žygimantai – Augustas ir August(in)as.

Pirma teksto versija publikuota naujienų portale 15min „Kultūros“ skiltyje 2017 m. kovo 31 d.

15

Žygimanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės legenda

Net ir dabar, atsiradus vis daugiau nuodugnių istorinių tyrimų, Žygimanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės meilės bei vedybų istorija, transliuojama viešajame diskurse, mažai pakito. Ši legenda tiek panaši į šiuolaikinių prodiuserių suformuotą konstruk-tą ar į tautos kolektyvinės kūrybos produktą, kad sunku patikėti jos veikėjus iš tiesų buvus tikromis istorinėmis asmenybėmis. Įvairūs su šia karališka pora susiję mitai gimė beveik kartu su pačiais įvykiais ir yra perkuriami, įvairiai modifikuojami iki šių dienų televizijos laidose, internetinėje žiniasklaidoje, moterų žurnaluose, literatūros, scenos, meno bei taikomuosiuose kūriniuose. Tai vyksta, matyt, ne be priežasties. Akivaizdu, kad ši dramatiška istorija turi savo funkcijas, atitiko ir dabar atitinka tam tikrus tautos lūkesčius.

Šio teksto tikslas – tirti dviejų Lietuvoje realiai gyvenusių istorinių asmenybių, Žygimanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės (šiek tiek ir karalienės Bonos Sforzos), gyvenimo istorijų interpretacijas

viešajame diskurse ir jų panašumą į pasakas ar mitą.

Šiuo metu pasakos nagrinėjamos pasitelkiant pačius įvairiausius metodus (komparatyvistinį, istorinį-geografinį, struktūralistinį, socialinį-istorinį ir pan.), čia galime rasti pasakų biologiją, etnografinius

pasakojimo aprašymo metodus, taip pat metodus, pasiskolintus iš kitų disciplinų – literatūros kritiką, feministinę ir antropologinę teorijas, kultūros studijas. Tačiau šiuo atveju teksto uždavinys – rasti Barbaros Radvilaitės su Žygimantu Augustu meilės istorijos ir pasakų bei mitų bendrus bruožus, taip pat iškelti keletą prielaidų, kam toks kolektyvinės kūrybos produktas galėjo / gali tarnauti.

Pažymėtina, kad lietuvių kalboje žodis „istorija“ reiškia tiek mokslą, tiriantį žmonijos, tautų, valstybių, organizacijų praeitį arba tiesiog praeitį, kaip ir perkeltine prasme įvykį, atsitikimą¹. Šiuo atveju žodis „istorija“ ar, tiksliau, „meilės istorija“ turėtų trečiąją reikšmę.

„Išskirtinė meilės istorija, slaptos vedybos, sostui nebūdinga kova dėl žmonos ir tragiška 29 metų Barbaros mirtis audrino kūrėjų vaizduotę. Dėl prieštaringumų karalienės gyvenimo istorijoje, šaltinių stygiaus per daugiau kaip 450 metų po jos mirties susiformavo nuo realybės nutolusi Barbaros Radvilaitės legendinė istorija, įsitvirtino įvairūs netikslumai ir mitai.“²

„Vargu ar Barbaros Radvilaitės legenda kada nors išeis iš mados – ji, kaip ir visi simboliai, amžina.“³ Mitai ir pasakos turi esminių skirtumų ir panašumų, kaip teigia Bruno Bettelheimas – abiejuose „galima rasti tuos pačius būdingus veikėjus ir situacijas, nors

abiejų tipų kūriniuose būna vienodai stebuklingų įvykių, jų vaizdavimo būdas iš esmės skiriasi“⁴. Gar-susis vaikų psichologas ir psichiatras pabrėžia, kad mito pagrindas yra didingi herojai ir įvykiai, kurie negalėjo nutikti paprastam mirtingajam jokiais aplinkybėmis. „Nors įvykiai pasakose, atvirkščiai, dažnai būna nepaprasti ir visai neįtikėtini, jie visada vaizduojami kaip kasdieniški, tokie, kokie išėjus pasivaikščioti po mišką galėtų nutikti jums, man ar kaimynui.“⁵

Taikant šiuos apibrėžimus, galima tarti, kad Barbaros Radvilaitės ir Žygimanto Augusto istorija turi daugiau ne pasakos, bet mito bruožų, nes karaliai yra išskirtiniai asmenys, ne paprasti mirtingieji. Mitologinio epo nebuvimą, kaip tam tikrą praeities didingumo stoką, lietuvių tauta jaučia iki dabar. „Pagrindinis epinio poliaus tekstas – mitologinis ir herojinis epas. Mitologiniame epe, kuris savo kilme ankstesnis už herojinį, veikia dievai ir kultūriniai herojai ar herojus, prisidedantys prie pasaulio ar atskirų jo objektų sukūrimo, išmokantys žmones įvairių darbų – dirbti žemę, išgauti ugnį ir pan. O herojiniame epe mitologinės funkcijos perkeliamos istoriniams asmenims, čia veikia tautos didvyriai, karžygiai, karaliai. Lietuviško epo, deja, neturime – šis stygius kartais įvardijamas „didžiąja lietuvių tautos širdgėla“ (Viktorija Daujotytė); tikro, autentiško liaudies epo neturi ne vien lietuviai, bet ir latviai, lenkai, čekai, vengrai.“⁶

Taigi lietuviškos karališkos šeimos narių neįtikė-tini gyvenimo nutikimai ir darbai galėjo nors dalinai užpildyti šią spragą. „XVIII a. gresiant valstybės praradimui ir pradėjus idealizuoti išmirusią Jogailaičių dinastiją, tvirtinosi „baltasis“ Barbaros mitas. Poetai ir istorikai kanonizavo ją kaip „Tėvynės motiną“ ir kaip auką. (...) Nors mituose pernelyg užsipulta ar sureikšminta Barbora darosi mažiau tikroviška, akivaizdu, kad visuomenei reikia mitologizuotos istorijos. Realios (nors ir neeilinės) gyvenimo dramos neužtenka.“⁷

Dabartyje pasitelkus medijas taip pat konstruo-jamos monarchų vedybų ar skyrybų, smulkesnių pakilimų bei nuopolių istorijos, kaip ir popžvaigždžių gyvenimai. Tad populiarioji Barbaros ir Žygimanto meilės istorija greičiausiai yra tam tikra socialinė konstrukcija, gerokai atitolusi nuo realių istorinių įvykių. Atidžiau pažvelgus, galima matyti joje ryškia

gija įaustą mums gerai pažįstamą siužetą: mergina (našlaitė), nors didikų kilmės, tačiau ne karališkos, yra nepelnytai žeminama įseserių-konkurenčių, kurios vieną dieną pakviečiamos į princo keliamą pokylį, kur jis rinksis žmoną. Našlaitė, žinoma, paliekama namie. Netikėtai pasirodžiusi fėja burtais suteikia galimybę ir merginai, slapčia nuo įseserių, pakliūti į puotą. Ten dėl savo grožio, gero skonio ir proto (taip pat išaiškėjus apgaulei) ji laimi prinčą ir tampa karaliene.

Pelenė yra žinomiausia pasaka, turinti ir mito bruo-žų, pirmą kartą paminėta senovės Kinijos rankraš-tyje IX a. po Kr. Kai kurie siužetai gyvuoja tūkstan-tmečius – todėl, kad juose simboliškai atspindimi žmogaus archetipiniai vidiniai konfliktai. Egzistuoja daugybė šio siužeto versijų. „Neprilygstamas pėdos smulkumas, kaip ypatingos doros, savitumo ir grožio požymis, ir iš brangios medžiagos padaryta kurpaitė yra detalės, rodančios rytiesišką, nors nebūtinai kinišką, kilmę.“⁸ Krištolo kurpaitė ir moliūgas atsiranda Charles’io Perrault sukurtoje „Pelenės“ versijoje.

Iš Barbaros Radvilaitės niekas nesityčiojo, tačiau ji akivaizdžiai nebuvo karališkos kilmės ir to meto visuomenės akyse negalėjo tapti jaunojo karaliaus žmona, taigi tam tikra prasme laikytina Pelene. Nors nėra pavydžių įseserių, bet yra kitos, tinkamesnės kandidatės į karaliaus žmonas, puikiai atliekančios išpuostų ir proteguojamų pamotės dukrų (Pelenės įseserių) vaidmenį, jos kaip tik ir turi tą galimybę (perkeltine prasme) atvykti į karaliaus iškeltą trijų dienų trukmės pokylį, kur princas rinksis sau žmoną (Brolių Grimmų „Pelenės“ versija). Žygimanto Augusto tėvai, mirus jo pirmajai žmonai Elžbietai, ieškojo sūnui naujos žmonos, galinčios su-stiprinti Jogailaičių giminės įtaką Europoje. Žygimantas senasis galvojo apie Prūsijos kunigaikščio Alberto dukrą Anną Sophią, kita kandidatė buvo Anna d’Este, Ferraros, Modenos ir Redžijos kunigaikštytė, Lor-raine kunigaikštytė našlė Anna, Anglijos princesė Mary 1 ar Marguerite de Valois arba Marguerite de Savoie, karaliaus Pran-ciškaus 1 (François 1) dukra. Akivaizdu,

^[1] Bruno Bettelheim, Kodėl mums reikia stebuklo. Pasakų reikšmė ir svarba. Psichoanalitinis požiūris, Vilnius, Tyto alba, 2017, p. 59.

^[2] Ten pat., p. 59

^[3] Saulė Matulevičienė http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/722

^[4] https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/ldk-istorija-mitai-apie-barbora-radvilaite-582-394785

^[5] Bruno Bettelheim, Kodėl mums reikia stebuklo. Pasakų reikšmė ir svarba. Psichoanalitinis požiūris, Vilnius, Tyto alba, 2017, p. 346.

kad kandidatės turėjo gerokai daugiau politinio svorio – buvo galingiausių Europos monarchų ar kunigaikščių dukros – nei Barbora Radvilaitė, o santuoka iš meilės tais laikais, ypač karališkojoje šeimoje, buvo tikras nonsensas, čia vedybos reiškė giminių (ir valstybių) įtakos stiprinimą, ekonominius bei politinius sandorius.

Tiesą sakant, pagal dabartinius standartus Barbora būtų netgi visai ne Radvilaitė, nes susitiko Žygimantą Augustą jau būdama našlė. Barbaros vedybos su 29 metų Alberto Goštauto sūnumi, Naugarduko vaivada Stanislovu Goštautu, kuris nuo 1539 m. tapo Trakų vaivada, įvyko 1537 m. gegužės 17 d. Geranainyse. 1540 m. mirė jos tėvas, o 1542 m. po trumpos ligos netikėtai mirė ir vyras. Su Stanislovo Goštauto mirtimi Lietuvoje išnyko xv–xvi a. garsi Goštautų giminė. Taigi dabar Barborą greičiausiai vadintume Goštautiene arba (jei pagal pačias naujausias madas – Goštaute). Po vyro mirties našlė apsigyveno su motina Geranainyse (netoli Vilniaus, dabar Baltarusija). Taigi Radvilaitės pavardė šiais laikais prisideda prie mito konstravimo, paslėpdama ankstesnes vedybas ir pristatydama heroję kaip nekaltą mergelę.

Tuo labiau kad, kaip teigia istorikai, Žygimanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės romanas prasidėjo kunigaikščiuui 1543 m. apsilankius Geranainyse, kai Žygimantas Augustas dar buvo vedęs, dar buvo gyva jo žmona Elžbieta Habsburgaitė. Įtakingos nuotakos Žygimantui Augustui ieškojimas prasidėjo žmonai mirus, kai jo meilės romanas (ar meilė) su Barbora buvo prasidėjęs, o Barbora niekaip negalėjo būti kandidate, tad iš tiesų „nebuvo pakviesta į puotą“. Nuo 1544 m. Žygimantas Augustas gyveno Vilniuje, gavęs iš tėvo savarankiškai valdyti Lietuvą. Tuo metu santykiškai su Barbora buvo riboti. 1545 m. sausio 15 d. Elžbietai mirus, Žygimantas Augustas pradėjo dažniau lankytis pas kaimynystėje gyvenančią Barborą. Metraščiuose teigiama, kad tuo tikslu

Augustas net buvo padaręs slaptą įėjimą iš pilies į Radvilų rūmus:

„Karalius Augustas, kai palaidojo savo žmonos karalienės kūną, būdamas jaunas ponas, negalėdamas sulaikyti įgimtos savo aistros moterims, pradėjo mylėti ponią Barborą Radvilaitę (...). Ir karalius pradėjo pas ją vaikščioti naktimis, tuo tikslu įsirengęs sau praėjimą nuo rūmų iki jos namų.“⁹

Taigi – slaptas įėjimas (kai kuriuose pasakojimuose – požeminis tunelis), lyg pasakos moliūgas, paverstas prabangia karieta, taip pat užtikrina meilės romano vystymąsi išvengiant viešumos, prisidengiant apgaule, kuria pasinaudoja ir Pelenė, slaptai nuo pamotės atvykusi į puotą. Ir ne viena, o, kaip dažnai būna pasakose, tris kartus. Trečią kartą apgaulė beveik atsiskleidžia, Pelenė pameta batelį, taip suteikdama princui galimybę viską sužinoti ir ją vesti. Galiausiai princas pamato merginą jau ne su puošniomis sukniomis, o kasdieninėmis varganomis drapanomis, tačiau tai jo neatbaido ir jis veda Pelenę.

Galima įterpti pastabą, kad šių laikų karališkosios šeimos narė, kurios gyvenimas taip pat buvo įvairiai konstruojamas viešojoje erdvėje – Princesė Diana – irgi vadinta Pelene. Iš tiesų ji prieš ištekėdama už princo Čarlzo ir buvo tikrų tikriausia pelenė, t. y. dirbo valytoja už kuklų valandinį atlygį¹⁰. Šis darbo, gebėjimo atlikti sunkias užduotis, nebijojimo teptis rankų motyvas ypač svarbus Pelenės pasakoje – ne tik išorinis grožis laimi princo širdį, bet mergina nusipelno, užsidirba laimę savo protu, gerumu ir, žinoma, puikiu skoniu. Tai pabrėžiama Barbaros Radvilaitės gyvenimo versijose. „Neretai idealizuojamas Barbaros išsilavinimas ir jos erudicija, rašoma, kad ji mokėjo kelias užsienio kalbas. Tai dar vienas, nors ir gražus, mitas.“¹¹

Pasakoje princas kelia puotą, į kurią pakviečia visą aukštuomenę, ten keliauja ir Pelenės įseserės. Krikštamotei-fėjai ar medžiui ant motinos kapo pavertus Pelenės skarmalus prabangiais aprėdais, ji sėda į karieta virtusį moliūgą (Charles’io Perrault versijoje, tačiau ir kitose versijose mergina nuvyksta į princo pilį), apsimetusi tolimos šalies princese patenka pokylin, kuriame puikiai pasirodo. Princas pastebi nuostabaus grožio (ir nuostabiai apsirengusią) merginą, o toji, beje, puikiai šoka¹², gražiai elgiasi prie stalo ir t. t.

„Padavė puikią vakarienę, tik jaunasis princas visiškai nevalgė – tiek buvo į ją įsižiūrėjęs. Ji sėdėjo šalia seserų ir buvo joms mandagi; ji su jomis dalijosi apelsinais ir citrinomis, kurių princas jai dovanojo, ir jos labai tuo stebėjosi, nes nepažino jos.“ Taip parodoma, kad prigimtinis grožis dar toli gražu nėra viskas – pokylyje tenka parodyti ir įvairius socialinius įgūdžius. Tiesa, čia tik sutapimas, tačiau apelsinai siejami ir su Barbaros Radvilaitės vardu:

„Pasakojama, kad Barborai Radvilaitei kasdien būdavo pristatoma labai brangių apelsinų (šiuos gražuolė labai mėgo) ir kriaušių.“¹³

„Bent vienas apelsinas per dieną, ir visai nesvarbu, kad jis brangus ir kelias savaites keliavo iš šiltųjų kraštų.“

Dar vienas aspektas – mitologizuoti Barbaros portretai. „Apie Barbaros Radvilaitės grožį sklido legendos, tačiau šios asmenybės portretas ir šiandien viešoje erdvėje dažniausiai siejamas ne su realiais fiziniais jos bruožais, bet su romantiška tapyba. Tik 2001 m. buvo vėl atidarytas Barbaros Radvilaitės karstas, atlikta galvos, veido rekonstrukcija. Pateikta palaikų charakteristika. M. Reicherio atlikti tyrimai daugiau nei prieš 70 metų atskleidė gana daug šios moters fizinių bruožų.“¹⁴ Pasakoje didelę reikšmę turi ypatingo grožio Pelenės drabužiai (įvairiose versijose aprašymai skiriasi, tačiau neregėtas jų brangumas ir grožis pabrėžiamas visose), kuriuos vargšei merginai išburia fėja.

Barboros Radvilaitės suknelių, jos papuošalų, galvos apdangalų aprašymai ir dabar užima svarbią vietą įvairiuose straipsniuose gyvenimo būdo žurnaluose, kituose populiariuose leidiniuose, aukštinant šios moters skonį, mokėjimą puoštis. Geras skonis greičiausiai tikrai buvo vienas Barbaros išskirtinių bruožų. Galbūt jos suknelių aprašymai, o greičiau tiesiog proga pažvelgti į Renesansą Lietuvoje, kaip dabar sakoma, „įkvėpė“ 2012 m. Juozą Statkevičių sukurti tos epochos interpretaciją – kolekciją ir teatro kostiumus, o dizaineres Renatą Maldutiene, Jolantą Talaikytę ir Agnę Kuzmickaitę – projektą „Barbora Radvilaitė. Nuo... iki...“. Apie šią, kaip rašoma spaudoje, „legendinę gražuolę“ pastatytas miuziklas „Žygimanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės legenda“ (režisavo ir choreografiją kūrė Anželika Cholina, kostiumų ir grimo autorius – Juozas Statkevičius) apibūdinamas kaip didžiausias ir brangiausias Lietuvos istorijoje. „Barbora Radvilaitė – ne tik renesansinio grožio ir stiliaus simbolis, bet ir pavyzdys, kaip reikia mylėti vyrą, puoselėti santykius.“¹⁵ „Skonį Barbora turėjo puikų, bet apdarams buvo išranki. Medžioti ji vykdavo apsirengusi žalio akso-mo bekešu (apsiaustas, įimtas per liemenį, pamuštas kailiu, nuo xvi a. nešiotas ir Lietuvos bei Lenkijos diduomenės) su sidabro siuviniais, pasipuošusi sabalų kailių kepure, ilgu šermuonėlių apsiaustu su

kailiniu vidumi, delijomis (platus kailiu pamuštas rytietiškos mados apsiaustas). Iš literatūrinių pavyzdžių matyti, kad mylimieji kartais demonstruodavo vienybę derindami drabužius.“¹⁶

Kaip teigia Barbaros Radvilaitės atvaizdus tyrinėjusi M. Matušakaitė, portretuose ji vilki drabužiais, daugiausia siūtais pagal Vokietijoje, rečiau – Italijoje ir Ispanijoje paplitusią madą. „Taigi viena garsiausių Lietuvos ir Lenkijos didikių paisė Vakarų Europos mados tendencijų.

Tyrinėtojai pabrėžia Radvilaitės kitoniškumą, subtilų tuometės mados interpretavimą. Tuo ši moteris išsiskyrė iš kitų Europos didikių, vadinasi, buvo pats tikriausias mados ir stiliaus simbolis.“¹⁷

Pelenės geras skonis pasakoje taip pat pabrėžiamas, kaip Charles’is Perrault aprašo įseserių pasiruošimą pokyliui: „niekas pasaulyje nebūtų joms davęs tokių gerų patarimų kaip Pelenė; be to, ji dar pasisiūlė seseris sušukuoti“, tuo būdu nurodant, kad ji turi puikų skonį, geresnį už seserų, ir yra nesavanaudė, tad nusipelnė gražiųjų suknelių, kurias išburia fėja ir ji slapta gali patekti į puotą. Reikia pasakyti, kad istoriškai dviejų mūsų šalyje gyvenusių įsimylėjėlių slapti susitikimai nebuvo visai slapti – Barbaros broliai Mikalojus Radvila Rudasis ir Mikalojus Radvila Juodasis puikiai tai žinojo ir reikalavo juos baigti, maža to, Mikalojus Radvila Juodasis buvo tarnavęs karaliaus dvare Krokuvoje, kur vienas geriausių jo draugų buvo karalius Žygimantas Augustas. Pasakojimuose itin dažnai galima išgirsti, kad broliai „netikėtai atvykę užklupo“ įsimylėjėlių porelę kartu, bet netikėta, matyt, tai buvo tik Žygimantui Augustui.

BROLIAI

Štai čia galima įžvelgti ir dar vieną itin ryškų pasakų motyvą – brolių pasirodymą. Jie privalo laiku išgelbėti seserį-našlaitėlę. Tiesa, kartais pasakose pasirodo ne broliai, o, tarkim, medžiotojas, išgelbėjęs Raudonkepuraite ir jos senelę bei nugalabijęs vilką. „Mėlynbarzdyje“ broliai taip pat laiku atjoja ir išgelbsti seserį, tiesa, čia jie irgi nugalabija sesers vyrą, kuris kėlė pavojų. Tačiau Barbaros su Žygimantu atveju karalius pavojaus nekelia, nors broliai taip pat

^[13] https://www.moteris.lt/lt/virtuve/g-37369-barbora-radvilaite-kodel-vyrai-kraustesi-del-jos-is-proto

^[14] Aistis Žalnora, Vitalija Miežutavičiūtė, „Michailas Reicheris ir anatomija Vilniuje 1919–1939“, Medicina, 2010, Nr. 132 (1381), http://mtp.lt/files/MEDICINA_TP-2010-Nr.132-1381.pdf

^[15] Asta Lipškaitė, „Barbora Radvilaitė: kodėl vyrai kraustėsi dėl jos iš proto“, Moteris, 2015-02-12, moteris.lt/lt/veidai/g-37369-barbora-radvilaite-kodel-vyrai-kraustesi-del-jos-is-proto

^[16] Ten pat.

^[17] Ten pat.

pasirodo kaip jėga, staiga atvedanti prie finalo „ilgai ir laimingai gyveno“. Barbaros tėvas tuo metu yra miręs, tad formaliai ji ir yra našlaitė (ir našlė), o broliai atlieka tradicinį to meto visuomenėje vaidmenį – gina seserį. Galima būtų sakyti, kad gina jos garbę, tačiau šiuo atveju jie sugeba daugiau, nes įvykdo tik pasakų broliams prideramus stebuklus – užtikę pas Barborą karalių, priverčia slapta ją vesti. Dažnai galima girdėti teiginius, kad tai buvo asmeninis brolių Radvilų, suorganizavusių slaptas sesers vedybas, interesas – galios troškimas, noras stiprinti giminės įtaką. Tačiau vėlgi čia galima įžiūrėti tam tikrą mitologizavimą, nes visai netrukus, 1569 m., Mikalojus Radvila Rudasis¹⁸ buvo vienas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės delegacijos Liublino seime vadovų, seime gynęs Lietuvos savarankiškumą, nepasirašęs Liublino unijos akto, šiam aktui priešinosi ir brolis Mikalojus Radvila Juodasis¹⁹, tad jų interesas atrodo kaip susijęs su Lietuvos savarankiškumu, valstybinis.

Aišku tik viena – Pelenės pasaka kalba apie aštrią konkurencinę kovą tarp seserų²⁰, o po Barbaros-Pelenės pasaka slypi arši dviejų valstybių-seserų, sujungtų sąjungos saitais, konkurencinė kova.

Formulė „meilė viską nugali“ suveikė Lietuvoje, tapdama akivaizdžiausiai matomu Barbaros Radvilaitės legendos motyvu, tačiau ji visai nesuveikė Lenkijoje, kur jauna moteris buvo vaizduojama kaip pasileidusi, ištvirkusi ragana, neretai pabrėžiant, kad jaunąjį karalių suviliojo kerais. Taigi galima bandyti spėti, kodėl tiek ilgai šis konstruktas buvo svarbus Lietuvai. Liublino unija, karūnos reikalai ar jos troškimas čia greičiausiai vaidina nemažą vaidmenį. Žygimantas Augustas buvo Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės ir Lenkijos karalius, Lenkijos karaliene galiausiai (buvo karūnuota Vavelio katedroje 1550 m. gruodžio 7 d.) tapo ir Barbora Radvilaitė. Tiesa, jos valdymas truko vos 5 mėnesius, po sunkios ligos ji mirė 1551 m. gegužės 8 d. Krokuvoje. Tačiau lietuviškos poros buvimas Lenkijos soste leido kurti nemažai Lietuvą tenkinančių iliuzijų. Liublino unijos pasekmės, savarankiškos karalių valdomos valstybės siekio neišsi-

pildymas – sunkiai numaldomas. Istorikai pažymi, kad dviejų kaimynių valstybių Lietuvos ir Lenkijos komplikuoti santykiai (lyg tikrų seserų konkurencija), matyt, nemažai prisidėjo prie įvairiausių mitų apie Barborą Radvilaitę kūrimo. Sudėtingas situacijas, jose užkoduotų archetipinių konfliktų sprendimą įvairiuose asmenybės raidos etapuose kaip tik ir padeda išspręsti pasakos. Šiuo atveju visai tautai teko susikurti karalių Barbaros Radvilaitės ir Žygimanto Augusto mitą-pasaką.

NEILGAI IR LAIMINGAI GYVENO

Dar vienu svarbiu veiksnium, leidusiu romantizuoti Barborą, o daugeliui amžininkų priešų – pritildyti neapykantos balsus – tapo jos sunki liga ir ankstyva mirtis. Herojės mirtis užbaigia mitologinį pasakojimą, palikdama ją amžinai jauną, gražią ir mylimą vyrą, sutaiko visus priešus bei sukuria finalą, be kurio pasakojimas liktų neužbaigtas.

„Mitais apipinta Barbaros mirtis. Skirtingos versijos pasklido netrukus po karalienės mirties. Vieni manė, kad Radvilaitę nunuodijo karalienė Bona, kiti teigė, kad Barbora sirgo venerine liga ir ją užkrėtė paskutinįjį Jogailaitį. Medikai kėlė hipotezę dėl mirties nuo nepagydomo auglio. Klausimas išspręstas praėjus beveik 400 metų po Barbaros mirties, atradus ir ištyrus jos palaikus. Šiuo metu numanoma karalienės mirties priežastimi laikomas vėžys (arba gimdos uždegimas).

(…) Tiek šiandien paneigti, tiek ir gyvuojantys mitai apie Barborą Radvilaitę rodo didelį domėjimąsi šia asmenybe. Nors mituose pernelyg užsipulta ar sureikšminta Barbora darosi mažiau tikroviška, akivaizdu, kad visuomenei reikia mitologizuotos istorijos. Realios (nors ir neeilinės) gyvenimo dramos neužtenka.“²¹

Istorikai gali vargti, mėgindami atkurti tiesą, bet tautos nuosprendis jau įsitvirtino. Deja, Barbaros mito pabaigoje pasirodo ir lyg tiesiai iš „Snieguolės“ pasakos atkeliavusi pamotė ragana, pavydėjusi jai grožio, todėl liepusi nužudyti savo podukrą, arba Pelenės pamotė, vertusi dirbti sunkiausius darbus ir miegoti pelenuose, žodžiu, pasirodo pikta senė ragana žudikė. Ji yra ypač dažnas (jei ne pats dažniausias) pasakų personažas, atliekantis įvairias funkcijas ir vaidinantis toli gražu ne vienareikšmius

vaidmenis, svyruojančius nuo čia minėtos žudikės iki išmintingosios žiniuonės.

Kaip rašo dr. Clarissa Pinkola Estes „Bėgančios su vilkais. Laukinės moters archetipas mituose ir pasakose“: „Metams bėgant senuosius pagoniškus simbolius užklojo krikščioniškieji: tokiu būdu sena žiniuonė pasakoje tapo piktąja ragana, dvasia pavirto angelu, iš iniciacijų skraistės ar apdangalo teliko skepetaitė, o mergaitė, vardu Gražuolė (tokį vardą paprastai duodavo vaikams, gimusiems per Saulėgrįžos šventę), buvo perkrikštyta Schmerzenreich, Sielvartingąja.“²²

Kelis žodžius norėčiau tarti karalienės Bonos Sforzos garbei – ši tiek daug Lietuvai nusipelniusi moteris, padariusi esmines žemės reformas, išmokiusi dvarą valgant naudoti šakutę, iš Italijos atvežusi ir įdiegusi daugelį dabar auginamų daržovių ir prieskonių, vis dar lieka „senės raganos“ vaidmenyje. Net ir valstybiniu mastu jos nuopelnai menkai pripažįstami. Galima tarti, kad neigiamam požiūriui formuotis nemažai pasitarnavo tai, kas vertė kurti teigiamus herojus iš Žygimanto ir Barbaros – ji buvo svetimšalė, italė, tad Lietuvai atrodė kitokia, svetima. Tokia pat svetima buvo ir Lenkijai. Aktyvus dalyvavimas valstybės valdyme moteriai taip pat simpatijų nepelnė, moterų nuopelnus istorijoje vengiama pripažinti net šiais laikais. Be abejo, prisidėjo ir tai, kad ji iš tiesų aktyviai priešinosi Barbaros karūnavimui ir dėl to susipyko su sūnumi, todėl net buvo priversta išvykti iš šalies.

Barboros Radvilaitės ir Žygimanto Augusto pasakoje Pelenės pamotė iš esmės tik šiek tiek paslinkta siuzete, ja tampa anyta – karaliaus motina Bona Sforza Aragonietė, pageidavusi savo sūnui kitos nuotakos, tokios, kuri sustiprintų valstybę, suteiktų dar daugiau galios tuo metu ganėtinai įtakingai Jogailaičių dinastijai. Ir, žinoma, pagimdytų ipėdinį. Šiuo atveju princo norai mažai kam rūpėjo, nebent jam pačiam, įsimylėjusiam Barborą Radvilaitę. Galiausiai karalius veda išrinktąją, nepaisydamas tradicijų. Tuomet, kaip ir turėtų būti pagal herojinio mito logiką, pagrindinė herojė žūsta – senoji karalienė nunuodija marčią.

Tad pabaigai galima tarti, kad Barbaros Radvilaitės ir Žygimanto Augusto meilės istorija yra kolektyvinės kūrybos kūrinys, pradėtas kurti jos veikėjams dar esant gyviems. Šiame kūrinyje veikia

nepaprasti herojai karaliai, į jį galima žvelgti kaip į tautinio mito pakaitalą arba ir dabar tebekonstruojamą bei funkcionuojantį mitą. Prie jo formavimo prisidėjo XX a. ir dabartinių poemų, spektaklių, filmų kūrėjai²³, savo dalį įnešė tokie ryškūs menininkai kaip Jonas Grinius, 1948 m. publikavęs dramą „Žygimantas Augustas ir Barbora Radvilaitė“, Juozas Grušas su drama „Barbora Radvilaitė“ (1971), pagal kurią 1982 m. sukurtas režisieriaus Vidmanto Bačiūlio televizijos filmas „Barbora Radvilaitė“, 1979 m. Vladas Vildžiūnas, Vilniuje, Vokiečių g., Barbora Radvilaitei pastatęs paminklą, Edmundas Malūkas, 2007 m. išleidęs romaną „Karalienė Barbora“ ar Anželika Cholina (režisierė ir choreografė), Kipras Mašanauskas (kompozitorius) ir Romas Lileikis (libreto autorius), 2014 m. sukūrę miuziklą „Žygimanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės legenda“.

^[1] Clarissa Pinkola Estes, Bėgančios su vilkais, Alma littera, Vilnius, 2018, p. 31.

^[2] Barbora Radvilaitei skirtos lenkų dramaturgų Franciszeko Wężyko (1811 m.) ir Alojzy’aus Felińskiego (1823 m.) dramos. 1937 m. pastatytas lenkų režisieriaus Józefo Lejteso filmas „Barbora Radvilaitė“ („Barbara Radziwiłłówna“), kuriame vaizduojama tragiška Žygimanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės meilės istorija. Filmas apdovanotas 1937 m. Venecijos tarptautinio kino festivalio prizų. 1983 m. Januszas Majewskis sukūrė filmą „Epitafija Barbora Radvilaitei“ („Epitafium dla Barbary Radziwiłłówny“), įkvėptas Barbaros romano su karaliumi Žygimantu. Barbora taip pat yra vienas iš pagrindinių veikėjų Lenkijos televizijos seriale „Karalienė Bona“ („Królowa Bona“).

^[3] 1948 m. dramą „Žygimantas Augustas ir Barbora Radvilaitė“ publikavo Jonas Grinius. Siuzetą trijų dalių dramoje „Barbora Radvilaitė“ (1971 m.) panaudojo ir lietuvių dramaturgas Juozas Grušas (pirmą kartą pastatyta 1972 m. Jono Jurašo). 1979 m. Vilniuje, Vokiečių g., Barbora Radvilaitei pastatytas paminklas (skulptorius Vladas Vildžiūnas). 1982 m. pagal J. Grušo dramą sukurtas lietuvių režisieriaus Vidmanto Bačiūlio televizijos filmas „Barbora Radvilaitė“.

^[4] Baltarusių poetė ir libretistė Tatjana Mušinskaja sukūrė libretą istoriniam baletui „Barbora Radvilaitė“. Baltarusių dramaturgas Aleksejus Dudarevas apie Barbaros Radvilaitės gyvenimą, meilę ir mirtį sukūrė draminę poemą „Juodoji Nesvyžiaus mergelė“ („Чорная панна Нясвіжа“, 1998).

Iliustracijų sąrašas:

- 30** Pažyma, išduota „Hansa“ teleradijo kompanijos Žygimantui Augustinui, 2011 m., aut. nuotr.
- 31** *Mylimas karalius*, 2018 m., nuotrauka iš asmeninio Ž. Augustino albumo.
- 33** Kranimetras, graviūra, publikuota George Combe knygoje „Elements of phrenology“, Boston. Marsh, Capen & Lyon. 1835, p. 205, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cranimeter.Elements.of.phrenology.George.Combe.1.png> (žr. 2019 12 22)
- 35** Žygimantas Augustinas, *Žygimanto Senojo kranimetrinis portretas* (pagal L. Cranach jaun.), veltinio taškai, kintamas dydis, 2016 m., autoriaus nuotr.
- 36** Žygimantas Augustinas, *Bonos Sforcos kranimetrinis portretas* (pagal L. Cranach jaun.), veltinio taškai, kintamas dydis, 2016 m., autoriaus nuotr.
- 37** Žygimantas Augustinas, *Elžbietos Habsburgaitės kranimetrinis portretas* (pagal L. Cranach jaun.), veltinio taškai, kintamas dydis, 2014 m., autoriaus nuotr.
- 38** Žygimantas Augustinas, *Barboros Radvilaitės kranimetrinis portretas* (pagal L. Cranach jaun.), veltinio taškai, kintamas dydis, 2014 m., autoriaus nuotr.
- 39** Žygimantas Augustinas, *Kotrynos Habsburgaitės kranimetrinis portretas* (pagal L. Cranach jaun.), veltinio taškai, kintamas dydis, 2014 m., autoriaus nuotr.
- 40** Žygimantas Augustinas, *Žygimanto Augusto kranimetrinis portretas* (pagal L. Cranach jaun.), veltinio taškai, kintamas dydis, 2014 m., autoriaus nuotr.
- 43** Lucas Cranach jaunesnysis arba jo dirbtuvė, *Familia Sigismundi I Jagellonicis Regis Poloniae* (fragmentas), aliejus, vario plokštė, 19,5 × 17,5 cm (kiekvienas), apie 1565, Čartoriskų muziejaus Krokuvoje kolekcija, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jagiellon_Family.jpg (žr. 2019 12 22)
- 44** Žygimantas Augustinas, *Autoportretas* (pagal L. Cranach jaun. tapytą Žygimantą Senąjį), *giclée* spauda ant archyvinio popieriaus, 12 × 12 cm, 2016 m., autoriaus nuotr., Raulinaičių kolekcija
- 45** Žygimantas Augustinas, *Žygimanto August(in)o tėvo portretas* (pagal L. Cranach jaun.), aliejus, drobė, 100 × 90 cm, 2017 m., autoriaus nuotr., Raulinaičių kolekcija
- 47** Žygimantas Augustinas, *Žygimanto Senojo antropometrinis portretas* (pagal L. Cranach jaun.), veltinio taškai, kintamas dydis, 2016 m., autoriaus nuotr.
- 48** Žygimantas Augustinas, *Autoportretas* (pagal L. Cranach jaun. tapytą Žygimantą Senąjį), *giclée* spauda ant archyvinio popieriaus, 12 × 12 cm, 2016 m., autoriaus nuotr., Raulinaičių kolekcija
- 49** Žygimantas Augustinas, *Bonos, Žygimanto August(in)o motinos, portretas* (pagal L. Cranach jaun.), aliejus, drobė, 100 × 90 cm, 2017 m., autoriaus nuotr., Raulinaičių kolekcija
- 51** Žygimantas Augustinas, *Bonos Sforcos antropometrinis portretas* (pagal L. Cranach jaun.), veltinio taškai, kintamas dydis, 2016 m., autoriaus nuotr.
- 53** Žygimantas Augustinas, *Žygimanto August(in)o 1-oji sutuoktinė*, aliejus, drobė, 43 × 39 cm, 2014 m., autoriaus nuotr.
- 55** Žygimantas Augustinas, *Žygimanto August(in)o 2-oji sutuoktinė*, aliejus, drobė, 43 × 39 cm, 2014 m., autoriaus nuotr.
- 57** Žygimantas Augustinas, *Žygimanto August(in)o 3-ioji sutuoktinė*, aliejus, drobė, 43 × 39 cm, 2015 m., autoriaus nuotr.
- 59** Žygimantas Augustinas, *Žygimanto August(in)o portetas*, aliejus, drobė, 43 × 39 cm, 2014 m., autoriaus nuotr.
- 60** Vladas Vildžiūnas, *Barbora*, bronzos, 1982 m., Vokiečių gatvė Vilniuje, Ž. Augustino nuotr.
- 63** LDK valdovų rūmų rekonstrukcijos idėjų eskizai, 2016 m., Ž. Augustino asmeninė kolekcija
- 64** LDK valdovų rūmų rekonstrukcijos idėjų vertinimo protokolas, 2016 m., Ž. Augustino nuotr.
- 65–67** Valdovų rūmų brėžiniai, 2016 m., aut. Vaidas Grinčelaitis, Ž. Augustino asmeninė kolekcija
- 69** Žygimantas Augustinas, *LDK valdovų rūmų rekonstrukcija*, aliejus, drobė, 65 × 80 cm, 2017 m., autoriaus nuotr.
- 71** Pijus Burakas, *Žygimanto Senojo 550-ųjų gimimo metinių šventės plakatas*, 2016 m., Ž. Augustino asmeninė kolekcija
- 73** Žygimantui Senajam dedikuoti firmos „Red is Bad“ marškinėliai su Jogailaičių herbu, Ž. Augustino nuotr.
- 74** Žygimanto Senojo 550-ųjų gimimo metinių šventės paroda KKKC parodų rūmuose 2017 m. rugsėjo mėnesį, Ž. Augustino nuotr.
- 75** Žygimanto Senojo 550-ųjų gimimo metinių šventės paroda Milane, „Theca“ galerijoje, 2017 m. lapkričio mėnesį, Ž. Augustino nuotr.
- 77** Vida Valeckaitė, projekto autoriaus motina, Ž. Augustino nuotr.
- 78** Žygimantas Augustinas, *Lietuvos prezidentės Dalios Grybauskaitės ir Lenkijos karalienės Bonos Sforcos Aragonietės kranimetrinių taškų palyginimo schema*, skaitmeninė spauda, popierius, 21 × 29,7 cm, 2017 m., autoriaus nuotr.
- 79** Žygimantas Augustinas, *Karalienės Bonos Sforcos ir Lietuvos prezidentės Dalios Grybauskaitės hibrido fantomo portretas*, aliejus, drobė, 70 × 70 cm, 2017 m., autoriaus nuotr.
- 80** Džiovintų pomidorų pastos indelis, Ž. Augustino kurta etiketė, Ž. Augustino nuotr.
- 81** Žygimantas Augustinas, *Karalienės Bonos Sforcos teleportacija, Valdovų rūmai*, Vilnius, 2017 m., aliejus, drobė, 35,3 × 40,7 cm, autoriaus nuotr.
- 83** Žygimantas Augustinas, *Natiurmortas su karališkąja vyšnių tarta*, Vilnius, 2019 m., aliejus, drobė ant klijuoto medžio plokštės, 38 × 50 cm, 2019 m., autoriaus nuotr.
- 84** Aistė Kisarauskaitė, *Frankis*, medis, metalas, 9 × 122,5 × 8,5 cm, 2019 m., Ž. Augustino nuotr.
- 87** Žygimantas Augustinas, *Antropometrinis Karalius Žygimantas Augustas* (pagal Ž. Augustiną), veltinio taškai, kintamas dydis, 2015 m., autoriaus nuotr.
- 88** Gitanas Nausėda, tuo metu dar būsimas Lietuvos Respublikos prezidentas, 2010 m., ELTA nuotr.
- 89** Žygimantas Augustinas, *Karalius Žygimantas Augustas* (pagal Ž. Augustiną), aliejus, drobė, 128 × 75 cm, 2015 m., autoriaus nuotr.
- 91** Žygimantas Augustinas, *Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas savo miegamajame (iš asmeninio archyvo #1)*, aliejus, drobė, 110 × 177 cm, 2015 m., autoriaus nuotr.
- 93** Žygimantas Augustinas, *Iš asmeninio archyvo #2*, aliejus, drobė, 69 × 70 cm, 2019 m., autoriaus nuotr.
- 95** Žygimantas Augustinas, *Iš asmeninio archyvo #3*, aliejus, drobė, 123 × 69 cm, 2019 m., autoriaus nuotr.
- 96** Graviūros, publikuotos M. Bielski kronikoje 1551 m. ir 1564 m. (iš kairės į dešinę viršuje): Monogramistas „I B“, *Karalius Žygimantas Augustas*; Nežinomas graveris, *Karalius Žygimantas Augustas*; Graviūros, publikuotos Seimo statute 1524 m. (iš kairės į dešinę apačioje): Nežinomas graveris, *Karalius Žygimantas Senasis*, Monogramistas „C S“ *Karalius Žygimantas Senasis*, publikuota Janinos Ruszczy-cowna tyrime „Nieznane portrety ostatnich Jagiellonów“, *Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie – 20.1976*, Varšuva, 1976 m., reprodukcijos: Heidelbergo universiteto biblioteka, <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/roczmuzwarsz1976/0009/image>
- 97** Augustas Bidlauskas, *Žygimantas Augustas*, ofortas, mecotinta, 70 × 100 cm, 2017 m., Ž. Augustino nuotr.
- 98** Barboros laiško karaliui Žygimantui Augustui fragmentas, kaligrafija Lino Spurgos, vertimas: Aivas ir Raimonda Ragauskai, Aivas Ragauskas, *Barboros Radvilaitės laiškas Žygimantui Augustui ir kitiems*, Vilnius: Vaga, 2001 m. Originalas: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów, działo III, kop. 29, nr. 28, 1. 49–50v., Ž. Augustino asmeninė kolekcija
- 99** Suvenyrinis gintarinis žiedas, pirkas iš gatvės prekeivio, Ž. Augustino nuotr.
- 100** Žygimantas Augustinas, *Jis #5*, aliejus, drobė, 55 × 55 cm, 2019, autoriaus nuotr.
- 101** Žygimantas Augustinas, *Karalius – laiko valdovas*, akrilas, medis, ø 30 cm, 2017 m., autoriaus nuotr.
- 103** Žygimantas Augustinas, *Žygimantas Augustas regi Liublino unijos viziją*, aliejus, drobė, 170 × 104 cm, 2019 m., autoriaus nuotr.
- 105** Žygimantas Augustinas, *Palikuonio projekto instaliacijos schema*, paveikslai, nuotraukos, piešinys dažais, kintamas dydis, 2018 m., iliustr. autoriaus
- 106** Kranioogenetinis karaliaus Žygimanto Augusto ir karalienės Barboros Radvilaitės tyrimas, iliustr. autoriaus
- 108** Žygimantas Augustinas, Stereoskopinis kranioetrinis palikuonio portretas, iliustr. autoriaus
- 109** *Palikuonio tėvai, giclée* spauda ant archyvinio popieriaus, 30 × 30 cm, 2018 m., autoriaus nuotr.
- 110** Žygimantas Augustinas, *Tradicinis palikuonio portretas*, aliejus, drobė, 43 × 39 cm, 2018 m., autoriaus nuotr.
- 111** Žygimantas Augustinas, *Palikuonio kūnas*, aliejus, drobė, 116 × 69 cm, 2017–2018 m., autoriaus nuotr.
- 113** Lietuvos radijo ir televizijos naujienų tarnyba, *LRT.lt*, 2018.12.07 22.02, kompiuterio ekrano nuotrauka
- 114** Žygimantas Augustas prie ką tik atidengto paminklo Žygimantui Augustui, 2018 m., nuotrauka iš asmeninės Ž. Augustino kolekcijos
- 115** Paminklo karaliui Žygimantui Augustui Pasvalyje atidengimo ceremonijos dokumentinės nuotraukos, 2018 m., iš asmeninės Ž. Augustino kolekcijos